

**ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΩΝ
ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΩΝ ΑΝΑΛΥΤΙΚΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΤΩΝ
ΕΠΙΤΡΟΠΩΝ ΣΤΑ ΔΙΑΦΟΡΑ
ΓΝΩΣΤΙΚΑ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΑ
ΜΕ ΚΡΙΤΗΡΙΑ ΤΟ ΦΥΛΟ
ΚΑΙ ΤΟΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟ**

2
ΤΕΥΧΟΣ

**ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΩΝ
ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΩΝ ΑΝΑΛΥΤΙΚΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΤΩΝ
ΕΠΙΤΡΟΠΩΝ ΣΤΑ ΔΙΑΦΟΡΑ
ΓΝΩΣΤΙΚΑ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΑ
ΜΕ ΚΡΙΤΗΡΙΑ ΤΟ ΦΥΛΟ
ΚΑΙ ΤΟΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟ**

2
ΤΕΥΧΟΣ

© ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ
ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

ΕΚΔΟΣΗ 2010

ISBN ΣΕΙΡΑΣ: 978-9963-0-9115-7

**ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΩΝ ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΩΝ ΑΝΑΛΥΤΙΚΩΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΤΩΝ
ΕΠΙΤΡΟΠΩΝ ΣΤΑ ΔΙΑΦΟΡΑ ΓΝΩΣΤΙΚΑ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΑ**

ΜΕ ΚΡΙΤΗΡΙΑ ΤΟ ΞΥΛΟ ΚΑΙ ΤΟΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟ

**Η ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΣΤΟ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΤΗΣ ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗΣ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΔΙΑΦΥΛΙΚΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ**

ΔΗΜΗΤΡΑ ΚΟΓΚΙΔΟΥ & ΜΑΡΙΑ ΓΚΑΣΟΥΚΑ

ΜΕ ΤΗ ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ ΞΑΝΘΙΤΤΗΣ ΦΟΥΛΙΔΗ

ΤΕΥΧΟΣ 2

ΚΥΠΡΙΑΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Φεβρουάριος 2010

Πίνακας περιεχομένων

A. ΕΚΘΕΣΗ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ ΚΥΠΡΙΑΚΟΥ ΑΝΑΛΥΤΙΚΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ.....	
A. Γενικές Επισημάνσεις.....	
B. Ενδεικτικές επισημάνσεις κατά μάθημα	
1. Π.Σ. Άλγεβρας.....	
2. Π.Σ. Γεωγραφίας-Γεωλογίας	
3. Π.Σ. Αγωγής Υγείας	
4.Π.Σ.Φυσικής.....	
5.Π.Σ. Πληροφορικής και Επιστήμης Ηλεκτρονικών Υπολογιστών.....	
6.Π.Σ.Εικαστικών Τεχνών.....	
7.Π.Σ.Φυσικής Αγωγής.....	
8.Π.Σ. Θεατρικής Παιδείας και Αγωγής.....	
9.Π.Σ. Χημείας	
10.Π.Σ. Βιολογίας.....	
11.Π.Σ. Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης/ Εκπαίδευσης για την αειφόρο ανάπτυξη	
12.Π.Σ. Μουσικής	
13.Π.Σ. Θρησκευτικών	
14. Π.Σ. Προσχολικής Αγωγής και Πρώτης Σχολικής Περιόδου.....	
15. Π.Σ. Λογοτεχνίας.....	
16. Π.Σ. Τεχνολογίας Γυμνασίου και Λυκείου	
17. Π.Σ. Ελληνικών	
18.Π.Σ. Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσας και Γραμματείας, Λατινικής Γλώσσας και Λογοτεχνίας.....	

19.Π.Σ. Αγωγής του Πολίτη.....

20.Π.Σ. Φωτογραφίας .....

21. Π.Σ. Οικονομικών .....

ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ .....

I. Κριτήρια αξιολόγησης αναλυτικών προγραμμάτων ως προς τον πολιτισμό.....

II. Κριτήρια αξιολόγησης αναλυτικών προγραμμάτων ως προς το φύλο.....

A. ΕΚΘΕΣΗ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ ΚΥΠΡΙΑΚΟΥ ΑΝΑΛΥΤΙΚΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ

Εισαγωγικό σημείωμα

Σύμφωνα με τις ισχύουσες σήμερα επιστημονικές αντιλήψεις για το περιεχόμενο και τους στόχους των αναλυτικών προγραμμάτων στο πλαίσιο ενός σύγχρονου, ανοικτού δημοκρατικού και συμμετοχικού σχολείου- οι οποίοι έχουν ήδη περιληφθεί στα κείμενα της Επιτροπής-οι νέοι και οι νέες, μέσω των συγκεκριμένων Α.Π., μαθαίνουν να είναι «κριτικοί αναγνώστες/στριες» της πραγματικότητας, προσκαλούνται να αποβάλουν τον παθητικό τους ρόλο ως καταναλωτές/τριες γνώσης και να αποκτήσουν έναν ενεργητικό ρόλο ως δημιουργοί νοήματος. Συχνά ένα δημοκρατικό αναλυτικό πρόγραμμα, προκειμένου να επιτύχει αυτού του είδους την ποιοτική εκπαίδευση, χρειάζεται να συγκρουσθεί με κυρίαρχες αντιλήψεις τόσο στο πεδίο της γνώσης όσο και στο πεδίο της κοινωνικής ζωής και πραγματικότητας. Ειδικότερα η επίτευξη μιας ποιοτικής Εκπαίδευσης που εξασφαλίζει στις μαθήτριες και στους μαθητές, ανεξάρτητα από φύλο, φυλή, θρησκεία, κουλτούρα, σεξουαλικό προσανατολισμό, αρτιμέλεια κ.λπ. ίσα δικαιώματα, που εστιάζει στη διαπολιτισμικότητα και στηρίζεται στην ισότητα των φύλων και των ευκαιριών, διαμορφώνει ένα θετικό περιβάλλον ενήλικης ζωής όχι μόνο για τη σημερινή νέα γενιά, αλλά και για τις επερχόμενες γενεές. Πιο συγκεκριμένα:

I. Η διαπολιτισμική οπτική θεωρήθηκε ως «η καταλληλότερη απάντηση για να επιτευχθούν οι σχολικοί στόχοι του εκδημοκρατισμού, της ισότητας ευκαιριών και της πολιτισμικής ανάπτυξης». Αποτελεί βασική αρχή και στόχο που πρέπει να διέπει όχι μόνο τα Α.Π. αλλά και κάθε σχολική δραστηριότητα. Βασικά χαρακτηριστικά της είναι τα εξής:

-Πεδίο αναφοράς της αποτελεί η άμεση εμπειρία των μαθητών και των μαθητριών

-Διευρύνει τους υφιστάμενους εκπαιδευτικούς στόχους του σχολείου

-Προκαλεί την αμοιβαία επίδραση των πολιτισμών των χωρών καταγωγής και υποδοχής

-Δημιουργεί προϋποθέσεις για αποδοχή της νέας πολιτισμικής. πραγματικότητας και της δυναμικής της στις χώρες υποδοχής

-Προξενεί επανεξέταση, αναθεώρηση και διεύρυνση των κοινωνικοκεντρικών και εθνοκεντρικών κριτηρίων του σχολείου

-Διευρύνει την οπτική μέσα από την οποία θεωρούνται η εκπαίδευση, ο πολιτισμός, τα παιδιά και οι ενήλικες

-Αποτελεί μέσο για την αξιολόγηση των ευκαιριών στη ζωή και την επίτευξη της μέγιστης κοινωνικής και οικονομικής ένταξης.

Στη βάση της διαπολιτισμικής εκπαιδευτικής διαδικασίας πρέπει να βρίσκεται η παγιοποίηση των σχέσεων του σεβασμού και της ισότητας μεταξύ των ατόμων. Προκειμένου να επιτευχθεί αυτό, οι υπάρχουσες ιεραρχίες της δύναμης (σχετικά με το φύλο, τη γλώσσα, το έθνος, τη δυνατότητα κ.λ.π.) χρειάζεται να αμφισβητηθούν και να αλλαχθούν δίνοντας ιδιαίτερη σημασία σε δύο βασικές πτυχές της διαπολιτισμικότητας: Την πολιτική συνείδηση και την ενεργό ιδιότητα του/της πολίτη/ίδος. Έτσι κρίνεται ως εξαιρετικά επίκαιρη και αναγκαία- ιδιαίτερα σε κοινωνίες όπως η κυπριακή- η εφαρμογή μιας διαπολιτισμικής παιδαγωγικής που να αντανakλάται και στα Α.Π., καθώς αυτή:

-δημιουργεί νέες σχέσεις ισότητας, που καταστρέφουν τις παραδοσιακές σχέσεις εξουσίας

-αναπτύσσει νέους τρόπους ύπαρξης, νέες προσδοκίες για τη σημασία της ταυτότητας του εαυτού

-προωθεί τη συμμετοχή και μια δημοκρατική ατμόσφαιρα, όπου όλοι μπορούν να εκφράσουν τις απόψεις τους

-είναι προσιτή σε όλους και ανταποκρίνεται στις ανάγκες όλων

-είναι βασισμένη στην εμπειρία των μαθητών και των μαθητριών

-είναι σχετική με τη ζωή των μαθητριών και των μαθητών σε ένα περιφερειακό και διεθνικό επίπεδο

-είναι επικοινωνιακή - με τον/την εκπαιδευτικό περισσότερο ως βοηθό, παρά ως εμπειρογνώμονα

-είναι συμπεριληπτική - παρέχει πρόσβαση σε όλους/ες, όλες/οι έχουν τις ίδιες ευκαιρίες.

-σέβεται τις ατομικές διαφορές

-παρωθεί και παρέχει κίνητρα για όλους/ες

-είναι πολυπολιτισμική και πολυγλωσσική

Σημειώνεται πως ένα διαπολιτισμικό σχολείο, με την έννοια της σχολικής μονάδας, που διέπεται από διαπολιτισμικές εκπαιδευτικές αρχές, δεν διαφοροποιείται στην ουσία του, αλλά εμπλουτίζεται, γίνεται

πιο ευέλικτο και δημιουργικό προετοιμάζοντας τους μαθητές και τις μαθήτριές του για την πραγματική υπόσταση της ζωής του κόσμου.

Κατά τον προγραμματισμό αυτών των δραστηριοτήτων τόσο οι εκπαιδευτικοί, άνδρες και γυναίκες, όσο και τα Α.Π. οφείλουν να κάνουν έναν διαχωρισμό μεταξύ της επιφάνειας και των βαθύτερων δομών ενός πολιτισμού διαφοροποιώντας τρία επίπεδα: το "ποια" πράγματα είναι ορατά στον πολιτισμό, το "πως" συμπεριφέρονται τα μέλη του πολιτισμού και το "γιατί" οι αξίες κατευθύνουν τη συμπεριφορά τους. Στις συνήθειες δραστηριότητες που αναπτύσσονται στα σχολεία, συνήθως δίνεται έμφαση στο "ποια" και το "πως", ενώ το "γιατί" ή περνά σε δεύτερη μοίρα ή αγνοείται. Είναι όμως ιδιαίτερα σημαντικό τα παιδιά να κατανοούν τις αξίες με συμπερασματικό τρόπο μιας και *"η ποικιλία της ανθρώπινης συμπεριφοράς μέσα σε ένα δεδομένο πολιτισμό αποτελεί μια λειτουργία αξιών, τις οποίες επιδεικνύουν οι άνθρωποι όταν επιλέγουν να ανταποκριθούν, να αγνοήσουν, να επιβραβεύσουν ή να επιδοκιμάσουν μια δεδομένη δράση"* (Pronin Fromberg, 2000, σ.250).

II. Τα τελευταία χρόνια, και στο πλαίσιο των Γυναικείων Σπουδών, έχει καταδειχθεί πως η κατασκευασμένη ήδη από την οικογένεια **έμφυλη πολιτιστική διαφορά μεταφέρεται** σ' ένα χώρο προνομιούχο για την ενίσχυση και διεύρυνσή της, με τρόπους και μεθόδους αντίστοιχες με αυτές της οικογένειας: **τον χώρο του σχολείου**. Ο θεσμός του σχολείου αποτελεί το σημαντικότερο κανάλι μεταφοράς των απεικονίσεων, των στερεοτύπων και των αξιών (μαζί πάντα με την οικογένεια, αλλά και τα ΜΜΕ). Παράγοντες όπως οι πολιτικές που αφορούν στην εκπαίδευση γενικότερα, το περιεχόμενο του προγράμματος σπουδών σε συνδυασμό με το περιεχόμενο των σχολικών εγχειριδίων και την εικονογράφησή τους, το περίφημο «κρυφό» αναλυτικό πρόγραμμα, τα παιχνίδια, οι στάσεις, οι προσδοκίες οι συμπεριφορές, των εκπαιδευτικών, ανδρών και γυναικών, ο λόγος που οι εκπαιδευτικοί αρθρώνουν (και στον οποίο λόγο το αρσενικό υποκαθιστά και τα δύο φύλα, κάνοντας το θηλυκό γένος αόρατο), οι παρεμβάσεις του κοινωνικού περιβάλλοντος του σχολείου (σύλλογοι γονέων, τοπική αυτοδιοίκηση, εκκλησία κ.λπ.), συντελούν αποφασιστικά στη διατήρηση των παραδοσιακών ρόλων και συμπεριφορών και στην «εσωτερικεύσή» τους από τους μαθητές και τις μαθήτριες. Όπως επισημαίνει η Lynne Chisholm *«το σχολείο εξακολουθεί να παίζει ένα σημαντικό ρόλο στις διαδικασίες αναπαραγωγής της ανισότητας ανάμεσα στα φύλα. Και το κάνει αυτό όχι από μόνο του, αλλά σε συνδυασμό με τους ρόλους που διαδραματίζουν η οικογένεια και όλο το πολιτισμικό και οικονομικό πλαίσιο της κοινότητας. Το σχολείο είναι ο πιο σημαντικός από τους χώρους που λαμβάνουν αποφάσεις, γιατί επηρεάζει τις μελλοντικές ευκαιρίες και προοπτικές και είναι, ταυτόχρονα, πρωταρχικό κοινωνικοποιητικό πλαίσιο*

μέσα στο οποίο αποκτώνται εμπειρίες που διαμορφώνουν την αυτοαντίληψη». Η ίδια η οργάνωση και η δομή της σχολικής τάξης, η περιρρέουσα ατμόσφαιρά της, τα λεκτικά και μη λεκτικά μηνύματα που παράγονται στο πλαίσιο της, ισχυροποιούν τις υφιστάμενες διακρίσεις και «νομιμοποιούνται» από ένα σύνολο μύθων, με πιο γνωστόν αυτόν της «φυσικής» αδυναμίας των κοριτσιών στην ενασχόληση με τα μαθηματικά και τις θετικές επιστήμες ευρύτερα σε σχέση με τα αγόρια.

Πριν προχωρήσουμε στο πεδίο της Εκπαίδευσης αξίζει πολύ σύντομα να διερευνήσουμε τα **νέα δεδομένα στη σχέση Φύλου και Επιστημών**:

1. Ποια είναι/ήταν μέχρι πρόσφατα η σχέση της κοινωνικής κατηγορίας των γυναικών και των επιστημών του ανθρώπου και του πολιτισμού;

Σε ποιο βαθμό οι επιστήμες αυτές έλαβαν στην πορεία συγκρότησης και ολοκλήρωσής τους υπόψη τις εμπειρίες, τις ανάγκες, τις προσδοκίες των γυναικών;

Γιατί οι γυναίκες αναφέρονταν σ' αυτές ως αποκλίσεις/εξαιρέσεις και πάντα σε σχέση με τις υπηρεσίες που πρόσφεραν στους άνδρες ή τις οικογένειες;

Και, εντέλει, πόσο πραγματικές είναι οι αναπαραστάσεις του γυναικείου κόσμου και των συνθηκών των γυναικών στο πλαίσιο αυτών των επιστημών; Μήπως στην ουσία πρόκειται για αναπαραστάσεις που είχαν στο μυαλό και την κοινωνική/έμφυλη συνείδησή τους οι άντρες δημιουργοί αυτών των επιστημών; Αλλά τότε μήπως οι επιστήμες του ανθρώπου (και ευρύτερα οι κοινωνικές επιστήμες) είναι μονοσήμαντες και δεν αντανakλούν την εμπειρία του ανθρώπινου πληθυσμού, αλλά αντανakλούν μόνο την εμπειρία των ανδρών (δηλαδή του μισού αυτού του πληθυσμού) που την εκλαμβάνουν ως «φυσικά» εκπροσωπούσα το σύνολο;

Μια σειρά από αυτού του είδους τα ερωτήματα, αν και έχουν αρχίσει να διατυπώνονται από πολύ παλιά (λ.χ. στην *Πόλη των Γυναικών* της Κριστίν ντε Πιζάν ήδη από τον 15^ο μ.Χ. αιώνα ή στη *Διακήρυξη των Δικαιωμάτων των Γυναικών* της Μαίρης Γούλστονκραφτ, αρχές του 19^{ου} αιώνα προβάλλουν ολοκληρωμένα και συντεταγμένα από γυναίκες ακαδημαϊκούς με συνείδηση του φύλου ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 1970, υπό την επίδραση και σε σχέση με διάφορα κοινωνικά κινήματα και γεγονότα (φεμινισμός/Μάης του 1968). Έως τότε η γυναικεία παρουσία στην ιστορική, κοινωνική και πολιτιστική εξέλιξη ήταν υπόλογη στην ανδροκεντρική δομή και λογική και το γυναικείο παρελθόν παρέμενε συσκοτισμένο. Τα ερωτήματα προκαλούν - παρά τις αρχικές αντιδράσεις, ειρωνείες και αρνήσεις - ένα νόμιμο διάλογο, κυρίως σε πεδία όπως αυτό της Ιστορίας, της Κοινωνιολογίας, της Λογοτεχνίας κλπ.

μεταξύ των μελών της επιστημονικής κοινότητας και διαμορφώνουν μια νέα αναλυτική κατηγορία, αυτή του κοινωνικού Φύλου (gender), που εισάγει για πρώτη φορά στο κλασικό πλέον έργο της *Sex, Gender and Society* η Ann Oaoley το 1972. Η υιοθέτηση της νέας αυτής κατηγορίας επέτρεψε νέες σύγχρονες προσεγγίσεις και άνοιξε δρόμους σε αδιέξοδα.

Η παραδοχή πως και οι άνδρες αποτελούν κοινωνικό φύλο, πως δε βρίσκονται πάνω από τα Φύλα, πως δεν εκφράζουν μόνον αυτοί το σύνολο της ανθρωπότητας, πρόσφερε τη δυνατότητα επανεξέτασης και επανερμηνείας των ανθρωπολογικών, ιστορικών και γενικότερα των κοινωνικών δεδομένων, από την οποία προκύπτουν νέα συμπεράσματα βασιζόμενα τόσο στις σχέσεις μεταξύ των Φύλων όσο και στο εσωτερικό των Φύλων. Σήμερα σε όλους τους επιστημονικούς τομείς εγκαταλείπεται η αντίληψη που ανάγει στη φυσιολογία ή τη βιολογία τις ανθρώπινες σχέσεις. Το Φύλο (gender), δομή κατεξοχήν κοινωνική, οικονομική, πολιτισμική, αναγνωρίζεται ως η βάση της κοινωνικής οργάνωσης, η «αρχή του σχετίζεσθαι» και, όπως εύστοχα επισημαίνεται, συνέβαλε στο να διαφανεί ο δυτικοκεντρικός και κοινωνικά κατασκευασμένος χαρακτήρας της αντιπαράθεσης φύση/πολιτισμός και να καταστεί επομένως δυνατός ο διαχωρισμός της έννοιας του Φύλου από τη βιολογική του διάσταση. Η έρευνα έδειξε ότι «το Φύλο δεν αποτελεί αναλλοίωτη, φυσική οντότητα, αλλά προϊόν κοινωνικοπολιτιστικών όρων που αλλάζουν μέσα στο χρόνο. Το περιεχόμενο της έννοιας του Φύλου (gender) αποτελεί επομένως και αυτό κοινωνική κατασκευή με ιστορική διάσταση και συγκροτείται και αναπαράγεται από ένα πλέγμα σχέσεων ανάμεσα στα Φύλα και στο εσωτερικό των Φύλων»

Αξίζει να επισημανθεί πως η απουσία των γυναικών από τις επιστήμες του Ανθρώπου και του Πολιτισμού δεν οφείλονταν στην έλλειψη πληροφοριών, αλλά στην αντίληψη ότι οι πληροφορίες αυτές δεν ενδιέφεραν την επιστήμη. Είναι ενδεικτική η περίπτωση της Οικονομικής Επιστήμης. Τα οικονομικά θεωρούνταν παραδοσιακά και παραμένουν ένας ανδροκρατούμενος χώρος. Μόνο τρεις γυναίκες οικονομολόγοι αναφέρονται στις λίστες των 200 γνωστότερων οικονομολόγων πριν και μετά τον Keynes (οι Rosa Luxemburg, Irma Adelman και Joan Robinson), ενώ ούτε μια γυναίκα δεν έχει βραβευτεί με το Nobel οικονομίας μέχρι στιγμής, παρόλο που γενικά, 4% των βραβευμένων με Nobel από την αρχή του θεσμού είναι γυναίκες. Γενικά οι γυναίκες φαίνεται να επιλέγουν σπανιότερα από ότι οι άντρες τα οικονομικά ως αντικείμενο σπουδών, περαιτέρω εξειδίκευσης ή και ακαδημαϊκής καριέρας (Kahn, 1995). Μια πιθανή εξήγηση αφορά την πλευρά της ζήτησης για γυναίκες εξειδικευμένες στα οικονομικά αφού κατά κανόνα η ζήτηση ευνοεί τους άνδρες κατά την επιλογή και εξέλιξη των οικονομολόγων. Εναλλακτικά, από την πλευρά της προσφοράς, η έλλειψη ενδιαφέροντος από την πλευρά των γυναικών για τα οικονομικά ως αντικείμενο, ο τεχνικός και μαθηματικός προσανατολισμός της συγκεκριμένης επιστήμης, καθώς και η έλλειψη ινδαλμάτων και μεντόρων γυναικείου φύλου μέσα στο

χώρο των πανεπιστημίων, μπορεί να εξηγούν τη μειωμένη ελκυστικότητα του συγκεκριμένου αντικειμένου για τις γυναίκες.

Η απώλεια των πηγών πληροφόρησης σχετικά με τις συνθήκες ύπαρξης των γυναικών, τη συναίνεση και την υποταγή τους στα πατριαρχικά κοινωνικά προστάγματα, τις αντιστάσεις και εξεγέρσεις τους, οδήγησε (ή ανάγκασε καλύτερα) πολλές ερευνήτριες να εξαντλήσουν την εφευρετικότητά τους, προκειμένου να πετύχουν τον καθορισμό και την οριοθέτηση της γυναικείας παρουσίας στην ιστορική - κοινωνική - πολιτιστική διαδικασία. Πρέπει να ομολογήσουμε πως στον προβληματισμό αυτόν εξέχουσα θέση κατέχει η συζήτηση για το διαχρονικό ρόλο των διαφόρων θρησκευτικών συστημάτων ευρύτερα και των χριστιανικών ρευμάτων και παραδόσεων ειδικότερα στην κοινωνική υποβάθμιση των γυναικών και στα δεινά που αυτή επιφύλαξε στις γυναίκες κατά τη διάρκεια της ιστορικής/πολιτισμικής εξέλιξης. Παρουσιάζει ενδιαφέρον η αναφορά στα χριστιανικά ρεύματα, καθώς η πλειοψηφία των ερευνητριών συμφωνεί πως η εμφάνιση του χριστιανισμού υπήρξε κατά κάποιο τρόπο μια επαναστατική στιγμή της ιστορίας των γυναικών. Για πρώτη φορά βγαίνουν από τα σπίτια τους, για να ακολουθήσουν τον Ιησού- από κοινού με τους άνδρες- διδάσκουν το λόγο Του και υπομένουν με θάρρος και αξιοπρέπεια τους διωγμούς. Ωστόσο, ισχυρίζονται οι ερευνήτριες, όταν η χριστιανική θρησκεία επικρατεί τις ωθεί στο περιθώριο και αναθέτει την εκκλησιαστική εξουσία στους άνδρες. Συνέχεια των ανωτέρω επισημάνσεων υπήρξε μια ενδιαφέρουσα διεθνής βιβλιογραφία, η οποία εγκαλεί τη χριστιανική Εκκλησία ως συμπράτουςσα στις έμφυλες διακρίσεις. Πολλές μάλιστα από τις ισχυρές αυτές πατριαρχικές στερεοτυπικές αντιλήψεις παραμένουν ως τις μέρες μας και σε σημαντικό βαθμό αντανακλώνται στα Βιβλία Θρησκευτικών (Κανταρτζή, 2003: 147-173), όπου: Οι άνδρες κυριαρχούν, το γυναικείο φύλο παρουσιάζεται πολύ πιο περιορισμένα και με ιδιαίτερα στερεότυπο τρόπο. Ο Θεός αναφέρεται ως Πατέρας, ο Χριστός, οι Απόστολοι, οι μαθητές, οι Προφήτες, το ιερατείο είναι όλοι άνδρες. Η συγγραφέας αναρωτιέται αν αυτό σχετίζεται με την ιστορική εποχή στην οποία αναφέρονται τα Θρησκευτικά (Καινή Διαθήκη) ή αν είναι χαρακτηριστικό της ίδιας της θεολογικής σκέψης¹². Επισημαίνει τον περισσότερο ισότιμο τρόπο με τον οποίο ο Χριστός αντιμετώπισε τις γυναίκες, για το ρόλο τους στις πρωτοχριστιανικές κοινωνίες κ.λπ. Αργότερα ωστόσο, ιδιαίτερα με την καθιέρωση του χριστιανισμού ως επίσημης θρησκείας, οι γυναίκες εξοβελίστηκαν από την ιεραρχία (Μεγάλη Παράδοση), μένοντας όμως αυτές που συμμετείχαν κυρίως στο σώμα/ποίμνιο της Εκκλησίας (Μικρή Παράδοση), καταλαμβάνοντας την ανδροκεντρικά σχεδιασμένη έμφυλη θέση τους ως «προαισθητικών» από τη «φύση» τους, ως διαμεσολαβητριών μεταξύ ιερού και κοσμικού, μεταξύ φύσης και πολιτισμού.

Η εισαγωγή του φύλου ως αναλυτικής κατηγορίας, ωστόσο, διεύρυνε τους ερευνητικούς ορίζοντες και επέτρεψε να διαγνωσθούν οι έμφυλες προκαταλήψεις και αποκλεισμοί όχι μόνο στις κοινωνικές

ανθρωπιστικές επιστήμες όπου ήταν και ευκολότερο να εντοπισθούν, αλλά και στις «αντικειμενικές», «ουδέτερες» ως προς το Φύλο θετικές επιστήμες.

Ειδικότερα, όσον αφορά στις θετικές επιστήμες θα μπορούσαμε να πούμε:

α) **Μαθηματικά**

Οι ερευνητικές προσπάθειες σχετικά με την έμφυλη διάσταση των μαθηματικών θα μπορούσαν να κατηγοριοποιηθούν σε τρεις άξονες:

-πρώτον, σε εμπειρικές έρευνες που εστιάζουν στη συλλογή, στατιστική ανάλυση και ερμηνεία δεδομένων σε θέματα σπουδών, εργασίας και καριέρας στο πεδίο των μαθηματικών ή σε συναφή πεδία, όπως η πληροφορική και οι φυσικές επιστήμες·

-δεύτερον, σε ιστοριογραφίες της επιστήμης των Μαθηματικών και ιδιαίτερα σε βιογραφίες γυναικών που ασχολήθηκαν με τα μαθηματικά·

- τρίτον, σε μελέτες οι οποίες αξιοποιώντας μεθοδολογικά εργαλεία από το χώρο της κοινωνικής, εκπαιδευτικής και μαθησιακής ψυχολογίας διερευνούν την έμφυλη σχέση μαθηματικών και μάθησης.

Οι τρεις αυτοί άξονες διαμορφώνουν αναμφισβήτητα κυρίαρχα ρεύματα στη συγκρότηση του ερευνητικού πεδίου «φύλο και μαθηματικά». Υποστηρίζουν τη θέση ότι η έμφυλη διάσταση της μαθηματικής γνώσης δεν είναι ζήτημα γενετικής καταγωγής, όπως υποστηρίχθηκε από τους Stanley και Benhow (1980). Αλλά αντίθετα, ακολουθώντας τη ρήση της Simone de Beauvoir "γυναίκα δεν γεννιέσαι, αλλά γίνεσαι", προσπαθούν να τεκμηριώσουν την άποψη ότι η επίδοση των κοριτσιών σχετίζεται άμεσα με το παιδαγωγικό πλαίσιο όπου εκπαιδευτικοί, μαθητές και γονείς δραστηριοποιούνται σε μαθηματικές δραστηριότητες, εντός και εκτός σχολείου, κατασκευάζοντας μαθηματική γνώση.

β) **Φυσική**

Ιστορικά, η πρώτη συσχέτιση των όρων φύλο [gender] και επιστήμη γίνεται το 1978 από την Αμερικανίδα φεμινίστρια Evelyn Fox Keller. Η συσχέτιση αυτή διεύρυνε το φάσμα της κοινωνιολογικής κριτικής των επιστημών, θέτοντας ένα βασικό ερώτημα: κατά πόσο το φύλο επηρεάζει το τεχνικό περιεχόμενο της επιστημονικής γνώσης; Η Keller είναι και η πρώτη που προσπαθεί να απαντήσει το ερώτημα αυτό για την περίπτωση της φυσικής. Στο κλασικό πια βιβλίο της *Reflections on Gender and Science* δίνει έμφαση στην επιστημονική γλώσσα και επιχειρεί να μελετήσει την υποτιθέμενη

ουδετερότητά της (1985). Το 1986 η Sandra Harding υποστηρίζει πως «μια κριτική και αναστοχαστική κοινωνική επιστήμη θα έπρεπε να αποτελεί το μοντέλο για όλες τις επιστήμες, και αν υπάρχουν ειδικές απαιτήσεις για επαρκείς εξηγήσεις στη φυσική τότε αυτές είναι απλώς ειδικές» (1986, 41). Μια πιο πρόσφατη μελέτη, αυτή της Elizabeth Potter, επιχειρεί την άμεση συσχέτιση φύλου και φυσικής. Στο βιβλίο της *Gender and Boyle's Law of Gases* (2001) η Potter εξετάζει το νόμο των αερίων του Robert Boyle (1662) στο ιστορικό του πλαίσιο. Τέλος η Margaret Wertheim (1995) υποστηρίζει ότι οι ιδεολογίες του φύλου έχουν επηρεάσει τον τρόπο με τον οποίο οι σύγχρονοι φυσικοί υψηλών ενεργειών αντιλαμβάνονται την επιστήμη τους. Συνδέοντας τη φυσική τους με μια θρησκευτικού τύπου πρακτική αναδεικνύουν τους εαυτούς τους σε ένα είδος ιερατικής κάστας από την οποία οι γυναίκες αποκλείονται εξαιτίας των παραδοσιακών δυτικών απόψεων για τη συμμετοχή των γυναικών στο θρησκευτικό χώρο. Παρά ωστόσο τις ενδιαφέρουσες συζητήσεις ο κύριος ισχυρισμός ότι είναι δυνατό να αναγνωρίσει κανείς έμφυλες προϋποθέσεις στο τεχνικό περιεχόμενο των φυσικών επιστημών παραμένει αναπάντητος (Rolin 2000, Schiebinger 1999).

γ)Βιολογία

Κάτω από την επιρροή της βιολογίας και της κοινωνιοβιολογίας επικράτησε και συντηρήθηκε - κυρίως στις δυτικές κοινωνίες - η αντίληψη σύμφωνα με την οποία οι βιολογικές διαφορές αποτελούν τη βάση των κοινωνικών διακρίσεων. Συνέπεια της γενικής αυτής πεποίθησης είναι ότι η διάκριση στην ανατομία και στις φυσικές λειτουργίες των ανθρώπων, δηλαδή ο σεξουαλικός διμορφισμός, δεν αποτελεί μόνο μια βιολογική κατηγορία, αλλά επεκτείνεται στην κοινωνική ζωή των ανθρώπων, την οργανώνει και στη βάση της παγιώνονται ολόκληρα συστήματα συμπεριφοράς και πολιτισμού.

Η παραπάνω άποψη επηρέασε κατά τέτοιο τρόπο τις επιστήμες, ώστε το φύλο να θεωρείται, ως βιολογικά δεδομένο, καθοριστικό για κάθε είδος κοινωνικής ζωής και να χρησιμοποιείται ως βασική έννοια με αναλυτικό περιεχόμενο στις θεωρίες που αναφέρονται στην ανθρώπινη φύση. Ωστόσο σύγχρονες έρευνες έδειξαν ότι δεν είναι δυνατή και αξιόπιστη η πρόβλεψη νοητικών διαφορών με βάση το φύλο και ότι διαφορετικό φύλο δεν συνεπάγεται και διαφορετικές επιδόσεις. Δεν είναι λοιπόν δυνατό να εξηγηθούν οι διαφορετικές συμπεριφορές ανδρών και γυναικών με αναφορά στις βιολογικές διαφορές.

Αντίθετα έχουν διαμορφωθεί δύο απόψεις: η μία θεωρεί η βιολογία επιδρά έμμεσα στην κοινωνική πραγματικότητα, η οποία επηρεάζει με τη σειρά της τη βίωση της βιολογικής διαφοράς ως αυτονόητης. Αυτό σημαίνει ότι η διάκριση των δύο φύλων είναι αποτέλεσμα κοινωνικής επεξεργασίας και ότι πολιτισμός και φύση σχετίζονται διαλεκτικά. Η βιολογία και ο πολιτισμός, για τη δεύτερη άποψη,

αποτελούν μια ενότητα της ανθρώπινης ζωής, ωστόσο δεν τίθεται το ζήτημα της βιολογικής βάσης του πολιτισμού, αλλά της πολιτισμικής βάσης της βιολογίας.

Έτσι ή αλλιώς πάντως, οι απόψεις, που δεν είναι ασφαλώς οι μοναδικές, πως οι άνδρες υπερτερούν «εκ φύσεως» στα μαθηματικά, την επιστήμη και τεχνολογία και πως, αντίθετα, «εκ φύσεως» πάλι οι γυναίκες υπερτερούν στη γλώσσα, τη φιλολογία ή στις τέχνες, είναι από εκείνες τις πεποιθήσεις και τις πολιτισμικές επιρροές που έχουν περάσει από γενιά σε γενιά. Η ισχύς τους δε είναι ακόμα πιο ισχυρή, καθώς οι ενήλικες- μεταξύ των οποίων και πολλοί εκπαιδευτικοί, άνδρες και γυναίκες- δεν συνειδητοποιούν καν πως τις έχουν και πως είναι φορείς αναπαραγωγής τους: εκούσια ή ακούσια μηνύματα μπορεί να δημιουργήσουν την ιδέα μεταξύ των κοριτσιών και των αγοριών ότι υπάρχουν πεδία από τα οποία το ένα από τα δύο φύλα αποκλείεται ή δεν μπορεί να επιτύχει, ακριβώς εξαιτίας του φύλου στο οποίο ανήκει. Το βέβαιο είναι πως όλες οι σχετικές έρευνες συμφωνούν πως στην σύγχρονη πραγματικότητα για τα αγόρια η επιτυχία έρχεται πιο εύκολα από ότι για τα κορίτσια, που η αυτοπεποίθησή τους τραυματίζεται από-συχνά ακούσιες- σεξιστικές αντιλήψεις και συμπεριφορές, που τα ωθούν να πιστέψουν πως έχουν λιγότερες πιθανότητες να αντιμετωπίσουν ένα πρόβλημα σε σχέση με τα αγόρια ή πως τα δικά τους επιτεύγματα υπήρξαν μάλλον τυχαία.

Με βάση τα παραπάνω γίνεται προφανές γιατί το αίτημα μιας αντι-σεξιστικής αγωγής των παιδιών, μιας σύγχρονης φεμινιστικής παιδαγωγικής έχει ήδη τεθεί από την φεμινιστική σκέψη και επιστήμη. Δεν πρόκειται, ασφαλώς, για μίαν απλή υπόθεση αυτόματης αλλαγής νοοτροπιών και βαθιά ριζωμένων αντιλήψεων. Πρόκειται, αντίθετα, για μια πορεία αυτογνωσίας και αλλαγής, που επιβάλλει διεργασίες, ατομικές και συλλογικές, και απαιτεί σύνθετες στρατηγικές και ποικίλες προσεγγίσεις. Στο δρόμο της συναντά και τη διαπολιτισμική αγωγή και κατά κανόνα συμπορεύονται. Προϋποθέτει νέες γνώσεις και υψηλό βαθμό έμφυλης ευαισθητοποίησης εκπαιδευτικών και επαναπροσδιορισμό στάσεων και πρακτικών Αγωγής εκ μέρους τους. Προϋποθέτει ακόμα βαθιές αλλαγές στο εκπαιδευτικό σύστημα (όπως στην περίπτωση μας συγγραφή νέων αντι-σεξιστικών Αναλυτικών Προγραμμάτων και σχολικών εγχειριδίων), σχεδιασμό και υλοποίηση προγραμμάτων κατεύθυνσης των παιδιών σε δραστηριότητες που παραδοσιακά ανήκουν στο αντίθετο φύλο αλλά και προγραμμάτων ευαισθητοποίησης εκπαιδευτικών. Ακόμα προϋποθέτει την εισαγωγή ενός ολοκληρωμένου συστήματος σπουδών του Φύλου (gender studies) στην τριτοβάθμια εκπαίδευση σε όλες τις σχολές και τα τμήματά της. Προϋποθέτει την ενίσχυση του θεσμού των σχολών γονέων και της οικογενειακής συμβουλευτικής και ενδυνάμωσης γενικότερα. Προϋποθέτει την ανάπτυξη ενός νέου Λόγου για τα φύλα κυρίως ενός δημόσιου εκπαιδευτικού Λόγου. Προϋποθέτει, τέλος, και συνεπάγεται τη σύνδεση της οικογένειας και

του σχολείου με τη δημοκρατία, διαμορφώνοντας από την πιο μικρή ηλικία του/της συνειδητό/ή πολίτη/ίδα του αύριο.

Η εμμονή στο δικαίωμα στην εκπαίδευση που λαμβάνει υπόψη της, εκτός των άλλων, την ισότητα των φύλων και των ευκαιριών, μπορεί να συμβάλει στην άρση των διακρίσεων που συνδέονται με τα φύλα και στην αντιμετώπιση «βαθιά ριζωμένων» ανισοτήτων. Οι ανισότητες αυτές καταδικάζουν εκατομμύρια παιδιά, κυρίως κορίτσια, σε μια ζωή σε μια ζωή χαμένων ευκαιριών. Μια εκπαίδευση της έμφυλης ισότητας συνεπάγεται όχι μόνον υψηλή αξιολόγηση των κοριτσιών, αλλά και βελτίωση των αγοριών καθώς θα συνειδητοποιήσουν τα κοινωνικά πλεονεκτήματα που θα προκύψουν από την αναγνώριση και αποδοχή των δυνατοτήτων και της προσφοράς των κοριτσιών και των γυναικών. Το γεγονός συμβάλλει, επίσης, στο να βοηθηθούν τα αγόρια να ξεφύγουν από την πίεση που αισθάνονται για συμμόρφωσή τους με τους παραδοσιακούς ρόλους, συμπεριφορές και νοοτροπίες. Τελικά, είναι βέβαιο πως, σε σημαντικό βαθμό, η εκπαίδευση που λαμβάνει υπόψη της τις έμφυλες ιεραρχίες και διαφορές, που επιδιώκει την ισόρροπη παρουσία ανδρών και γυναικών σε κάθε τομέα της δημόσιας και ιδιωτικής σφαίρας της ζωής, αποτελεί ισχυρό όπλο εξάλειψης της κατά φύλα διαίρεσης της κοινωνίας και του πλέγματος των μύθων και των ιδεολογημάτων που τη συνοδεύουν, με τις γνωστές διαχρονικές καταστρεπτικές συνέπειες σε κοινωνικό, πολιτισμικό και οικονομικό επίπεδο.

Στο πλαίσιο της ο/η νέου τύπου εκπαιδευτικός απαιτείται να διαθέτει το σύνολο των συμπεριφορών και των γνώσεων που του/ης επιτρέπει να αναγνωρίζει την ανισότητα στις εκπαιδευτικές ευκαιρίες, να προχωρά σε συγκεκριμένες παρεμβάσεις που να εξασφαλίζουν την ίση μεταχείριση των μαθητριών και των μαθητών που θα οδηγήσει σε ίσα εκπαιδευτικά αποτελέσματα. Ταυτόχρονα, όμως θα διεκδικεί την ισότητα μεταξύ των φύλων στην επαγγελματική του/της πυραμίδα, στα διοικητικά και εκπαιδευτικά κέντρα λήψης αποφάσεων και στους συνδικαλιστικούς του/ης φορείς.

A. Γενικές Επισημάνσεις

Στο πλαίσιο του προβληματισμού που αναπτύχθηκε παραπάνω και των αναγνωρισμένων αναγκών επιχειρήθηκε η αξιολόγηση των Αναλυτικών Προγραμμάτων που αποτελούν ευρεία και άκρως ενδιαφέρουσα εκπαιδευτική προσπάθεια μακράς πνοής. Από την άποψη αυτή εκφράζουμε τα θερμά μας συγχαρητήρια σε εκείνες και εκείνους που συνετέλεσαν στην επιτυχία του εγχειρήματος, δηλώνοντας εξ αρχής πως δεν βρεθήκαμε κατά την αξιολογητική διαδικασία ενώπιον ακραίων σεξιστικών ή/και εθνικιστικών διατυπώσεων και διαγνώσαμε προσπάθειες, για να συμπεριληφθεί η διάσταση του φύλου στα κείμενα. Αντίθετα οφείλουμε όμως να πούμε πως πέρα από γενικές αναφορές δεν υπήρξε

συγκροτημένη διαπολιτισμική προσπάθεια, γεγονός που εξηγείται εν μέρει από τις ισχύουσες πολιτικές συνθήκες της Κύπρου. Στα ΑΠ είναι εμφανής έντονος ελληνοκεντρισμός.

Γενικότερα, η εικόνα που έχουμε από τα επιμέρους αναλυτικά προγράμματα των διαφόρων γνωστικών αντικειμένων είναι ότι οι πολυπολιτισμικές όψεις της ανθρώπινης συμπεριφοράς δεν βρίσκονται στο επίκεντρο. Αυτό, κατά τη γνώμη μας, είναι αναγκαίο εξαιτίας των ευρύτερων αλλαγών που συνέβησαν στον κόσμο. Πολλές από αυτές τις αλλαγές συνδέονται με το ευρύτερο φαινόμενο του πλουραλισμού των μορφών διαβίωσης και της διεθνοποίησης των συνθηκών ζωής των ανθρώπων (Κογκίδου, 2004). Κάτω από αυτές τις συνθήκες, όπως αναφέρει ο Γκόβαρης (2001), το εκπαιδευτικό σύστημα, ως κατεξοχήν θεσμός στήριξης των υποκειμένων στις διαδικασίες κοινωνικής και πολιτισμικής τους ένταξης, καλείται να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στη δημιουργία προϋποθέσεων αποδοχής και αναγνώρισης του πλουραλισμού και της ετερότητας ως βασικών γνωρισμάτων του κοινωνικού γίγνεσθαι.

Πάντως, χρησιμοποιούμε μια ευρύτερη οπτική της διαφορετικότητας που δεν συνδέεται μόνον τα παιδιά των μεταναστών και των παιδιών με ιδιαίτερα πολιτισμικά χαρακτηριστικά αλλά, με το ευρύτερο, φαινόμενο του πλουραλισμού των μορφών διαβίωσης και της διεθνοποίησης των συνθηκών ζωής των ανθρώπων (Κογκίδου, 2004).

Σε κάθε περίπτωση θέλουμε να θεωρηθεί η δική μας παρέμβαση περισσότερο ως εμπλουτισμός των προγραμμάτων από τη σκοπιά του φύλου και του πολιτισμού τόσο μέσω συγκεκριμένων διαφωνιών που συνοδεύονται από αντίστοιχες -διορθωτικές (αλλά και συμπληρωματικές) κατά τη γνώμη μας- προτάσεις όσο και από την επισήμανση παραλείψεων αναφοράς και συμπερίληψης τομέων και θεματικών που συνδέονται με τα φύλα. Έτσι η παρακάτω αξιολόγηση περιλαμβάνει σειρά γενικών επισημάνσεων που αφορούν στα περισσότερα ή/και στο σύνολο των κειμένων και επί μέρους παρατηρήσεις που αφορούν στα επί μέρους θεματικά πεδία (λ.χ. Λογοτεχνία, Βιολογία, Μαθηματικά κ.λπ.). Η παρεμβάσεις μας όσον αφορά στη διαπολιτισμική διάσταση των κειμένων δεν είναι τόσο έντονη όσο στην έμφυλη, ακριβώς γιατί αντιλαμβανόμαστε τις ειδικές συνθήκες και τις ευαισθησίες των Κυπρίων εκπαιδευτικών, εκφράζουμε όμως την ευχή να γίνει αντιληπτό το πνεύμα των συγκεκριμένων παρεμβάσεων και οι ίδιες/οι οι συντάκτριες και οι συντάκτες των κειμένων να προχωρήσουν σχετικά σε παραπέρα βελτιώσεις.

Οι σημαντικότερες, κατά την άποψή μας, γενικές παρατηρήσεις είναι:

1. **Θα πρέπει να γίνουν ορατές και οι άλλες κουλτούρες** που ζουν στην Κυπριακή Δημοκρατία και οι κόσμοι τους, ιδιαίτερα στη Λογοτεχνία, τις τέχνες κ.λπ.
2. Αποτελεί σημαντικότατο έλλειμμα η απουσία, στη παρούσα φάση, της πρότασης του **Αναλυτικού Προγράμματος της Ιστορίας**. Ειδικά όσον αφορά το Φύλο αδικεί το σύνολο του αξιολογητικού εγχειρήματος.
3. Η προσπάθεια ένταξης της έμφυλης οπτικής συνήθως περιορίζεται σε ένα και μόνο τμήμα του κάθε φορά προγράμματος. Συνήθως πρόκειται για σύντομη αναφορά που μερικές φορές μας έδινε την εντύπωση πως οι συντάκτες/τριες διεκπεραίωσαν ένα καθήκον βιαστικά μόνο και μόνο γιατί έτσι έπρεπε να κάνουν.
4. Δεν συμφωνούμε με ευκαιριακές αναφορές στο φύλο και στην κουλτούρα σε ορισμένα μόνον κεφάλαια κάποιων Αναλυτικών Προγραμμάτων που «θεωρούνται καταλληλότερα» για κάτι τέτοιο. Κατά την άποψή μας επιβάλλεται η οριζόντια διάχυση της έμφυλης και διαπολιτισμικής οπτικής (mainstreaming) σε όλα τα Αναλυτικά Προγράμματα.
5. Προτείνουμε να υπάρχει σε ένα εισαγωγικό σημείωμα η ιστορία κάθε επιστήμης στο πλαίσιο της οποίας μπορούν συχνά να γίνουν ορατές οι γυναίκες. Αυτό μπορεί να ξεκινήσει από τις τελευταίες τάξεις του δημοτικού σχολείου.
6. Σε ομαδικές δραστηριότητες προτείνεται να επισημαίνεται η διαμόρφωση ομάδων μαθητών/τριών ανεξάρτητα από το φύλο, θρήσκευμα, καταγωγή, αφού με αυτού του είδους την επισήμανση εγχαράσσονται στάσεις και αξίες, που στοχεύουν στην εξάλειψη ή άμβλυση πιθανών στερεότυπων αντιλήψεων και συμπεριφορών.
7. Τέλος θέτουμε στη διάθεσή σας προς αξιοποίηση και δείγμα έμφυλης βιβλιογραφίας για κάθε γνωστικό αντικείμενο.
8. Πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη σημασία στη χρήση μη σεξιστικής γλώσσας γιατί η γλώσσα δεν είναι μόνον μέσον επικοινωνίας αλλά και φορέας ιδεολογίας καθώς μέσα από τη γλώσσα αποτυπώνεται η ανισότητα της κοινωνικής σχέσης των φύλων. Στο Θ. Παυλίδου (2002) (επιμ.) *Γλώσσα-Γένος-Φύλο*, σ. 50, Θεσσαλονίκη, εκδ. Παρατηρητής, αναφέρεται χαρακτηριστικά: «Τίσω από τη γενετική χρήση του αρσενικού δεν υπάρχουν άνδρες και γυναίκες, αλλά συχνά μόνον άνδρες και ο γλωσσικός εξοβελισμός των γυναικών οδηγεί στον

συμβολικό αποκλεισμό τους από όλα τα πεδία και τις δραστηριότητες της κοινωνίας που χαίρουν κάποιας αναγνώρισης ή αξίας».

9. Κατά τη διερεύνηση της χρήσης σεξιστικής γλώσσας επικεντρωθήκαμε στα παρακάτω:

- Χρησιμοποιείται το αρσενικό γραμματικό γένος ως αντιπροσωπευτικό και του θηλυκού;
- Αναφέρονται και οι δύο γραμματικοί τύποι στα γένη;
- Υπάρχουν λέξεις /εκφράσεις που υποτιμούν τις γυναίκες;
- Ποιες επικοινωνιακές στρατηγικές χρησιμοποιούνται ανάμεσα στα φύλα; (π.χ. ποιο φύλο ζητάει συνήθως τον λόγο, θέτει τα θέματα προς συζήτηση, διακόπτει;).

Η γενική παρατήρηση είναι ότι σε όλα τα Αναλυτικά Προγράμματα όλων των γνωστικών αντικειμένων υπάρχει γενικευμένη χρήση του κυρίαρχου αρσενικού λόγου που καθιστά αόρατο το θηλυκό -γεγονός που ακυρώνει αρκετούς από τους στόχους των επιμέρους προγραμμάτων. Έτσι, η εμμονή μας σε μια μη σεξιστική χρήση του λόγου κρίνεται απαραίτητη προκειμένου οι εκπαιδευτικοί, άνδρες και γυναίκες, να εσωτερικεύσουν την κοινωνική/πολιτική σημασία του να είναι ορατό το θηλυκό γένος και να μη θεωρούν ως αυτονόητο πως το αρσενικό νομιμοποιείται να εκφράζει και τα δύο γένη. Το να είναι ορατά και τα δύο γένη στο λόγο δεν αποτελεί «φεμινιστική εμμονή», αλλά πολιτικό και δημοκρατικό αίτημα υψίστης σημασίας, βασικότατη προϋπόθεση επίτευξης της έμφυλης ισότητας. Η σύγχρονη κοινωνική/πολιτισμική πραγματικότητα επιτάσσει έμφυλες αλλαγές και στη γλώσσα καθιστώντας ορατά και τα δύο φύλα και οι εκπαιδευτικοί - άνδρες και γυναίκες - είναι οι αρμοδιότεροι/ες να υλοποιήσουν και να στηρίξουν το εγχείρημα για όσο χρόνο απαιτηθεί.

Το ζήτημα του σεξισμού στη γλώσσα πρέπει να προσεχθεί στη συνέχεια ιδιαίτερα στα σχολικά εγχειρίδια, αλλά και σε όλο το δημόσιο λόγο της εκπαίδευσης που αφορά: από τους στόχους του αναλυτικού προγράμματος μέχρι τις ανακοινώσεις -προσκλήσεις που απευθύνονται στους γονείς και στα μέλη του προσωπικού, τους κανονισμούς του σχολείου, την επίσημη αλληλογραφία, τις αθλητικές και εορταστικές δραστηριότητες, τους επίσημους τίτλους, τα βαθμολόγια, τις υπεύθυνες δηλώσεις κ.ά.

Εκτενέστερη αιτιολόγηση της αναγκαιότητας για χρήση μη σεξιστικής γλώσσας

Η γλώσσα είναι ένα πολυδιάστατο φαινόμενο - προσωπικό και κοινωνικό ταυτόχρονα. Σε προσωπικό επίπεδο έχει άμεση σχέση με τη σκέψη μας και σε κοινωνικό επίπεδο με τις κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες που καθορίζουν τη ζωή μας. Κατά συνέπεια, δεν είναι μόνον μέσο επικοινωνίας, αλλά και φορέας ιδεολογίας. Η γλώσσα, βαθιά ριζωμένη σε πολιτισμικές αξίες και παραδόσεις, αντανakλά συχνά την ανισότητα των φύλων που υπάρχει στην κοινωνία και αλλάζει καθώς μεταβάλλονται αυτές οι αξίες και οι παραδόσεις.

Η χρήση της ελληνικής γλώσσας έχει πολλά στοιχεία που υποδηλώνουν διακρίσεις εις βάρος των γυναικών. Υπάρχουν λέξεις και εκφράσεις που υποδηλώνουν τον αποκλεισμό και άλλες τη συνύπαρξη και την ισότητα με την ταυτότητα του «άλλου/ης». Μεγάλο τμήμα της γλώσσας -στο δημόσιο και ιδιωτικό χώρο- είναι σεξιστική. Δηλ. είναι γλώσσα που δίνει το προβάδισμα στο αρσενικό έναντι του θηλυκού, που εμπεριέχει λέξεις και εκφράσεις που προσβάλλουν, υποβαθμίζουν, απαξιώνουν και αποκλείουν τις γυναίκες και γενικά εμπεριέχει το μήνυμα της ανισότητας των φύλων με πολλούς τρόπους. Στο επίπεδο της γλωσσικής δομής μπορούμε να το παρατηρήσουμε στη γραμματική, στη σύνταξη και στη σημασιολογία. Είναι σημαντικό να κατανοήσουμε τον τρόπο με τον οποίο η χρήση της γλώσσας αντανakλά και νομιμοποιεί τις άνισες σχέσεις εξουσίας ανάμεσα στα φύλα. Μπορούμε, επίσης, να δούμε τις διαφορές των δύο φύλων στη χρήση της γλώσσας. Οι άνδρες και οι γυναίκες αποκτούν διαφορετικές εμπειρίες από την επικοινωνία. Για να κατανοήσουμε τις διαφορές φύλου στην επικοινωνία πρέπει να έχουμε υπόψη μας ότι η επικοινωνία είναι το μέσο με το οποίο γνωρίζουμε τον κόσμο, είναι η διαδικασία με την οποία μαθαίνουμε να είμαστε άνδρες ή γυναίκες και το αποτέλεσμα των προσπαθειών μας να υιοθετήσουμε κατάλληλους για το φύλο μας τρόπους συμπεριφοράς. Τα αγόρια και τα κορίτσια διδάσκονται διαφορετικές μορφές επικοινωνίας. Π.χ. τα κορίτσια αποκτούν εμπειρίες γλωσσικής διάκρισης με δύο τρόπους: με τον τρόπο που διδάσκονται να χρησιμοποιούν τη γλώσσα και τον τρόπο με τον οποίο η γλώσσα τα μεταχειρίζεται (ο ρόλος των γυναικών στη κοινωνική ιεραρχία αντανakλάται με την χρήση περισσότερων εκφράσεων δισταγμού, ευγένειας και ερωτηματικών προτάσεων για να κάνουν δηλώσεις ή προτάσεις, ένα στυλ λόγου που είναι περισσότερο φορτισμένο συναισθηματικά, από το γεγονός ότι διακόπτονται συχνά ή τα σχόλιά τους αγνοούνται, από τη σχέση εξάρτησής τους από τον άνδρα, από την τάση να θεωρείται το αρσενικό η νόρμα κ.ά.). Επίσης, οι πρακτικές επικοινωνίας όχι μόνο αντανakλούν τις αντιλήψεις για τα φύλα αλλά συμβάλλουν και στην κοινωνικοπολιτισμική κατασκευή των φύλων.

Αυτή η χρήση της γλώσσας ενισχύει τη σεξιστική συμπεριφορά και οργάνωση, προωθεί και διαιωνίζει τα στερεότυπα για τους ρόλους των φύλων και τις άνισες σχέσεις εξουσίας ανάμεσα στα φύλα. Είναι σημαντικό να συνειδητοποιήσουμε τη χρήση σεξιστικής ή μη γλώσσας στο δημόσιο και στον ιδιωτικό λόγο καθώς και τις επιπτώσεις της, καθώς η γλώσσα, εκτός των άλλων λειτουργιών της, αποτελεί και συγκροτησιακό παράγοντα της κοινωνικής πραγματικότητας, στο βαθμό που γλώσσα και σκέψη βρίσκονται σε στενή σχέση αλληλοκαθορισμού και το παιδί γνωρίζει τον κόσμο μέσω της γλώσσας και της σκέψης. Έτσι, μέσα από τη γλώσσα συχνά αποτυπώνεται και η ανισότητα της κοινωνικής σχέσης των δύο φύλων, η οποία αντανακλά τη σεξιστική ιδεολογία.

- Εντοπίσαμε σεξισμό στη γλώσσα στις εξής περιπτώσεις:
  - ✓ Χρήση του αρσενικού γένους για να δηλώσει και τα δύο γένη
  - ✓ Προσωποποίηση των επαγγελμάτων - Όταν τα επαγγέλματα έχουν φύλο
  - ✓ Χρήση των λέξεων άνθρωπος, παιδί
  - ✓ Πρόταξη του αρσενικού ονόματος στα ζεύγη - Όταν οι άνδρες προηγούνται
  - ✓ Χρήση των υποκοριστικών
  - ✓ Χρήση των αντωνυμιών και επιθέτων
  - ✓ Σημσιολογικά στερεότυπα
- Χρήση του αρσενικού γένους για να δηλώσει και τα δύο γένη - Όταν οι γυναίκες είναι **αόρατες**. Όταν χρησιμοποιούμε το αρσενικό γραμματικό γένος για να χαρακτηρίσουμε ένα σύνολο ανθρώπων με διαφορετικό γένος.

Ενδεικτικά αναφέρονται:

-«...εξοπλίζει κατάλληλα **το σημερινό μαθητή** και τον προετοιμάζει αντίστοιχα ώστε να ενταχθεί ομαλά **ως πολίτης** σε έναν κόσμο μικρό αλλά συγχρόνως μεγάλο...» / «...σημαντικό στοιχείο της **ολόπλευρης προσωπικότητας του μαθητή**» / «...το **διδακτικό ρόλο του διδάσκοντα**» (Γεωγραφία-Γεωλογία), «**ευρύτερο περιβάλλον του μαθητή**»/ «**ευεξία των μαθητών**»/ «ενδυνάμωση **του ατόμου ως πολίτη**»/ «**δημιουργία ενεργού πολίτη**»/ «**Δίνει ευκαιρία στον μαθητή να μοιραστεί με άλλους ενήλικες, εκπαιδευτικούς**»/ «**ενεργητικοί και δημοκρατικοί πολίτες**» (Αγωγή Υγείας), «**Προετοιμάζει τους μαθητές να δρουν ελεύθερα και δημιουργικά**»/ «**Οι μαθητές μαθαίνουν να εκτιμούν την ακρίβεια μιας παρατήρησης**»/ «**Η επιστήμη εξοικειώνει το μαθητή με τους νόμους της φύσης και επιπλέον ωθεί το μαθητή στην αναζήτηση σχέσεων αιτίας και αποτελέσματος**» (Φυσική), «**ζητήματα που**

αφορούν άμεσα τους μελλοντικούς πολίτες»/«προετοιμάζοντας τους μαθητές για να λαμβάνουν αποφάσεις». (Τηλεφορική), «τρόπος εργασίας του εικαστικού καλλιτέχνη και να αντιληφθούν το ρόλο που παίζει»/ «ο καλός χρήστης της φωτογραφικής μηχανής». (Εικαστικά), ««είναι ενεργητικός ερευνητής»/ «είναι αποτελεσματικός στην επικοινωνία με τους άλλους»/ «καθώς και την απουσία επιστήμονα συντονιστή, παρά την προτροπή μας για αντικατάστασή του με έγκριτο επιστήμονα.»/. «Μέσα από τη διαδικασία εκμάθησης και καλλιέργειας των πιο πάνω, οι μαθητές αναπτύσσουν δεξιότητες και στάσεις που χαρακτηρίζουν έναν δημοκρατικό πολίτη, αποκτούν αυτοπεποίθηση, ευχέρεια στην έκφραση και την επικοινωνία, ενσυναίσθηση, κριτική σκέψη. Μέσα από τη θεατρική πράξη, ο μαθητής ανακαλύπτει και εμπλουτίζει την προσωπική του ταυτότητα»/«την ιδιότητα του δημιουργού». (Θέατρο), «μαθητές να διεκδικούν τη θέση τους στην κοινωνία ως ενημερωμένοι, κριτικοί και ενεργοί πολίτες»(Βιολογία), «προκαλεί όχι σπάνια στους μαθητές, αλλά και στους διδάσκοντες τη λογοτεχνία» (Λογοτεχνία), «καλείται να διαμορφώσει ενεργούς πολίτες που να λειτουργούν με ισονομία, να διεκδικούν με δημοκρατικό τρόπο τα δικαιώματά τους» (Ελληνικά), «με τον τρόπο αυτό διαμορφώνεται ο ενσυνείδητος πολίτης» «ώστε να γνωρίζει ο δάσκαλος τι επιδιώκει και να κατευθύνει», «να βοηθήσει τους μαθητές να διαμορφωθούν σε ελεύθερους, δημοκρατικούς και ενεργούς πολίτες» (Αγωγή του Πολίτη).

Σχολιασμός: Η χρήση του αρσενικού ως του επικρατέστερου γένους για να δηλωθούν άτομα και των δύο φύλων υποδηλώνει την κοινωνική ιεραρχία των φύλων Η συνεχής χρήση του αρσενικού γένους για να δηλώσει και τα δύο φύλα έχει ως συνέπεια να αποσιωπάται η παρουσία και η συμβολή των γυναικών σε όλο σχεδόν το φάσμα της κοινωνικής ζωής.

Προτάσεις: Παράλληλη χρήση και του θηλυκού γένους και των θηλυκών τύπων των λέξεων. Η διάκριση γίνεται με: α) λεξιλογικά μέσα: άνδρας, γυναίκα, β) χρήση διπλών τύπων: μαθητές, μαθήτριες, γ) χρήση διπλών άρθρων: ο/η δικαστικός, στον/στην οδοντίατρο (όταν δεν υπάρχει καθιερωμένος θηλυκός τύπος) δ) χρήση διπλών άρθρων και διπλών τύπων ο/η δάσκαλο/α ε) χρήση άλλων περιεκτικών τύπων: το εκπαιδευτικό προσωπικό της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης.

- **Προσωποποίηση των επαγγέλματων - Όταν τα επαγγέλματα έχουν φύλο**

Συχνά γίνεται η χρήση επαγγελματικών όρων ή τίτλων και ρόλων σε αρσενικό ή θηλυκό γένος, υποδηλώνοντας εμμέσως και το φύλο που κατά κανόνα το ασκεί. Επίσης, υπάρχουν επαγγελματικές ιδιότητες που- παρά το γεγονός ότι ασκούνται σήμερα και από γυναίκες- δεν έχουν αποκτήσει ακόμη θηλυκό γραμματικό γένος.

Σχολιασμός: Η χρήση κυρίως του αρσενικού γένους στις επαγγελματικές αναφορές υποδηλώνει ότι κατ' εξοχήν οι άντρες νομιμοποιούνται να έχουν επαγγελματικό ρόλο, ενώ, παράλληλα οριοθετεί σαφώς και διαχωρίζει τα επαγγέλματα που αφορούν αποκλειστικά γυναίκες.

Προτάσεις: Θα έπρεπε να υπάρχουν α) διπλοί τύποι άρθρων β) οι θηλυκοί αντίστοιχοι τύποι, όπου είναι δυνατό π.χ. καθηγήτρια γ) διπλά άρθρα και διπλοί τύποι.

- **Χρήση των λέξεων άνθρωπος, παιδί**

Υπάρχουν λέξεις και εκφράσεις στις οποίες η χρήση του αρσενικού ως του επικρατέστερου γένους για να δηλωθούν άτομα και των δύο φύλων δημιουργεί, επιπλέον, και μια ασάφεια σε σχέση με το φύλο στο οποίο αναφέρεται. (Π. χ. Τα δικαιώματα του ανθρώπου. Έχω τρία παιδιά και ένα κορίτσι). Υπάρχουν λέξεις και εκφράσεις στις οποίες η χρήση της λέξης άνθρωπος δημιουργεί αβεβαιότητα ή αμφισημία καθώς αναφέρεται άλλοτε στο ανθρώπινο είδος και άλλοτε στον ενήλικα άνδρα.

Σχολιασμός: Με τη χρήση των λέξεων άνθρωπος -άνθρωποι και παιδί-παιδιά περιμένουμε ότι θα περιλαμβάνονται και τα δύο φύλα. Η προσεκτική εξέταση των κειμένων καθώς και οι εικόνες που συνοδεύουν το κείμενο μας κάνουν να αντιληφθούμε ότι όταν οι συγγραφείς χρησιμοποιούν τις λέξεις αυτές εννοούν μόνο τον άντρα ή το αγόρι.

Προτάσεις: Θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί η έκφραση «ανθρώπινα δικαιώματα» ή «δικαιώματα της ανθρώπινης ύπαρξης» εκφράσεις που δεν δημιουργούν ασάφεια ή αμφισημία ως προς το φύλο, όπως η έκφραση: «δικαιώματα του ανθρώπου».

- **Πρόταξη του αρσενικού ονόματος στα ζεύγη ανδρικών-γυναικείων - Όταν οι άνδρες προηγούνται.** Υπάρχουν λέξεις και εκφράσεις στις οποίες ο αρσενικός τύπος προηγείται του θηλυκού και του ουδέτερου.

Σχολιασμός: Συνήθως προηγείται ο αρσενικός τύπος του θηλυκού - εκτός συγκεκριμένων περιπτώσεων όπου συναντάται το αντίστροφο (π. χ γυναικόπαιδα, κυρίες και κύριοι, η νύφη και ο γαμπρός). Στις περιπτώσεις αυτές η γυναίκα προτάσσεται λόγω της σχέσης της με έναν άντρα ή λόγω της λόγω της δήλωσης της αδυναμίας εξ αιτίας του φύλου της.

Προτάσεις: Να αποφεύγεται η πρόταξη του αρσενικού τύπου, να χρησιμοποιούνται εναλλακτικά ή αλφαβητικά ή μόνο όταν είναι αναγκαίο.

- **Χρήση των υποκοριστικών**

Σχολιασμός: Η χρήση υποκοριστικών γίνεται κυρίως σε κορίτσια και γυναίκες. Μπορεί να θεωρηθεί δείγμα σεξιστικής γλώσσας, αφού κατά αυτόν τον τρόπο μειώνεται η συνεισφορά των γυναικών και λανθάνει το μήνυμα ενός υποδεέστερου ρόλου.

Προτάσεις: Θα μπορούσε να είχε αποφευχθεί εντελώς η χρήση υποκοριστικών ή αν γινόταν να αφορούσε και στα δύο φύλα.

- **Χρήση των αντωνυμιών και επιθέτων**

Σχολιασμός: Παρατηρείται συνεχής χρήση της αρσενικής αντωνυμίας και ιδιαίτερα της κτητικής με αποτέλεσμα να φαίνεται ότι ο κόσμος ανήκει αποκλειστικά σε άντρες. Επίσης, χρειάζεται ιδιαίτερη προσοχή στη χρήση των επιθέτων που ενισχύουν τα έμφυλα στερεότυπα (π.χ. για τις γυναίκες υπάρχει πληθώρα επιθέτων που αφορούν στην εξωτερική τους εμφάνιση, ενώ για τους άντρες που τονίζουν την γενναιότητα, το θάρρος κ.λ.π.)

Προτάσεις: Εναλλακτική χρήση αντωνυμιών και επιθέτων. Αποφυγή χρήσης επιθέτων που ενισχύουν τα έμφυλα στερεότυπα.

- **Σημασιολογικά στερεότυπα**

Συχνά τα παράγωγα της λέξης άνδρας (π. χ ανδρείος, παλικάρι, λεβέντης, άντρακλας, ανδραγάθημα) έχουν θετική σημασία, ενώ τα παράγωγα της λέξης γυναίκα (π. χ. γυναικόπαιδα, γυναικουλίστικο, γυναικοδουλειά) έχουν αρνητική σημασία. Υπάρχουν λέξεις ή φράσεις που περιέχουν τη λέξη "άνδρας" και αποσιωπούν τη συνεισφορά των γυναικών (Π. χ. Ανδραγάθημα, επανδρώνεται). Υπάρχουν λέξεις ή φράσεις που περιέχουν τη λέξη "πατέρας" και αποσιωπούν τη συνεισφορά των γυναικών. (Π. χ. Η γη των πατέρων μας. Το πατρικό μου σπίτι. Οι προπάτορές μας).Υπάρχουν λέξεις ή φράσεις που αποκτούν διαφορετική σημασία ανάλογα με το φύλο στο οποίο απευθύνονται.

(Π.χ. Νοικοκύρης \ νοικοκυρά).Υπάρχουν λέξεις ή φράσεις επαινούν τα γυναικεία επιτεύγματα με όρους που αποδίδονται, κατά κανόνα, στους άνδρες (π. χ. αντράκι, γυναίκα παλικάρι) ή υποτιμούν ή εξευτελίζουν τους άνδρες με όρους που αποδίδονται, κατά κανόνα, στις γυναίκες και στους ομοφυλόφιλους. Υπάρχουν λέξεις ή φράσεις που αναπαράγουν στερεότυπες αντιλήψεις για το ρόλο των γυναικών και των ανδρών (Π.χ Το καλάθι της νοικοκυράς, ωραίο φύλο). Υπάρχουν όροι που υποτιμούν και εξευτελίζουν τους άνδρες ή τις γυναίκες. Υπάρχουν παροιμίες και ευχές που αναπαράγουν στερεότυπες αντιλήψεις για το ρόλο των γυναικών και των ανδρών. (Π.χ. Και με ένα γιό!) και στις οποίες δεν γίνεται χρήση του αρσενικού τύπου ως κανόνα. Συχνά σε τίτλους και χαιρετισμούς οι γυναίκες παρουσιάζονται ως εξαρτώμενες από τους άνδρες και όχι ως αυτόνομες προσωπικότητες ή δεν αντιμετωπίζονται ισότιμα με τους άνδρες(π. χ. Ο κύριος Παπαδόπουλος και η σύζυγός του. Ο γιατρός).

Σχολιασμός: Η χρήση των σημασιολογικών στερεότυπων αντανακλά τη διαφορετική κοινωνική θέση των ανδρών και των γυναικών στην κοινωνία και τις άνισες σχέσεις εξουσίας. Έτσι, τα παράγωγα της λέξης «γυναίκα» έχουν αρνητική σημασία, ενώ τα παράγωγα της λέξης «άνδρας» θετική.

Προτάσεις: Δημιουργία και χρήση αντίστοιχων και ισοδύναμων τύπων για τα δύο φύλα

Φωνή και στα δύο φύλα στη χρήση της γλώσσας

-Κατευθυντήριες οδηγίες αλλαγές στη γλώσσα στο σύνολο των προγραμμάτων

Το θέμα της χρήσης μη σεξιστικής γλώσσας δεν τίθεται με όρους «πολιτικής ορθότητας». Κάθε φορά που αμφισβητούμε όρους και εκφράσεις που εμπεριέχουν διακρίσεις δίνουμε ταυτόχρονα και μια μάχη για όσα αναπαριστά και αναπαράγει στο επίπεδο των κοινωνικών σχέσεων, για το νόημα, καθώς δεν έχουμε να κάνουμε μόνο με ζητήματα γλώσσας, αλλά και με τη σύνδεσή τους με την πολιτική πράξη. Η χρήση μη σεξιστικής γλώσσας και στον τομέα της εκπαίδευσης δεν είναι από μόνη της ανατρεπτική, δεν αλλάζει δηλαδή τις κοινωνικές συνθήκες από μόνη της, παρά μόνον εφόσον ασκηθεί μια συνολικότερη ανατρεπτική πρακτική σε όλα τα επίπεδα.

Η χρήση μη σεξιστικής γλώσσας αποτελεί κομβικό στοιχείο για μια αντι-σεξιστική εκπαίδευση και οι εκπαιδευτικοί -περισσότερο από οποιονδήποτε άλλον/η επαγγελματία- οφείλουν να χρησιμοποιούν μια γλώσσα που να αντανακλά την αναγνώριση της ισότητας ανδρών / γυναικών. Η εξοικείωση στη

χρήση μη σεξιστικού λόγου είναι δύσκολο εγχείρημα και συναντά μεγάλη αντίσταση. Ενδεχόμενα, θα υπάρξουν ορισμένα αρνητικά σχόλια και αντιδράσεις. Ίσως η αλλαγή θα προκύψει σταδιακά και θα πρέπει να αρχίσει με όρους που χρησιμοποιούνται συχνά και είναι περισσότερο αποδεκτοί.

Υπάρχουν ορισμένες κατευθυντήριες οδηγίες τις οποίες μπορούν να ακολουθούν όσα άτομα πιστεύουν στην αναγκαιότητα της χρήσης μη σεξιστικής γλώσσας που να αντανακλά τη νέα κοινωνική και πολιτισμική πραγματικότητα και την ισότητα ανδρών - γυναικών.

Για παράδειγμα:

- Να μη γίνεται χρήση του αρσενικού γένους για να δηλωθούν άτομα και των δύο φύλων. Είναι απαραίτητο να υπάρχουν παράλληλα καταλήξεις θηλυκών και αρσενικών τύπων: *ο ακροατής/η ακροάτρια, ο μαθητής/η μαθήτρια, ο διδάσκων/ η διδάσκουσα, ο συμμαθητής/ η συμμαθήτρια, ο/η εκπαιδευτικός, ο/η συγγραφέας* κ.λ.π., γιατί δημιουργείται η εσφαλμένη εντύπωση ότι ο κόσμος ανδροκρατείται και οι γυναίκες είναι απύσες, ενώ αναπαράγεται ένα πλήθος ανδροκεντρικών αναπαραστάσεων. Παράλληλα μπορεί να αξιοποιείται η θηλυκή κατάληξης -*ις* όπου αυτό μπορεί να γίνει: *λ.χ. σκηνοθέτις, πολίτις*. Σε ορισμένες περιπτώσεις προτείνεται η χρήση του πληθυντικού αριθμού που επιτρέπει τη διευκρίνιση του φύλου, όπως: *οι εκπαιδευτικοί, άνδρες και γυναίκες, / τα αγόρια και τα κορίτσια/ οι επιστήμονες, άνδρες και γυναίκες* κ.λπ.
- Να μην υπάρχει προσωποποίηση των επαγγελμάτων, δηλαδή να μη χρησιμοποιούνται επαγγελματικοί όροι μόνο με θηλυκές ή αρσενικές καταλήξεις,
- Να μην υπάρχει πρόταξη του αρσενικού ονόματος στα ζεύγη «ανδρικών- γυναικείων»(όπως τώρα).
- Να γίνεται προσεκτική χρήση των υποκοριστικών. Να μην χρησιμοποιούνται καταλήξεις υποκοριστικών σε θηλυκά ουσιαστικά και μεγεθυντικών ουσιαστικών σε αρσενικά ουσιαστικά.
- Να αποφεύγεται η συχνή χρήση ρημάτων στη παθητική φωνή με υποκείμενα θηλυκού γένους και ενεργητικής με υποκείμενα αρσενικού γένους.
- Να γίνεται προσεκτική χρήση των αντωνυμιών και επιθέτων. Προτείνεται η χρήση των αντωνυμιών και επιθέτων θηλυκού γένους σε περίπτωση που προσδιορίζουν θηλυκά ουσιαστικά.

- Να μη χρησιμοποιούνται λέξεις / εκφράσεις που υποτιμούν ή εξευτελίζουν τις γυναίκες και τους άνδρες και αναπαράγουν στερεότυπες αντιλήψεις για τους ρόλους των φύλων.
- Να μη χρησιμοποιούνται με ασύμμετρο τρόπο τίτλοι, προσφωνήσεις και χαιρετισμοί ανδρών / γυναικών / παιδιών.
- Να γίνεται προσεκτική χρήση λέξεων και φράσεων που εμπεριέχουν τη λέξη «άνδρας» και στη χρήση της λέξης «άνθρωπος», «παιδί». Επισημαίνεται ότι οι λέξεις «άνθρωποι», «παιδιά» που εκφράζουν σύνολα ατόμων (άνθρωποι είναι άνδρες και γυναίκες, άτομα κάθε ηλικίας, χρώματος, φυσικής κατάστασης και παιδιά είναι νέα αγόρια και κορίτσια κάθε ηλικίας, χρώματος, φυσικής κατάστασης) και όχι μόνον άτομα του ανδρικού φύλου. Χαρακτηριστικές είναι οι φράσεις «έχω τρία παιδιά και ένα κορίτσι». Στην περίπτωση αυτή αναπαράγεται η αντίληψη ότι η γυναίκα ή το κορίτσι είναι λιγότερο σημαντικά ή αξιόλογα. Γι' αυτό, όπου υπάρχει ασάφεια ή αμφισημία στη χρήση αυτών των όρων χρειάζεται μετά τη λέξη άνθρωποι, να διευκρινίζεται άνδρες γυναίκες και μετά τη λέξη παιδιά να διευκρινίζεται αγόρια και κορίτσια.
- Να μη γίνεται χρήση σημασιολογικών στερεότυπων. Να υπάρχει φροντίδα ώστε οι άνδρες και οι γυναίκες να παρουσιάζονται σε ένα ευρύ φάσμα κοινωνικών καταστάσεων και ρόλων και να δίνεται ιδιαίτερη βαρύτητα σε νέους ανδρικούς και γυναικείους επαγγελματικούς ρόλους.

B. Ενδεικτικές αναφορές κατά γνωστικό αντικείμενο

1. Π.Σ. Άλγεβρας

Στο συγκεκριμένο Π.Σ. εκτός της γενικευμένης χρήσης αρσενικής γλώσσας (ο μαθητής, οι μαθητές/ ο πρώτος παίχτης, ο άλλος παίχτης κ.ά.) παρατηρείται πως σε υποδείγματα προβλημάτων μέχρι την κλίμακα 4 η μοναδική εικόνα περιλαμβάνει μόνο 16 αγόρια (ενώ θα μπορούσε να ήταν 8 αγόρια και 8 κορίτσια) ωστόσο είναι ορατά και σ' ένα βαθμό ισόρροπα και τα δύο φύλα. Είναι ενδιαφέρουσα πάντως η ακούσια προφανώς- υπονόμηση σε κάποιο από τα υποδείγματα, που δείχνει την ισχύ των πατριαρχικών αντανεκλαστικών:

«Να βρείτε το χωριό καταγωγής και το είδος μουσικής που ακούει ο καθένας, αν:

-Η γυναίκα ακούει ροκ μουσική

-Ο Αλέξης δεν κατάγεται από τη Λύση

-Αυτός (μετατροπή του θηλυκού σε αρσενικό) που ακούει ροκ μουσική κατάγεται από τη Γαλιούσα»

Από την κλίμακα 4 και μετά το θηλυκό γένος εξαφανίζεται κυριολεκτικά από τα υποδείγματα, τα οποία, καθώς απευθύνονται σε όλο και μεγαλύτερους/ες μαθητές και μαθήτριες, χρησιμοποιούν αποκλειστικά άνδρες επαγγελματίες, που διαχειρίζονται μια σειρά σημαντικών οικονομικών σχέσεων δημόσιου χαρακτήρα, αφού διευθύνουν, προχωρούν σε καταθέσεις, επενδύουν κ.λπ. ή/και ασκούν επαγγέλματα που σύμφωνα με τα έμφυλα στερεότυπα ταιριάζουν σε άνδρες, όπως δύτες, οδηγοί αυτοκινήτων κ.ά.:

«Ο βοηθός ζαχαροπλάστης ετοιμάζει 6 γλυκά την ώρα. Ο αρχιζαχαροπλάστης.....κ.λπ.»

«Δύτες διάγουν έρευνα...»

«Ένας υπάλληλος πληρώνεται...»

«Ένας επαγγελματίας οδηγός...»

«Ο κάθε συνδρομητής.....»

«Ο Γιώργος απάντησε σωστά...ο Σάββας έδωσε 5 σωστές απαντήσεις...»

«Ο διευθυντής ενός εργοστασίου...»

«Ένας πεζοπόρος...»

«Την 1^η Ιανουαρίου του 2009 ο Κώστας κατέθεσε 3000...»

«Ο κ. Α. επενδύει 1000 ευρώ σε ένα επενδυτικό σχέδιο μιας εταιρείας...»

«Το κέρδος που αποφέρει σε έναν επιχειρηματία η πώληση μιας επί πλέον μονάδας...»

Νομίζουμε πως πρέπει να υπάρξει ισόρροπη αντιπροσώπευση των φύλων στα υποδείγματα και να ληφθεί μέριμνα παρουσίασης γυναικών σε οικονομικές πράξεις λ.χ. «η κ.Α», «σε μία επιχειρηματία»,

ενώ αρκεί η διευκρίνιση στη λέξη «Δύτες, άνδρες και γυναίκες» για να γίνουν εμφανείς οι τελευταίες σε έναν κατεξοχήν ανδροκρατούμενο επαγγελματικό χώρο. Τέλος προτείνουμε:

-να μπει εισαγωγικά η ιστορία της επιστήμης στην οποία μπορεί να γίνουν ορατές οι γυναίκες τόσο στην αρχαιότητα, (π.χ. Πυθαγόρειες, Υπατία), όσο και στους νεότερους χρόνους (λ.χ. Ευανθία Καίρη), αλλά και σύγχρονες μαθηματικοί μεταξύ των οποίων και σημαντικές φεμινίστριες.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Boaler, Jo. (1997). *Experiencing School Mathematics: Teaching Styles, Sex and Setting*. Open University Press.

Burton, L. (1995). Moving Towards a Feminist Epistemology of Mathematics. Στο P. Rogers and G. Kaiser (επιμ.). *Equity in Mathematics Education: Influences of Feminism and Culture*. The Falmer Press, 209-226.

Burton, L. (2003). *Which Way Social Justice in Mathematics Education?* Praeger Publishers. Greenwood Press.

Case, B. A. and Leggett, A.M. (επιμ.) (2006). *Complexities: Women in Mathematics*. Princeton University Press.

Chronaki, A. (2009). Mathematics, Science and Technology in the 'Body' of Education: Knowledge and Gender Politics. In A. Chronaki (ed.) *Mathematics, Technology and the 'Body' of Education: Gendered perspectives*. University of Thessaly Publication series (pp. 12-31).

Damarin, S. (2000). The Mathematically Able as a Marked Category. *Gender and Education*. 12(1): 69-85.

Eisenhart, M.A. and Finkel, E. (1998). *Women's Science: Learning and succeeding from the margins*. Chicago and London. University of Chicago Press.

Fennema, E. (1974). Mathematics learning and the sexes: A review. *Journal for Research in Mathematics Education*. 5(3):126-139.

Fennema, E. (1996). *Mathematics, Gender, and Research*. Στο G. Hanna (επιμ.) *Towards Gender Equity in Mathematics Education: An ICMI Study*. Dordrecht: Kluwer Academic Publisher, 9-26.

Hibner-Koblitz, A. (1993). *A convergence of lives: Sofia Kovalevskaja: Scientist, writer, revolutionary* (2η εκδ.) New Brunswick, NJ: Rutgers University Press.

Hibner-Koblitz, A. (1996). *Mathematics and Gender: Some cross-cultural observations*. In G. Hanna (επιμ.) *Towards Gender Equity in Mathematics Education: An ICMI Study*. Dordrecht: Kluwer Academic Publisher, 93-109.

Kenschaft, P.C. (2000). *Change is Possible: stories of women and minorities in mathematics*. American Mathematical Society.

Henrion, C. (1997). *Women in Mathematics: The addition of difference*. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.

Hanna, G. (1996). *Towards Gender Equity in Mathematics Education: An ICMI Study*. Dordrecht: Kluwer Academic Publisher.

Keitel, C. (1998). *Social Justice and Mathematics Education: Gender, class, ethnicity and the politics of schooling*. Berlin: International Organisation of Women and Mathematics Education and Freie Universitat Berlin.

Walkerdine, V. (1988). *The Mastery of Reason: Cognitive Development and the Production of Rationality*. London: Routledge.

Walkerdine, V. (1998). *Counting girls out: girls and mathematics*. Falmer press.

Mendick, H. (2006). *Masculinities in Mathematics*. New York: The Open University Press.

2. Π.Σ. Γεωγραφίας-Γεωλογίας

Στο συγκεκριμένο Π.Σ. εκτός της αλλαγής της γενικευμένης χρήσης αρσενικής γλώσσας και της απάλειψης σωρείας αρσενικών αναπαραστάσεων που έρχονται αντικειμενικά σε αντίθεση με σημαντικούς στόχους της γεωγραφικής εκπαίδευσης όπως διατυπώνονται από τους /τις συντάκτες/τριες του (όπως λ.χ. αυτός της συνειδητοποίησης δικαιωμάτων και υποχρεώσεων στη σελ. 6), προτείνουμε ακόμα:

Να εμπλουτιστεί στη σ.12 η φράση «...υπό την επίδραση πολιτισμικών, *αλλά και έμφυλων* αξιών, πιστεύω...»

Να εμπλουτιστεί στη σ.13 η φράση «...όλων των ανθρώπων για ισότητα, *με έμφαση στην ισότητα μεταξύ των κοινωνικών φύλων, δηλαδή των ανδρών και των γυναικών*».

Να εμπλουτιστεί στη σ.16 η φράση «...δυναμική του πληθυσμού, η *ανισότητα και η ασυμμετρία μεταξύ των κοινωνικών φύλων*, ανισότητα στη διατροφή...».

Να συμπεριληφθεί στη Σπουδή Περιβάλλοντος για την Α-Β τάξη και το σπίτι ως κοινωνικός χώρος προκειμένου να τονισθεί η σημασία του και για τα δύο φύλα.

Να συμπεριληφθεί στη Δ τάξη ΚΥΠΡΟΣ στη θεματική «Σύνθεση πληθυσμού-Μεταβολές στο χρόνο» και θεματική για τις *Κοινωνικές/έμφυλες διαφορές* με αξιοποίηση του *Εθνικού Σχεδίου Δράσης για την Ισότητα των Φύλων (2007-2013) της Κυπριακής Δημοκρατίας*.

Να συμπεριληφθεί στη Β τάξη Γυμνασίου στην Ανθρωπογεωγραφία τόσο της Ευρώπης όσο και της Κύπρου και η θεματική *Κοινωνικές και Έμφυλες Ανισότητες*.

Να συμπεριληφθεί στην ενδεικτική θεματολογία της Γ τάξης Γυμνασίου και η θεματική *Ισότητα των Φύλων και η σχέση της με την οικονομική ανάπτυξη, την κοινωνική συνοχή και τη δημοκρατία* .

Να εμπλουτιστεί στη Γεωγραφία Α-Β Λυκείου η θεματική «...Πληθυσμιακές αλλαγές- Μετανάστευση» με - *Μετανάστευση και Φύλο -Προσφυγιά*».

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΚΑΜΠΟΥΡΗ, Ε. (2007), Φύλο και Μετανάστευση. Τόμος ΙΙ. Η καθημερινή ζωή των μεταναστριών από την Αλβανία και την Ουκρανία. Έκδοση ΚΕΚΜΟΚΟΠ - Gutenberg.

ΚΕΘΙ (2003). Ευαισθητοποίηση Εκπαιδευτικών και Παρεμβατικών Προγραμμάτων για την Προώθηση της Ισότητας των Φύλων. Προτεινόμενη Βιβλιογραφία. ΕΠΕΑΕΚ ΙΙ., Υπουργείο Παιδείας.

ΚΕΘΙ (2003). Φύλο και Εκπαιδευτική Πραγματικότητα στην Ελλάδα: Προωθώντας Παρεμβάσεις για την Ισότητα των Φύλων στο Ελληνικό Εκπαιδευτικό Σύστημα. ΕΠΕΑΕΚ ΙΙ., Υπουργείο Παιδείας.

Λαμπρινός, Ν., Χατζηπαντελής, Θ., Γρατσωνίδης, Α. (2002). «Η άποψη των μαθητών της ΣΤ΄ τάξης του Δημοτικού Σχολείου για το μάθημα της Γεωγραφίας» στο: Σύγχρονη Εκπαίδευση, τ.122, σσ.102-108.

Παντίσκα, Π., Παπαπάνου, Γ. και Ραβάνης, Κ. (1997). «Η διάκριση των φύλων στα σχολικά εγχειρίδια των φυσικών επιστημών: παραδοσιακές και εναλλακτικές προσεγγίσεις» στο: Β. Δεληγιάννη και Σ. Ζιώγου (επιμ.). *Φύλο και Σχολική Πράξη*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας, σσ. 331-338.

Ραβάνης, Κ. (1994). «Οι διαφορές επιδόσεων μεταξύ αγοριών και κοριτσιών στις φυσικές επιστήμες. Μια υπόθεση διδακτικού συμβολαίου;» στο: Ν. Παπαγεωργίου (επιμ.). *Εκπαίδευση και Ισότητα Ευκαιριών*. Παιδαγωγικό Υλικό και Ισότητα Ευκαιριών στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση: Πρακτικά Συνεδρίου. Αθήνα: Υπουργείο Προεδρίας της Κυβέρνησης, Γενική Γραμματεία Ισότητας, σσ. 252-261.

Σάσκια Σάσσην, *Χωρίς Έλεγχο: Η εθνική κυριαρχία, η μετανάστευση και η ιδιότητα του πολίτη την εποχή της παγκοσμιοποίησης* (Αθήνα Μεταίχμιο, 2002).

3. Π.Σ. Αγωγής Υγείας

Στο συγκεκριμένο Π.Σ. προτείνεται εκτός της αλλαγής της γενικευμένης χρήσης αρσενικής γλώσσας- παρά κάποιες επί μέρους χρήσεις και των δύο καταλήξεων- και η απόλειψη σωρείας αρσενικών αναπαραστάσεων, που έρχονται αντικειμενικά σε αντίθεση με σημαντικούς στόχους της Αγωγής Υγείας, όπως λ.χ. «ανάπτυξη και ενδυνάμωση εαυτού», «οι μαθητές νιώθουν πως ακούονται». Στο πλαίσιο αυτό του γλωσσικού σεξισμού εύλογα γεννάται το ερώτημα για το πως αγόρια και κορίτσια θα μπορούν

να αντιλαμβάνονται μαζί με τον ρατσισμό και τον σεξισμό, όταν πρυτανεύει η πιο ακραία του μορφή, αυτή της γλώσσας; Ακόμα εντυπωσιάζει το γεγονός πως σε κρίσιμα πεδία, όπως αυτό της οικονομικής και επαγγελματικής αγωγής απουσιάζει εντελώς η οπτική του Φύλου αλλά και της μετανάστευσης.

Επίσης, προτείνουμε ακόμα:

Στη σ. 5 μαζί με το Εθνικό Σχέδιο Δράσης για την εγκληματικότητα να συμπεριληφθεί και το «**Εθνικό Σχέδιο Δράσης για την Ισότητα των Φύλων (2007-2013)**» της Κυπριακής Δημοκρατίας.

Στη σ. 11 αντί του τίτλου «Δημιουργία ενεργού πολίτη», να μπει «**Δημιουργία ενεργών πολιτών, ανδρών και γυναικών**», στο 4.1 αντί «του καταναλωτή» να μπει «**του/της καταναλωτή/τριας**», και να προστεθεί ως 5 «**Υπέρβαση αναχρονιστικών αντιλήψεων που συνδέονται με το σώμα και ιδιαίτερα το γυναικείο σώμα και τις λειτουργίες του**» και ως 6 «**Ενεργός/ή πολίτης/ίδα, κοινωνικοοικονομικό περιβάλλον (φτώχεια, ανεργία, κοινωνικός αποκλεισμός) και Υγεία**» .

Στη σ. 12 μετά το «...εκφάνσεις ανθρώπινης συμπεριφοράς» να προστεθεί «**αλλά και του κοινωνικού, οικονομικού και πολιτισμικού περιβάλλοντος**» και μετά το «...με θέματα ασφάλειας» να προστεθεί «**ή/και αντισύλληψης**».

Στη σ. 14 μετά το «...τον εκφοβισμό» να προστεθεί «**την απόρριψη ή -κάποτε- τον διασυρμό**».

Στη σ. 15 μετά το «...αλληλεπιδράσεις για όλους τους μαθητές» να προστεθεί «**συμπεριλαμβανομένης της συμβουλευτικής της σεξουαλικότητας και της αντισύλληψης**».

Στη σ. 16 μετά το «...αυτοεκτίμησης του ατόμου» να προστεθεί «**την υπέρβαση αναχρονιστικών στερεοτύπων και προκαταλήψεων, ειδικότερα, μάλιστα, εκείνων που συνδέονται με τα φύλα**».

Στη σ. 21 μετά το «...τόπος διαμονής, κοινωνική τάξη» να προστεθεί «**το φύλο, η φυλή, η κουλτούρα προέλευσης**».

Στη σ. 23 μετά το «...αντιρατσιστικές» να προστεθεί «**και αντισεξιστικές πολιτικές του σχολείου**» και μετά το «...παιδαγωγικές μεθόδους» να προστεθεί «**μεταξύ των οποίων η φεμινιστική/μη σεξιστική**».

Στη σ. 31 μετά το «...δικό τους σύστημα αξιών» να προστεθεί *«με επιδίωξη την υπέρβαση αναχρονιστικών στερεοτύπων και προκαταλήψεων που συνδέονται με το φύλο, τη φυλή, τη θρησκεία, τον σεξουαλικό προσανατολισμό, την αρτιμέλεια κ.λπ.»*.

Στη σ. 32 να προστεθεί ως θεματική ενότητα αυτή της *σεξουαλικής υγείας και αντισύλληψης*.

Στη σ. 36 μετά το 10 να προστεθεί ως 11 *« Η ισότητα ανάμεσα στα κοινωνικά φύλα ως παράγοντας υγιούς ανάπτυξης»*.

Στη σ. 38 μετά το «..θυμός» να προστεθεί *«βία»*, μετά το «...Ενσυναίσθηση» να προστεθεί *«Ισότητα και διαφορά»* και μετά το «...διαχείριση, τεχνικές» το *«ισότητα, αποδοχή»*.

Στη σ. 39 μετά το «...η τόλμη» να προστεθεί *« η αναγνώριση και αποδοχή της διαφορετικότητας»*, μετά το «...επιλογές τους στη ζωή» να προστεθεί *«ιδιαίτερα αυτές που συνδέονται με την ισότητα των φύλων και τη διαφορετικότητα απ όπου κι αν πηγάζει»* και να αντικατασταθεί η διατύπωση του στόχου 9 με την ακόλουθη: *« Να κατανοούν την έννοια και τη σημασία της μη- βίας»*.

Στη σ. 40 να προστεθεί ως 5 *« Προβληματισμός γύρω από την έννοια της βίας στις διανθρώπινες σχέσεις»* και ως 8 *«Ισότητα και Διαφορετικότητα: Ορισμός, διαστάσεις και συνέπειες στον εαυτό και στο περιβάλλον»*. Ακόμα να αντικατασταθεί το «Έρευνα για ήρωες ειρήνης» με το *« Έρευνα για φιλειρηνικά κινήματα και προσωπικότητες»*, ενώ θεωρούμε αδόκιμο τον όρο «Οραματισμός για ένα κόσμο απλότητας» και προτείνουμε να φύγει. Θα προτείναμε συνεπώς την κατασκευή *«νοητικού χάρτη ισότητας»* και όχι «απλότητας».

Στη σ. 47 να προστεθεί το εξής τρίτο σενάριο : *«Η Αϊσέ επιθυμούσε πολύ να γυμναστεί, αλλά δεν της το επέτρεπε η οικογένειά της»*.

Στη σ. 52 μετά το «στην πρόκληση ατυχημάτων» να προστεθεί *«αλλά και παραβατικής συμπεριφοράς (λ.χ. βιασμός)»*.

Στη σ. 53 μετά το « διαδίκτυο, τηλεόραση» να προστεθεί το *«επιθετικότητα-βία»* και να συμπληρωθεί το 7 με το *«...στη συνοικία και στον δρόμο»*, όπως και να συμπεριληφθούν στις πυρηνικές έννοιες η *«βία»* και ο *«βιασμός»*.

Στη σ. 54 να συμπληρωθεί στο τέλος το 4 με το *«ή/και επιθέσεων»*.

Στη σ. 55 να συμπληρωθεί ο στόχος 2 μετά το «...του διαζυγίου» με το *«της μονογονεϊκής οικογένειας»*.

Στη σ. 56 προτείνουμε να φύγει η αναφορά στο κοινωνικό φύλο μεταξύ αυτοπεποίθησης και στερεοτύπων γιατί εμφανίζεται ευκαιριακά και αδικείται. Η ανάλυση *«Κοινωνικό Φύλο, Βιολογικό Φύλο και Ταυτότητα του Εγώ»* πρέπει να συμπεριληφθεί στις θεμελιώδεις πυρηνικές έννοιες των κοινωνικών δεξιοτήτων και σχέσεων. Δεν βοηθάει πάντοτε να συνδέεται εκτενώς με την οικογένεια, το γάμο, τη μητρότητα, γιατί, έστω και ακούσια, αναπαράγεται η αντίληψη που θεωρεί όλα αυτά ως πεπρωμένο/προορισμό των γυναικών και όχι σαν επιλογή. Επίσης προτείνουμε ως ενδεικτική δραστηριότητα τη συζήτηση γύρω από τη *σεξουαλική βία και σκλαβιά και την καταναγκαστική πορνεία*.

Στη σ. 57 προτείνεται ως 1^{ος} μαθησιακός στόχος *«1.Να κατανοούν την έννοια του Φύλου (Gender) ως πολιτισμική, πολιτική και κοινωνική κατασκευή και να αναγνωρίζουν στερεότυπα και προκαταλήψεις που συνδέονται με τα φύλα, καθώς και τις πολλαπλές αρνητικές τους συνέπειες»*, όπως και η συμπλήρωση του 5^{ου} *«αλλά και ισότητας»*.

Στη σ. 57 να συμπεριληφθούν: α) στις πυρηνικές έννοιες και οι *«κοινωνικό φύλο»*, *«έμφυλα στερεότυπα και προκαταλήψεις* β)στις δραστηριότητες *«Να υποδυθούν επαγγελματικούς ρόλους με τα κορίτσια σε ανδροκρατούμενα επαγγέλματα και τα αγόρια σε επαγγέλματα φροντίδας»* γ) στην αξιολόγηση *«Συζητούν τη σχέση μεταξύ βίας και ανισότητας των φύλων»*.

Στη σ. 59 Ολοκληρώνεται το 1. του περιεχομένου με το *«Στερεοτυπικές αντιλήψεις για την υγεία και το φύλο και οι αρνητικές τους συνέπειες»* και συμπληρώνεται το 4 με το *«κοινωνικές και έμφυλες ασυμμετρίες»*.

Στη σ. 60 στις δραστηριότητες μετά το «πολιτισμική συνύπαρξη» προτείνεται να μπει *«καθώς και τη στάση τους απέναντι στην ισότητα των φύλων»* και στην αξιολόγηση ως 5 το *«Συζητούν τις κοινωνικές, πολιτισμικές και οικονομικές συνέπειες της έμφυλης ανισότητας. Συνδέουν την Ισότητα με την Δημοκρατία και την Ανάπτυξη»*.

Στη σ. 62 προτείνεται ως 14 το *«Έμφυλες και πολιτισμικές αναπαραστάσεις στα ΜΜΕ και καταναλωτικές ανάγκες και συνήθειες»*. Ακόμα προτείνεται ο εμπλουτισμός των δραστηριοτήτων με: α) *«Τρόπος που οι διαφημίσεις αναπαριστούν τις γυναίκες και τους άνδρες»* β) *«Ο ρόλος της διαφήμισης στην αναπαραγωγή έμφυλων ανισοτήτων και η διαμόρφωση καταναλωτικής συνείδησης»*.

Τέλος προτείνεται στην αξιολόγηση και το *«Κατανοούν και εξηγούν τον τρόπο που η διαφήμιση αναπαριστά τα φύλα και συμβάλλει στην αναπαραγωγή και διεύρυνση της μεταξύ τους ανισότητας»*.

Στη σ. 63 προτείνεται ως 4 το *«Αντιδρούν στον διαφημιστικό σεξισμό»*.

Στη σ. 64 προτείνεται μετά το «τα ενδιαφέροντα και τα κίνητρά τους», να προστεθεί το *«Να πεισθούν πως δεν υπάρχουν ανδρικά και γυναικεία επαγγέλματα»*, μετά το «το μέλλον τους», να προστεθεί το *«χωρίς προκαταλήψεις που συνδέονται με το φύλο και όχι μόνο»*. Ακόμα προτείνεται να μπει ως στόχος¹ το *«Να μπορούν να εξηγήσουν τις αρνητικές οικονομικές, κοινωνικές, αλλά και ψυχικές συνέπειες του κατά φύλα διαχωρισμού στα πεδία των σπουδών και των επαγγελμάτων»*, σαν στόχος 2 το *« Να κατανοούν έννοιες όπως «γυάλινος τοίχος», «γυάλινη οροφή», «κολλώδες πάτωμα» κ.λπ. και σαν στόχος 8 το «Να ενημερώνονται για τις ανάγκες και τις απαιτήσεις της τοπικής αγοράς εργασίας»*. Παράλληλα να συμπληρωθούν οι ήδη αριθμημένοι στόχοι 3 με το *«Να πληροφορούνται για τους παράγοντες πρόκλησης ανεργίας, φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού»* και 8 με την προσθήκη πλάι στην ανεργία και του *«μη επαγγελματικής ανέλιξης»*. Τέλος, προτείνεται ως 1 στο περιεχόμενο το *«Ανάλυση των αιτιών της έμφυλης διαίρεσης της Αγοράς Εργασίας και των αρνητικών συνεπειών της στην οικονομική ανάπτυξη, στην κοινωνική συνοχή , στη δημοκρατία, αλλά και στην προσωπική εξέλιξη και ευτυχία.»*

Στη σ. 65 προτείνεται να συμπεριληφθεί στο περιεχόμενο η θεματική *«Ανεργία, Υποαπασχόληση, Απασχολησιμότητα, Κοινωνικός Αποκλεισμός, Ασφαλιστικά Δικαιώματα»* και να συμπληρωθεί το 6 με το *«Υπέρβαση στερεοτύπων και προκαταλήψεων που συνδέονται με τα φύλα»*. Στις πυρηνικές έννοιες προτείνεται να συμπεριληφθούν οι *«ανεργία», «επαγγελματική ανέλιξη», «υποαπασχόληση», «γυάλινος τοίχος» «γυάλινη οροφή». «μετανάστευση»*. Να συμπληρωθεί η 4^η με το *«ειδικότερα συνεντεύξεις ανδρών σε επαγγέλματα φροντίδας και γυναικών σε ανδροκρατούμενα επαγγέλματα»* και να συμπληρωθεί το 3 της αξιολόγησης με το *«ανεξάρτητα από φύλο, φυλή, αναπηρία, σεξουαλικό προσανατολισμό κ.λπ.»*.

Στη σ. 66 προτείνεται η συμπλήρωση του 2^{ου} στόχου με το *«χωρίς διακρίσεις και αποκλεισμούς»* και του 8^{ου} με το *«ισότητας των φύλων και των ευκαιριών»* .

Στη σ. 67 προτείνεται η συμπλήρωση του 1^{ου} στόχου με το «ισότητα, ετερότητα», και η προσθήκη ως 11^{ου} του *«Τα δικαιώματα των γυναικών ως ανθρώπινα δικαιώματα (ΟΗΕ, UNESCO κ.λπ.)»* και ως 12^{ου} *«Μετανάστευση και Υγεία»*. Ακόμα να περιληφθεί στις πυρηνικές έννοιες η *«διαφορετικότητα»*

και να προστεθεί στις δραστηριότητες το *«Μελέτη και συζήτηση για τα δικαιώματα των μεταναστών/τριών και τη σημασία της κοινωνικοοικονομικής τους ένταξης»*.

Να προστεθεί στη σ. 68 το *«Αναγνωρίζουν τα δικαιώματα των μεταναστών/τριών στην Υγεία και την Ασφάλεια»*.

Να προστεθεί στη σ. 73 στην 1^η στήλη της επαγγελματικής αγωγής το *«Να κατανοούν τις συνέπειες της ανεργίας και της φτώχειας»* και στη 2^η το *«Οι έννοιες: απόλυση, ανεργία, αναζήτηση εργασίας»*.

Να προστεθεί στη σ. 74 στην 1^η στήλη Αξίες ζωής το *«Να κατανοούν τις αρνητικές συνέπειες της ανισότητας»* και στη 2^η το *«Όλοι/ες ίσοι/ες- όλοι/ες διαφορετικοί/ές»*.

Να προστεθεί στη σ. 75 στην 1^η στήλη του Φαγητό και Υγεία το *«Να συζητούν για την τροφή και τις διατροφικές συνήθειες πολιτισμικών ομάδων από τις οποίες προέρχονται συμμαθήτριες και συμμαθητές τους»* και στη 2^η το *«διατροφικές συνήθειες συμμαθητριών και συμμαθητών μου από άλλες κουλτούρες»*.

Να προστεθεί στη σ. 77 στην 2^η στήλη «Ομοιότητες διαφορετικού φύλου, εθνικότητας, θρησκείας, αναπηρίας κ.ά.».

Να προστεθεί στη σ. 78 στην 1^η στήλη Οικονομική και επαγγελματική ζωή προτείνεται να προστεθεί *«Να αντιλαμβάνονται τους λόγους και τις συνέπειες της απώλειας της εργασίας και της ανεργίας»* και στη δεύτερη στο «κέρδος ζημιά, αποταμίευση» και το *«ανεργία, υποαπασχόληση»*.

Στη σελίδα 81 στην 1^η στήλη προτείνεται να αντικατασταθεί το «ήρωες ειρήνης» με το *«φιλειρηνικά κινήματα και προσωπικότητες»* και να συμπληρωθεί το «να δίνουν παραδείγματα τολμηρών ανθρώπων» με το *«ισόρροπα και ανεξάρτητα φύλου ή φυλής»*. Στη 2^η στήλη να προστεθεί και το *«Ισότητα και διαφορετικότητα: έννοια, περιεχόμενο, συνέπειες στη ζωή»* και να διαγραφεί το «Έρευνα για ήρωες ειρήνης» και να αντικατασταθεί με *«Διερεύνηση της ιστορίας του φιλειρηνικού κινήματος Κύπρου»*.

Να προστεθεί στη σ. 83 στην 1^η στήλη του Φαγητό και Υγεία το *«Να πληροφορούνται τις διατροφικές συνήθειες άλλων πολιτισμικών ομάδων»*. ». Στη 2^η στήλη να προστεθεί και το *«Να ανταλλάσσουν σχετικές πληροφορίες με συμμαθητές και συμμαθήτριές τους από άλλες κουλτούρες και να*

δημιουργούν διαπολιτισμικά πιάτα». Να προστεθεί στη στήλη Φυσική δραστηριότητα στο « τη φυσική δραστηριότητα παιδιών» και το *«ειδικότερα αυτούς που συνδέονται με το φύλο»*.

Στη σ. 84. στο πεδίο της ασφάλειας θεωρούμε πως λείπει εντελώς η αναφορά σε θέματα βίας και μάλιστα σεξουαλικής, ιδιαίτερα όταν ασκείται στο σπίτι κι αυτό είναι ιδιαίτερα προβληματικό.

Στη σ. 85 στον Οικογενειακό προγραμματισμό προτείνεται να αντικατασταθεί το «χαρακτηριστικά στοιχεία των φύλων στις καταστάσεις» με το *«χαρακτηριστικά στοιχεία των διανθρώπινων σχέσεων στις καταστάσεις»* (Η υπάρχουσα διατύπωση αφήνει περιθώρια παρερμηνείας λ.χ. ενοχοποίηση της γυναικείας εργασίας στην περίπτωση διαζυγίου).

Να προστεθεί στη σ. 86 στην 1^η στήλη του Ανάπτυξη κοινωνικών δεξιοτήτων το *«Να συζητούν και να προβληματίζονται γύρω από την κοινωνική μητρότητα και τη γονεϊκή ανατροφή»* και στη 2^η το *«Έννοια-περιεχόμενο κοινωνικής μητρότητας» και «Επαναπροσδιορισμός της πατρότητας και του πατρικού ρόλου»*. Να προστεθεί στην 1^η στήλη του Αγωγή καταναλωτή και το *«Να επεξεργάζονται κριτικά τον τρόπο που οι διαφημίσεις αναπαριστούν τους κοινωνικούς ρόλους των φύλων και αναπαράγουν σεξιστικά πρότυπα»*.

Να προστεθεί στη σ. 87 στην 1^η στήλη Οικονομική και επαγγελματική ζωή, στο «σύμφωνα με τις δικές τους προτιμήσεις» και το *«ανεξάρτητα από στερεότυπα και προκαταλήψεις που συνδέονται με το φύλο»* αλλά και το *«Να κατανοούν τις αρνητικές συνέπειες της κατά φύλα διαίρεσης της εργασίας»* και στη 2^η να συμπληρωθεί το «τομείς επαγγελμάτων» με το *«ανεξάρτητα από το φύλο»* και το «δαπάνη, προϋπολογισμός» με το *«γυάλινος τοίχος/οροφή, ανεργία/απασχόληση, ανέλιξη/καριέρα»*. Να προστεθεί στην 2^η στήλη Δικαιώματα και αποχρώσεις και το *«Τα δικαιώματα των γυναικών ως ανθρώπινα δικαιώματα»*, και το *«Φορείς Ισότητας»*, να συμπληρωθεί το «ρατσισμός και προκατάληψη» με το *«σεξισμός και αποκλεισμός, κατωτερότητα»*, και να αντικατασταθεί το «Κύπριου πολίτη» με το *«Κυπρίων πολιτών/δων»* ή το *«Κυπρίων πολιτών, ανδρών και γυναικών»*.

Να προστεθεί στη σ. 88 στη 2^η στήλη του Ανάπτυξη και εξέλιξη εαυτού και το *«Ο κοινωνικός μου ρόλος ως αγόρι και κορίτσι και πως επιδρά στην ψυχοκοινωνική μου υγεία»* και να συμπληρωθούν στην 1^η στήλη του συναισθηματική εκπαίδευση το «υψηλή/χαμηλή αυτοεκτίμηση με το *«ειδικότερα αυτές που συνδέονται με το φύλο»* και το «επίδοση και στοχοθέτηση με το *« αλλά και το κοινωνικό φύλο»* .

Να προστεθεί στη 89 1^η στήλη του Αξίες ζωής στο «παρασύρονται σε υπέρ καταναλωτικές συμπεριφορές» με το «*και να μην αποδέχονται τις σχετικές στερεοτυπικές αντιλήψεις*». Να προστεθεί στη 2^η στήλη και τα «*Κοινωνικός αποκλεισμός και Υγεία*» και «*Ανισότητες του φύλου και Υγεία*». Να προστεθεί στην 1^η στήλη του Φαγητό και Υγεία και μάλιστα ως πρώτο και το «*Να κατανοήσουν την πολιτισμική διάσταση του φαγητού. Να αντιληφθούν τη σχέση του με την εξέλιξη των διαφόρων πολιτισμικών συστημάτων, αλλά και την εμπλοκή του στις σχέσεις των κοινωνικών φύλων*».

Να προστεθούν στη σ. 90 στην 1^η στήλη του Φαγητό και υγεία και τα «*Να πληροφορούνται για τις διατροφικές συνήθειες άλλων λαών και πολιτισμών και να τις συνδέουν με το γεωγραφικό, κοινωνικό, οικονομικό περιβάλλον των συγκεκριμένων ομάδων*» και «*Να οργανώνουν διαπολιτισμικές εκδηλώσεις που συνδέονται με το φαγητό*». Να συμπληρωθεί στην 1^η στήλη του Φυσική δραστηριότητα το «εφήβων και ενηλίκων» με το «*ειδικότερα αυτούς που συνδέονται με το φύλο ή/και την κουλτούρα*».

Στη σ. 91 και στο πεδίο της Ασφάλειας ισχύει ο προβληματισμός της σ.84.

Στη σ. 93 και στο πεδίο της Αγωγής του καταναλωτή ισχύει η υπόδειξη της σ. 86.

Στη σ. 94 και στην 1^η στήλη του πεδίου της Οικονομικής και επαγγελματικής αγωγής να συμπληρωθεί το « επιλογή επαγγέλματος» με το «*ιδιαίτερα σε σχέση με το φύλο*» και να προστεθεί το «*Να κατανοήσουν τη σημασία και το περιεχόμενο της συμφιλίωσης επαγγελματικής και οικογενειακής ζωής*». Να συμπληρωθεί στη 2^η στήλη το «επένδυση, ανεργία» με το «*γυάλινος τοίχος*», «*γυάλινη οροφή*».

Στη σ. 95 και στο πεδίο της Ασφάλειας ισχύει ο προβληματισμός της σ.84.

Στη σ.96 στο 3.3 να προστεθεί «*Μετανάστριες και Υγεία*» και στο 4.2 «*Ευρωπαϊκές Στρατηγικές Ισότητας*».

Στη σ.98 να προστεθεί και το «*Κοινωνικός Αποκλεισμός και Υγεία*».

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Bird E. Chloe , Rieker P. Patricia (1999) «Gender matters: an integrated model for understanding men's and women's health» *Social Science & Medicine*, 48, 745-755.

Lohan Maria, (2007) «How might we understand men's health better? Integrating explanations from critical studies on men and inequalities in health» *Social Science & Medicine*, 65, 493-504.

Macintyre Sally , Hunt Kate and Sweeting Helen,(1966) «Gender differences in health: Are things as simple as they seem?» *Soc. Sci. Med.*, Vol. 42, No. 4, pp. 617-624.

4. Π.Σ. Φυσικής

Και στο συγκεκριμένο Π.Σ. παρατηρούμε τη γενικευμένη χρήση αρσενικής γλώσσας- και πλήθος αρσενικών αναπαραστάσεων, που με τον γνωστό «αόρατο» τρόπο επιτείνουν την άποψη για τον «ανδρικό» χαρακτήρα των φυσικών επιστημών, ενώ ταυτόχρονα υπονομεύουν ένα βασικό στόχο του Π.Σ. που αναφέρει «Ανάπτυξη θετικής στάσης απέναντι στις Φυσικές Επιστήμες, την έρευνα , τη συνεργασία, την ισότιμη συμμετοχή και την αξιοποίηση των φυσικών επιστημών στην κοινωνία και το περιβάλλον». Σημειώνουμε πως εκτός της χρήσης των δύο γενών στη γλώσσα, μια εισαγωγή στην ιστορία της επιστήμης στην οποία μπορεί να γίνουν ορατές οι γυναίκες μεταξύ των οποίων και σημαντικές φεμινίστριες, όπως η Evelyn Fox Keller η Elizabeth Potter, η Margaret Wertheim κ.ά θα συμβάλλει στην ενθάρρυνση των κοριτσιών και την υπέρβαση των έμφυλων προκαταλήψεων. Ακόμα:

Στη σ. 1 στις Στάσεις προτείνεται η συμπλήρωση του «επιστήμης στην καθημερινή ζωή» με το « **όλων των ανθρώπων, ανδρών και γυναικών**» και η συμπερίληψη του «**Πρώτη γνωριμία με την ιστορία των φυσικών επιστημών, με μέριμνα να γίνουν ορατές στο πλαίσió τους οι έως τώρα «αόρατες» γυναίκες**».

Στη σ. 2 στις Στάσεις προτείνεται η συμπερίληψη του «**Συνειδητοποίηση πως με τις φυσικές επιστήμες μπορούν να ασχολούνται το ίδιο τόσο τα κορίτσια όσο και τα αγόρια**» και πιο κάτω να εμπλουτισθεί το «Ενεργός συμμετοχή» με τη διευκρίνιση «**αγοριών και κοριτσιών**», ενώ προτείνεται να συμπληρωθεί το «συνεργατική διάθεση, ανάπτυξη διαπροσωπικών σχέσεων» με το «**με υπέρβαση έμφυλων προκαταλήψεων και στερεοτύπων**». Στις συμπεριφορές προτείνεται να συμπληρωθεί το

«...για τη μάθηση και την προώθηση ζητημάτων σχετικών με τις Φ.Ε.» με το «**Ιδιαίτερα ενθαρρύνονται τα κορίτσια να ασχοληθούν ενεργά με τις Φ.Ε., ξεπερνώντας την προκατάληψη που θεωρούσε την ενασχόληση αυτήν ως μη αρμόζουσα στο φύλο τους**», ενώ προτείνεται στο δεύτερο μέρος της ίδιας στήλης η αντικατάσταση του «των ατόμων» με το «**ανδρών και γυναικών**» και στο τρίτο μέρος της ίδιας στήλης η συμπλήρωση του «εργάζονται συνεργατικά» με το «**τα αγόρια και τα κορίτσια**» και η διαγραφή του «με τους συμμαθητές τους». Στις αξίες προτείνεται η συμπλήρωση της πρώτης με το «με ταυτόχρονη υπέρβαση έμφυλων στερεοτύπων και προκαταλήψεων» και στην Τρίτη να προστεθεί πριν από το «άποψη» η λέξη «**διαφορετική**» και η φράση να συμπληρωθεί με το «**απ' όπου κι αν προέρχεται, αλλά και βεβαιότητα πως οι Φ.Ε. απευθύνονται και αφορούν εξ' ίσου τα αγόρια και τα κορίτσια**» και να διαγραφεί το «του άλλου» από την επόμενη.

Στη σ.5 προτείνεται να συμπληρωθεί το «Ανάπτυξη θετικής στάσης απέναντι στις Φυσικές Επιστήμες, την έρευνα , τη συνεργασία, την ισότιμη συμμετοχή και την αξιοποίηση των φυσικών επιστημών στην κοινωνία και το περιβάλλον» με το «**Ειδικότερα, υπέρβαση παραδοσιακών αντιλήψεων που συνδέονται με τα φύλα και ειδική μέριμνα ανάπτυξης στρατηγικών ενθάρρυνσης των κοριτσιών να ασχοληθούν συστηματικά και αποτελεσματικά με τις Φ.Ε.**».

Στη σ.7 προτείνεται να συμπληρωθεί το «Ομαδικός σχεδιασμός πειραμάτων» με το «**με συνειδητή προσπάθεια ισόρροπης συμμετοχής κοριτσιών και αγοριών στην ομάδα**».

Στη σ.8, στις Ικανότητες προτείνεται να συμπεριληφθεί και το «**Πίστη πως οι Φ.Ε. αφορούν εξ ίσου και τα δύο φύλα. Κορίτσια και αγόρια μπορούν το ίδιο αποτελεσματικά να ασχοληθούν μαζί τους**»

Στη σ.11 προτείνεται το ένα από τα δύο σκίτσα να αφορά σε κορίτσι.

Στη σ. 12 μας κάνει θετική εντύπωση πως το υποκείμενο της δράσης είναι αγόρι σε έναν βασικό «γυναικείο» χώρο όπως είναι η κουζίνα. Μήπως, όμως, αυτό συμβαίνει γιατί υπάρχει το στοιχείο της «ανδρικής» πάντοτε ξύλινης κατασκευής;

Στη σ. 14 επισημαίνουμε το παρακάτω ως ενδεικτική σεξιστική διατύπωση, έστω και ακούσια, που επικυρώνει την εκτίμηση περί «αόρατων»γυναικών στις Φ.Ε. « Η εκπαιδευτική πράξη εμπλέκει τους μαθητές σε συνεργατικές διαδικασίες και ερευνητικές δραστηριότητες, ξεκινώντας από ερωτήματα που αναγνωρίζουν ή θέτουν οι ίδιοι. Ο μαθητής και ο καθημερινός του κόσμος κ.λπ. κ.λπ.». Ποιο κορίτσι θα μπορούσε να ταυτισθεί με τη συγκεκριμένη φράση;

Στη σ.16 προτείνεται να συμπληρωθεί το «έναρξη και σχεδιασμός της έρευνας» με τον υπότιτλο **«Τα κορίτσια και τα αγόρια(ή οι μαθητές και οι μαθήτριες) αποκτούν:»** και το «εκτέλεση της έρευνας...» με τον υπότιτλο **«Τα κορίτσια και τα αγόρια(ή οι μαθητές και οι μαθήτριες)μπορούν να επιτύχουν:»**.

Στη σ.17 προτείνεται να συμπληρωθεί το «ανάλυση και ερμηνεία των δεδομένων...» με τον υπότιτλο **«Τα κορίτσια και τα αγόρια(ή οι μαθητές και οι μαθήτριες) καταφέρνουν την:»**.

Στη σ.18 προτείνεται να συμπληρωθεί το «Επικοινωνία...» με τον υπότιτλο **«Τα κορίτσια και τα αγόρια(ή οι μαθητές και οι μαθήτριες) κατακτούν την:»**.

Στις σ. 20, 21, 22 υπάρχουν 3 ιστορίες - υποδείγματα με ήρωες αγόρια, που μάλιστα ανήκουν στην κυρίαρχη δυτική κουλτούρα. Προτείνεται στο ένα να είναι κορίτσι η ηρωίδα και στο άλλο ένα αγόρι ή κορίτσι από τον..... Λίβανο ή την Ινδία .

Στη σ.3 που αφορά στις ενότητες για το Δημοτικό δεν συμφωνούμε με το να αναλάβει ένας/μία φυσικός τη διδασκαλία της σεξουαλικής αγωγής. Εκτός από το ότι εμπλέκονται στην ανθρώπινη αναπαραγωγική διαδικασία ήδη υπεύθυνες/οι αγωγής υγείας και βιολόγοι, γεγονός που θα προκαλέσει σύγχυση και αλληλοεπικάλυψη, η σεξουαλική αγωγή και διδακτική της επιβάλλουν ειδική επιμόρφωση/εξειδίκευση και στενή συνεργασία ειδικών υγείας και κοινωνικών επιστημόνων.

Στη σ. 13 της Δ τάξης του δημοτικού εμφανίζονται φυσικοί να διδάσκουν τα ίδια θέματα με τους/τις ειδικούς/ές υγείας (Το σώμα και η υγεία μας). Χρειάζεται προσοχή.

Στη σ. 14 Προτάσεις για σχέδια εργασίας στη Δ' τάξη προτείνεται η συμπλήρωση του 4 Διάστημα στο «...αναφορές στην ελληνική μυθολογία» με το **« και σε άλλους πολιτισμούς, όπως ο Αιγυπτιακός και ο Σουμεριακός»** και στο «...τους αστροναύτες, τους διαστημικούς σταθμούς» με το **«Συζητούν για την Βαλεντίνα Τερεσκόβα, την πρώτη γυναίκα αστροναύτη»**.

Στη σ. 16 στο Υγεία- Ασθένειες προτείνεται να συμπληρωθεί μετά το «κάπνισμα, καθιστική ζωή κ.λπ.) με το **«Μιλούν για τη φτώχεια και την παιδική θνησιμότητα»**.

Στη σ.17 ΣΤ' τάξη ισχύει η παραπάνω παρατήρησή μας όσον αφορά στο σώμα και την υγεία μας και ειδικότερα στην αναπαραγωγή και τη σεξουαλικότητα.

Στη σ. 18 ΣΤ' τάξη το Ουρανός και Γη προτείνεται να συμπληρωθεί στο τέλος με το *«Συζητούν για τον Γιούρι Γκαγκάριν τον πρώτο άνδρα που πέταξε στο διάστημα, την Βαλεντίνο Τερεσκόβα, την πρώτη γυναίκα που πέταξε στο διάστημα και την Eileen Collins, την πρώτη γυναίκα διοικητή διαστημικού λεωφορείου»*.

Στη σ. 30 Ανάγκη στο για τροφή, νερό, ύπνο....προτείνεται να συμπληρωθεί μετά το «...φτιάχνοντας πίνακες» με το *«Συζητούν για τη φτώχεια και την έλλειψη νερού σε άλλες χώρες»* και να αντικατασταθεί αμέσως μετά το «σε άλλες χώρες» με το *«αυτών των χωρών»*.

Στη σ. 38 προτείνεται να συμπληρωθεί στο τέλος το «...που υπέστησαν μεταμοσχεύσεις» με το *«Πληροφορούνται για τη σημασία της δωρεάς οργάνων»*

Στη σ. 42 στο Δυνάμεις που ασκεί ο αέρας όταν φυσάει προτείνεται να συμπληρωθεί στο τέλος μετά το(π.χ. ιστιοπλόοι) με το *«Ψάχνουν και μελετούν τους θεούς του ανέμου σε διάφορες μυθολογίες, όπως αυτές της Ινδίας της Αφρικής των Αμερικανών κ.λπ.)*

Στη σ. 44 το Ουρανός και Γη προτείνεται να συμπληρωθούν οι δραστηριότητες στο τέλος με το *«Συζητούν για το πως και γιατί οι αρχαίοι λαοί θεοποίησαν τη σελήνη»*.

Στη σ. 48 Άσκηση Διατροφή Ατυχήματα: επισημαίνουμε την κοινότητα της ύλης με αυτή της Αγωγής Υγείας και προτείνουμε συνεννόηση.

Στη σ. 54 στο Ουρανός και Γη προτείνεται να συμπληρωθούν οι δραστηριότητες στο τέλος η μεν πρώτη μετά το «...και με τη σελήνη» με το *«(Σελάνα/Σελήνη)»*, που είναι το σχετικό μυθικό όνομα , η δε δεύτερη με το *«Συζητούν για τη σχέση αρχαίων λαών όπως οι Σουμέριοι, οι Κινέζοι, οι Αζτέκοι, οι Ίνκας κ.ά. με τον ουρανό και την αστρονομία»*.

Στη σ. 18 ΣΤ' τάξη το Ουρανός και Γη προτείνεται να συμπληρωθεί στο τέλος με το πρώτη μετά το *«καταξίωση για τους εφήβους»* με το *«ή κοινωνικές/έμφυλες ανισότητες (λ.χ. με το νοικοκυριό και την κουζίνα ασχολούνται μόνο οι γυναίκες)»* και να προστεθεί στο τέλος της το *«Συζητούν για τη συμβολή του φαγητού στην ανάπτυξη του πολιτισμού και ανταλλάσσουν διατροφικές πληροφορίες με συμμαθήτριες/ές τους άλλων πολιτισμικών ομάδων»*.

Στη σ. 71 ΣΤ' τάξη στο Ουρανός και Γη επαναλαμβάνουμε την άποψη πως το αντικείμενο της δραστηριότητας που αφορά στη σεξουαλική αγωγή -και μάλιστα όπως περιγράφεται εν προκειμένω- δεν

ανήκει στην αρμοδιότητα των φυσικών. Αν όμως παραμείνει προτείνεται να συμπληρωθεί μετά το «την εκδήλωση συναισθημάτων» με το «*Υπερβαίνουν στερεοτυπικές αντιλήψεις και αναχρονιστικές απόψεις για τα φύλα. Συζητούν εκτενώς πως οι κοινωνικές ανισότητες κάθε τύπου δεν προέρχονται από τη βιολογία, αλλά αποτελούν ανθρώπινες επιλογές που πρέπει να ξεπεραστούν*».

Και στη σ. 72 ΣΤ΄ τάξη στο Ουρανός και Γη επαναλαμβάνουμε την άποψη πως το αντικείμενο της δραστηριότητας που αφορά στη σεξουαλική αγωγή και μάλιστα όπως περιγράφεται εν προκειμένω δεν ανήκει στην αρμοδιότητα των φυσικών. Αν όμως παραμείνει προτείνεται να συμπληρωθεί μετά το «συνοδεύουν την εφηβεία» με το «*Συζητούν για την ομοφυλοφιλία*».

Στη σ. 80 στο Ουρανός και Γη η δραστηριότητα για το ηλιακό σύστημα προτείνεται να συμπεριλάβει και το «*Συζητούν για την εξέλιξη των απόψεων γύρω από το ηλιακό σύστημα από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα*».

Στη σ.81 στο ίδιο προτείνεται να συμπεριλάβει και το «*Βρίσκουν μύθους διάφορων λαών για τον ήλιο (Α.Χ. Φαέθων). Ετυμολογούν τις λέξεις Όλυμπος - Ολυμπιάδα*», ενώ στο φαινόμενο της έκλειψης προτείνεται να συμπεριληφθεί και το «*Ερευνούν προϊστορικές γυναικοκεντρικές απόψεις για τη Θεά Σελήνη και την τριαδικότητά της ως Κόρη (Ανατολή), Μητέρα (Πανσέληνος), Γραία (Δύση)*».

Ως γενική παρατήρηση τονίζουμε το έλλειμμα της απουσίας μιας εισαγωγής στην ιστορία της συγκεκριμένης επιστήμης στο Γυμνάσιο και το Λύκειο.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Bleier, R. (1983). *Science and Gender*. Elmsford, New York: Pergamon

Fausto-Sterling, A. (1985). *Myths of Gender*. New York: Basic Books

Fehrs, M. and Czujko, R. (1992). "Women in physics: reversing the exclusion". *Physics Today*, 45(8): 33-40

Frechet, D. (1991). "Toward a post-phallic science" στο J. Hartman and E. Messer-Davidow (επιμ.) *(En)Gendering Knowledge: Feminists in Academe* Knoxville: The University of Tennessee Press

Grinstein, L, Rose, R. and Rafailovich, M. (επιμ.) (1993) *Women in Chemistry and Physics, A Biobibliographic Sourcebook* Greenwood Press: Westport, Connecticut.

Hedrick, E. (2003) "Book review of *Gender and Boyle's Law of Gases*" *Isis*, 94(3): 526-527

Keller, E F. (1977), "The anomaly of a woman in physics" *Working it Out*. S. Ruddick and P. Daniels, (επιμ.) New York: Pantheon Books, 78-91.

Lankford, J. and Slavings, R. (1990). "Gender and science: women in American astronomy, 1859-1940." *Physics Today*, 43(3): 58-65

Mack, P. (1990) "Strategies and compromises: women in astronomy at Harvard College Observatory, 1870-1920" *Journal for the History of Astronomy*, 21: 65-76.

Pycior, H. (1993). "Reaping the benefits of collaboration while avoiding its pitfalls; Marie Curie's rise to scientific prominence." *Social Studies of Science*, 23:301-323.

Quinn, S. (1996) *Marie Curie: A Life*. NY: Perseus Books.

Rayner-Canham, M. and Rayner-Canham, G. (1998) *Women in Chemistry: Their Changing Roles from Alchemical Times to the Mid-Twentieth Century*. Washington D.C. American Chemical Society and Chemical Heritage Foundation

Rife, P. (1999). *Lise Meitner and the Dawn of the Nuclear Age*. Boston, Birkhäuser

Shearer, B. and Shearer, B. S. (επιμ.) (1997) *Notable Women in the Physical Sciences: A Biographical Dictionary*, Greenwood Press: Westport, Connecticut.

Steinke, A. (1987). *Marie Curie and the Discovery of Radium*. New York: Barrons Educational Series, Inc

Stolte-Heiskanen, V. et al. (1991). *Women in Science: Token Women or Gender Equality?* Oxford: Berg

Sutton, G. (1996) "Book review of *Pythagoras' Trousers*" *Isis*, 87(2): 340

Tuana, N. (1989). *Feminism and Science*. Bloomington: Indiana University Press.

5.Π.Σ. Πληροφορικής και Επιστήμης Ηλεκτρονικών Υπολογιστών

Προσεγγίζοντας τη σχέση των νέων τεχνολογιών, του φύλου και διαπολιτισμικής εκπαίδευσης χρειάζεται να προσδιοριστεί ποια η σχέση μεταξύ φύλου και νέων τεχνολογιών, με ποιο τρόπο το ευρύτερο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης και των διεργασιών της επιδρούν στη θέση των δύο φύλων, ποιες οι προϋποθέσεις πρόσβασης και αξιοποίησης των νέων τεχνολογιών και από τα δύο φύλα, πως διασφαλίζεται η ίση πρόσβαση και αξιοποίηση των νέων τεχνολογιών και από τα δύο φύλα. Αναμφισβήτητα δεν αποκτούν όλοι οι πολίτες τις βασικές δεξιότητες χρήσης των τεχνολογικών εφαρμογών. Αναδεικνύεται πρόβλημα του ψηφιακού δυϊσμού ή «ψηφιακού χάσματος» (digital divide), ώστε να εμφανίζονται «άνθρωποι δύο ταχυτήτων» και να γίνεται έντονο το πρόβλημα κοινωνικών και έμφυλων ανισοτήτων. Γι' αυτό στα αναλυτικά προγράμματα των σχετικών μαθημάτων επισημαίνεται ότι χρειάζεται να αποδομηθούν έμφυλες στερεοτυπικές αντιλήψεις που υποστηρίζουν ότι οι γυναίκες είναι ικανές μόνο στη χρήση των νέων τεχνολογιών και υστερούν στον προγραμματισμό και στην κατασκευή και επιδιόρθωση υπολογιστών και ευρύτερα κάθε είδους μηχανών.

Και στο συγκεκριμένο Π.Σ. επισημαίνουμε πως η γενικευμένη χρήση αρσενικής γλώσσας και η σωρεία αρσενικών αναπαραστάσεων (λ.χ. «ενεργός, ενημερωμένος και υπεύθυνος πολίτης») επιτείνει ψηφιακό χάσμα στις γυναίκες εξαιτίας της «αυτοεκπληρούμενης προφητείας». Τα κορίτσια εσωτερικεύουν πως η «*Εισαγωγή νέων εφαρμογών που ενθαρρύνουν το μαθητή να καλλιεργήσει τα προσωπικά του ενδιαφέροντα και παράλληλα να αποκτήσει δεξιότητες πληροφορικής*», μπορεί και να μη τα αφορά. Ακόμα:

Στη σ. 6 προτείνεται να συμπληρωθεί μετά το «κυρίως σε ζητήματα που άπτονται της κοινωνίας της πληροφορίας και της πολυπολιτισμικότητάς της» και το «*του φύλου*».

Στη σ. 9 προτείνεται να συμπληρωθεί μετά το «της κοινωνικής άποψης των ΤΠΕ με έμφαση στην υπεύθυνη χρήση τους και στη διαμόρφωση πληροφορημένων και ευαισθητοποιημένων πολιτών» και το «*σε θέματα φύλου*».

Στη σελ. 2 προτείνεται να συμπληρωθεί μετά τη φράση: «να ενισχύει την ισότητα στην πρόβαση και αξιοποίηση της πληροφορίας» η πρόταση: «*λαμβάνει υπόψη τις παντός τύπου διαφορετικές αφετηρίες (φύλο, κουλτούρα, κ.λπ.) των μαθητών/τριών*».

Στη σελ. 11 προτείνεται να συμπληρωθεί στη στήλη των οδηγιών - παρατηρήσεων της διδασκτέας ύλης Α.1.1 : «*Να τονίζεται η κοινή δεξιότητα και των δύο φύλων να είναι ορατά και τα δύο γένη στη γλώσσα των διδασκόντων/ουσών*» .

Στη σελ. 18 προτείνεται να συμπληρωθεί στη στήλη των οδηγιών - παρατηρήσεων μετά τη λέξη «ηλικίας» : *« με έμφαση στη συνέργεια και τη συνεργασία μεταξύ νέων αγοριών και κοριτσιών που ανήκουν σε διαφορετικές κουλτούρες ή και φύλα»* .

Όπως και στο Πληροφορική & Επιστήμη Ηλεκτρονικών Υπολογιστών για το Λύκειο:

Στη σελ. 5 προτείνεται να συμπληρωθεί μετά το « σε διάφορους τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας» η φράση : *«Στο πλαίσιο αυτό και μέσω των υποδειγμάτων να προβάλλεται η διαπολιτισμικότητα και η έμφυλη ισότητα στο πλαίσιο της Ι.Σ.»* .

Στη σ. 16 προτείνεται να συμπληρωθεί μετά το «σε συνεργασία με άλλα μαθήματα» και η φράση : *«και να υπερβεί έμφυλες προκαταλήψεις και πολιτιστικά εμπόδια (γλώσσα κ.λπ.)»* .

Στη σ. 57 προτείνεται να συμπληρωθεί μετά το «σκεπτόμενους πολίτες» και η φράση : *«άνδρες και γυναίκες»*.

Στη σ. 58 στους σκοπούς και στόχους της διδακτέας ύλης γ.3.1. προτείνεται να συμπληρωθεί μετά το «επίλυση σύνθετων προβλημάτων διάφορων επιστημών» και η φράση : *«υπέρβαση έμφυλου ψηφιακού χάσματος»* .

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Βιτσιλάκη, Χ., «Σύγχρονες Αντιθέσεις και Ανισότητες: Ο Ρόλος των Νέων Τεχνολογιών», 2005, σ. 4-5

Γουβιάς, Δ. (2002). «Δια Βίου Μάθηση; Ευχαριστώ, Δεν Θα Πάρω!» - Η Σημασία της Δημιουργίας «Ζήτησης» για Εκπαίδευση Ενηλίκων με Χρήση των Τεχνολογιών της Πληροφορικής και Επικοινωνιών. Ανακοίνωση στο 2ο Διεθνές Συνέδριο Κοινωνιολογίας, Θεσ/νίκη

Ευθυμίου, Η. (2005). «Μοντέλο οικονομοτεχνικής αξιολόγησης προγραμμάτων ηλεκτρονικής εξ' αποστάσεως εκπαίδευσης. Η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών ως πεδίο εφαρμογής». (Αδημοσίευτη Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Αιγαίου)

Ευθυμίου, Η. & Βιτσιλάκη, Χρ. (2007). *Νέες Μορφές Μάθησης και ο ρόλος της Τεχνολογίας. Η περίπτωση της Εκπαίδευση Εκπαιδευτικών*. Θεσσαλονίκη: Αδελφοί Κυριακίδη

Κορδάκη, Μ., Τσαγαλά, Ε. (2005) : "Ο ρόλος της οικογένειας και του σχολείου στις επιλογές μαθητών διαφορετικού φύλου σχετικά με τις επιστήμες των Η/Υ" σ. 2-13

Τσαγαλά, Ε., Κορδάκη, Μ. (2005) : "Επιλογές μαθητών σχετικά με τις Επιστήμες των Υπολογιστών και ΜΜΕ: Διαφορές Φύλου" *3ο Πανελλήνιο Συνέδριο Διδακτικής της Πληροφορικής*, Τμήμα Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής , Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου, Κόρινθος, Οκτώβριος 2005

Brosnan, M., (1998) "Technophobia-What is it? Does it exist? Who has it?" Chapter 1, p 17 4.

Brosnan, M., (1998) "Technophobia-What is it? Does it exist? Who has it?" Chapter 1, pp 22- 29

Gurer,D., Camp, T. (2002) "An ACM-W Literature Review on Women in Computing" *Inroads SIGCSE Bulletin*, 34(2), pp 121-127

Galpin,V. (2002): "Women in Computing around the World" *Inroads SIGCSE Bulletin*, 34(2), pp94-100

Gurer,D., Camp, T. (2002) "An ACM-W Literature Review on Women in Computing" *Inroads SIGCSE Bulletin*, 34(2), pp 121-127

6.Π.Σ.Εικαστικών Τεχνών

Στο παρόν Π.Σ. ισχύουν τα προαναφερόμενα περί αρσενικής γλώσσας και αναπαραστάσεων, αν και υπάρχουν μεμονωμένες χρήσεις και των δύο καταλήξεων. Το βέβαιο είναι πως η τέχνη ανδροκρατείται, αφού αφορά στον καλλιτέχνη, στον γραφίστα, στον φωτογράφο, αλλά και στον εκπαιδευτικό. Ταυτόχρονα επισημαίνουμε πως λείπει κάθε αναφορά στις υπόλοιπες κουλτούρες του νησιού και μάλιστα στην Τουρκοκυπριακή.

Έτσι προτείνεται:

Στη σ.10 προτείνεται να συμπληρωθεί μετά το «τεχνολογίας» η φράση «κοινωνικών φύλων» .

Στη σ.10 προτείνεται να συμπληρωθεί μετά το «πολιτισμούς» η φράση *«διαφορετικούς αλλά ίσους»*.

Στη σ.10 προτείνεται να συμπληρωθεί μετά το «κριτική ανάλυση των έργων τέχνης» *«Διερεύνηση της παρουσίας των γυναικών και ανάδειξη της συμβολής του έργου τους»*.

Στη βαθμίδα 3: ΣΤ΄ Δημοτικού Α-Β΄ Γυμνασίου, μετά το «Εισαγωγή στο έργο καλλιτεχνών της παγκόσμιας τέχνης» προτείνεται να συμπληρωθεί *«ανδρών και γυναικών»*.

Στη βαθμίδα 3: ΣΤ΄ Δημοτικού Α-Β΄ Γυμνασίου, μετά το «μελέτη της τοπικής ιστορίας της τέχνης και της σύγχρονης κυπριακής καλλιτεχνικής δημιουργίας» προτείνεται να συμπληρωθεί *«Διερεύνηση της γυναικείας παρουσίας»*.

Στη βαθμίδα 3: ΣΤ΄ Δημοτικού Α-Β΄ Γυμνασίου, μετά το « μικρές μελέτες / παρουσιάσεις» προτείνεται να συμπληρωθεί *«Μέσω της έρευνάς τους καθιστούν ορατές τις «αόρατες» γυναίκες καλλιτέχνιδες (π.χ. Ελένη Αλταμούρα)»*.

Στη βαθμίδα 3: Προσχολική - Β΄ Δημοτικού Άξονας 2: Εικαστική δημιουργία και αειφόρος ανάπτυξη, στη Δεξιότητα 4 μετά το «Περιβάλλον» προτείνεται να συμπληρωθεί *«ισότητα, διαφορετικότητα»*.

Στη βαθμίδα 3: Προσχολική - Β΄ Δημοτικού Άξονας 2: Εικαστική δημιουργία και αειφόρος ανάπτυξη, στο 17^ο στόχο μετά το «αντιμετωπίζουν» προτείνεται να συμπληρωθεί *«ιδιαίτερα τα κορίτσια»*.

Στη βαθμίδα 3: Προσχολική - Β΄ Δημοτικού Άξονας 3: Πολιτιστική κληρονομιά και εικαστική δημιουργία στον 1^ο στόχο μετά το «καλλιτέχνες» προτείνεται να συμπληρωθεί *«άνδρες και γυναίκες»*.

Στη βαθμίδα 3: Προσχολική - Β΄ Δημοτικού Άξονας 3: Πολιτιστική κληρονομιά και εικαστική δημιουργία στον 1^ο στόχο προτείνεται στην 3^η γνώση η διατύπωση *«Να γνωρίζουν την αυθεντική πολιτιστική κληρονομιά ολόκληρης της Κύπρου και των ανθρώπων της»*.

Στη βαθμίδα 2: Γ΄ Δημοτικού - Ε΄ Δημοτικού Άξονας 2: Εικαστική δημιουργία και αειφόρος ανάπτυξη στον 4^ο στόχο προτείνεται να συμπληρωθεί *«ισότητα, διαφορετικότητα, πολιτισμός/ κουλτούρα»*.

Στη βαθμίδα 2: Γ΄ Δημοτικού - Ε΄ Δημοτικού Άξονας 2: Εικαστική δημιουργία και αειφόρος ανάπτυξη στον 16^ο στόχο προτείνεται να συμπληρωθεί στο τέλος *«παρά τις διαφορές, ωστόσο οι άνθρωποι είναι ίσοι»*.

Στη βαθμίδα 2: Γ΄ Δημοτικού - Ε΄ Δημοτικού Άξονας 2: Εικαστική δημιουργία και αειφόρος ανάπτυξη προτείνεται να προστεθεί μια ακόμα στάση και ένας ακόμα στόχος **«Να αναπτύξουν διάλογο με τα παιδιά άλλων πολιτισμικών ομάδων της τάξης τους και να ανταλλάξουν πληροφορίες και γνώσεις σχετικές με τις επιμέρους κουλτούρες, π.χ. Ζωγραφίζω ένα τοπίο της χώρας καταγωγής μου»**.

Στη βαθμίδα 2: Γ΄ Δημοτικού - Ε΄ Δημοτικού Άξονας 3: Πολιτιστική κληρονομιά και εικαστική δημιουργία λείπει το στοιχείο της ανταλλαγής με τη τουρκοκυπριακή κοινότητα.

Στη βαθμίδα 2: Γ΄ Δημοτικού - Ε΄ Δημοτικού Άξονας 3: Πολιτιστική κληρονομιά και εικαστική δημιουργία στον 1^ο στόχο μετά το «καλλιτέχνες» προτείνεται να συμπληρωθεί **«άνδρες και γυναίκες»**.

Στη βαθμίδα 2: Γ΄ Δημοτικού - Ε΄ Δημοτικού Άξονας 3: Πολιτιστική κληρονομιά και εικαστική δημιουργία στον 9^ο στόχο λείπει η αναφορά στην τουρκοκυπριακή κοινότητα.

Στη βαθμίδα 3: ΣΤ΄ Δημοτικού - Β΄ Γυμνασίου Άξονας 1: Εικαστική έκφραση και σκέψη στον 11^ο στόχο προτείνεται να συμπληρωθεί **«έμφυλη»** πριν από τη λέξη κριτική.

Στη βαθμίδα 3: ΣΤ΄ Δημοτικού - Β΄ Γυμνασίου Άξονας 1: Εικαστική έκφραση και σκέψη στον 11^ο στόχο προτείνεται να συμπληρωθεί προστεθεί μια ακόμα στάση και ένας ακόμα στόχος **«Να αναπτύξουν διάλογο με τα παιδιά άλλων πολιτισμικών ομάδων της τάξης τους και να ανταλλάξουν πληροφορίες και γνώσεις σχετικές με τις επιμέρους κουλτούρες, π.χ. Διοργανώνουν στο τέλος της σχολικής χρονιάς έκθεση φωτογραφίας από τις κουλτούρες των χωρών προέλευσης τους.»**.

Στη βαθμίδα 3: ΣΤ΄ Δημοτικού - Β΄ Γυμνασίου Άξονας 2: Εικαστική δημιουργία και αειφόρος ανάπτυξη στον 4^ο στόχο προτείνεται να συμπληρωθεί **«ισότητα, διαφορετικότητα, πολιτισμός/ κουλτούρα»**.

Στη βαθμίδα 3: ΣΤ΄ Δημοτικού - Β΄ Γυμνασίου Άξονας 2: Εικαστική δημιουργία και αειφόρος ανάπτυξη στον 11^ο στόχο προτείνεται να συμπληρωθεί πριν από το μέσα από τα Μέσα μαζικής Ενημέρωσης **«ειδικότερα κα»**.

Στη βαθμίδα 3: ΣΤ΄ Δημοτικού - Β΄ Γυμνασίου Άξονας 2: Εικαστική δημιουργία και αειφόρος ανάπτυξη στις ενδεικτικές δραστηριότητες του 11^{ου} στόχου προτείνεται να συμπληρωθεί μετά το «του

καταναλωτή» η φράση *«αλλά και ευρύτερων μορφών κοινωνικής συνείδησης, ιδιαίτερα αυτών που συνδέονται με τους κοινωνικούς ρόλους των φύλων».*

Στη βαθμίδα 3: Στ' Δημοτικού - Β' Γυμνασίου Άξονας 2: Εικαστική δημιουργία και αειφόρος ανάπτυξη στο 16ο στόχο προτείνεται να συμπληρωθεί στο τέλος *«Καμία διαφορά δεν συνεπάγεται κοινωνική ανισότητα».*

Στη βαθμίδα 3: Στ' Δημοτικού - Β' Γυμνασίου Άξονας 2: Εικαστική δημιουργία και αειφόρος ανάπτυξη στο 17ο στόχο μετά το «αντιμετωπίζουν» προτείνεται να συμπληρωθεί *«ιδιαίτερα τα κορίτσια».*

Στη βαθμίδα 3: Στ' Δημοτικού - Β' Γυμνασίου Άξονας 3: Πολιτιστική κληρονομιά και εικαστική δημιουργία επισημαίνεται ότι θα πρέπει να γνωρίσουν και Τουρκοκύπριους/ες καλλιτέχνες/ιδες, Φράγκους/ισσες, Αρμένιους/ισσες κ.λπ., που παραμένουν αόρατοι/ες.

Στο 1^ο στόχο μετά το «ξένους καλλιτέχνες» προτείνεται να συμπληρωθεί *«άνδρες και γυναίκες».*

Στο 2^ο στόχο στο τέλος προτείνεται να συμπληρωθεί *«και των τουρκοκυπρίων».*

Στο 10^ο στόχο προτείνεται να συμπληρωθεί μετά των «καλλιτεχνών» η φράση *«ανδρών και γυναικών».*

Στο κεφάλαιο αφίσσα προτείνεται να συμπληρωθεί μετά το « εκστρατεία» *«Αφίσσα, σεξισμός / ρατσισμός».*

Στο κεφάλαιο αφίσσα προτείνεται να συμπληρωθεί μετά «μηνύματα που στέλνουν» η φράση *«Διακρίνει και αντιμάχεται τα ρατσιστικά, σεξιστικά και ξενοφοβικά μηνύματα».*

Στο κεφάλαιο διαφήμιση προτείνεται να συμπληρωθεί στις γνώσεις *«Ορίζει και αναλύει άμεσες και έμμεσες αντικοινωνικές (ρατσιστικές/σεξιστικές) αναφορές που μπορεί να περιλαμβάνει μια διαφήμιση».*

Στο κεφάλαιο διαφήμιση προτείνεται να συμπληρωθεί στο τέλος της πρώτης δεξιοτήτας *«Επισημαίνει τυχόν αντικοινωνικά μηνύματα».*

Στο κεφάλαιο διαφήμιση προτείνεται να συμπληρωθεί στο τέλος των στάσεων / αξιών *«λαμβάνοντας υπόψη αντιρατσιστικές/ σεξιστικές αξίες».*

Στο κεφάλαιο σύνθεση εικόνας και κειμένων- περιοδικό προτείνεται να συμπληρωθεί μετά « των δημιουργών τους» η φράση *«διακρίνει έμμεσες ή άμεσες μορφές σεξισμού»*.

Στο κεφάλαιο βιβλίο προτείνεται να συμπληρωθεί μετά « της εξέλιξης» η φράση *«Αναδεικνύει στο πλαίσιο τους κοινωνικές ομάδες π.χ. γυναίκες που μοιάζουν αόρατες»*.

Στο κεφάλαιο φωτογραφία σελ. 68 μετά τα « χρονικά πλαίσια» χρειάζεται να συμπληρωθεί *«τη σημαντική, αν και αγνοημένη συμβολή των γυναικών στην εξέλιξη στις τέχνες»*.

Στο κεφάλαιο «παιδαγωγικές αξίες του μαθήματος της φωτογραφίας» στο τέλος της 3^{ης} Γνώσης προτείνεται να συμπληρωθεί *« Να εστιάσει στη σημαντική συμβολή των γυναικών»* και στην αντίστοιχη στάση προτείνεται να συμπληρωθεί : *«και αναγνωρίζοντας τη συμμετοχή και συμβολή κοινωνικών κατηγοριών όπως λ.χ. οι γυναίκες που πρόσφατα είχαν αγνοηθεί ή υποτιμηθεί»*.

Στη Β΄ Λυκείου στο υποκεφάλαιο η ιστορία της φωτογραφίας και η εξέλιξη της προτείνεται να συμπληρωθεί μετά τη λέξη φωτογράφοι *«άνδρες και γυναίκες»*. Ακόμα στο τέλος του δεύτερου θέματος προτείνεται να συμπληρωθεί *« Η συμμετοχή και η συμβολή των γυναικών φωτογράφων»*.

Στη Γ΄ Λυκείου στο υποκεφάλαιο «Οπτική επικοινωνία και γλώσσα της φωτογραφίας» προτείνεται να συμπληρωθεί *«φωτογραφία και σεξισμός»* και στο σημειολογία και ψυχολογία της οπτικής αντίληψης: *« ο αρσενικός «επιθεωρητής» , η θηλυκή επιθεωρούμενη»: Όψεις της φωτογραφίας»*

Στη Γ΄ Λυκείου σελ. 79 στο υποκεφάλαιο «Οπτική επικοινωνία και γλώσσα της φωτογραφίας» προτείνεται να συμπληρωθεί *«Η κοινωνική και έμφυλη ανισότητα»*.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αβδελά Ε., Ψαρρά Α. (επιμ.) (1997) Σιωπηρές Ιστορίες: Γυναίκες και Φύλο στην Ιστορική Αφήγηση, Αλεξάνδρεια.

Γεωργιάδου-Κουντουρά. Ε. κ.α.(1993) Κενά στην ιστορία της τέχνης. Γυναίκες καλλιτέχνιδες, Αθήνα, Εκδ. Γκοβόστη

Beckett, Wendy (1988) Contemporary Women Artists New York.

Broude, Norma; Garrard, Mary D. (1982) *Feminism And Art History: Questioning The Litany*, Photos de Mary D. Garrard, Harper & Row

Callen, Anthea (1984) *Women Artists of the Arts and Crafts Movement 1870-1914* (New York, 1979); Isabelle Anscornbe, *A Woman's Touch: Women in Design from 1860 to the Present* London.

Chadwick, Whitney (1985) *Women Artists and the Surrealist Movement*, London and Boston.

Chadwick, Whitney (2007) *Women, Art, and Society*, Thames & Hudson [1990]

Garb, Tamar (1986) *Women Impressionists*, New York

Garrard, Mary; Gentileschi, Artemisia (1989) *The Female Hero in Italian Baroque Art*, Princeton.

Greer, Germaine (2001) *The Obstacle Race The Fortunes of Women Painters and Their Work*, Tauris Parke Paperbacks [1979]

Harris, Ann Sutherland; Nochlin, Linda (1977) *Women Artists, 1550-1950*, Los Angeles County Museum of Art, Knopf Publishing Group

Heller, Nancy G. (2003) *Women Artists: An Illustrated History*, Abbeville Press [1987]

Hess, Thomas B.; Baker, Elizabeth C. (1973) *Art and Sexual Politics: Women's Liberation, Women Artists, and Art History*, Macmillan

Honig Fine, Elsa (1978) *Women and Art: A History of Women Painters and Sculptors from the renaissance to the twentieth century*, New York, Montclair.

Lippard, Lucy (1976) *From the Center: Feminist Essays on Women's Art*, New York.

Lipton, Eunice (1986) *Looking Into Degas: Uneasy Images of Women and Modern Life*, Berkeley, Los Angeles, and London.

Loeb, Judy (ed.) (1979) *Feminist Collage: Educating Women in the Visual Arts*, New York and London.

Nead, Lynda (1988) *Myths of Sexuality: Representations of Women in Victorian Britain*, Oxford,.

Nochlin, Linda (1971) "Why Have There Been No Great Women Artists?," first published in *Art News*, Vol. 69, No. 9, January. Reprinted in Linda Nochlin, *Women, Art and Power and Other Essays* (New York: Harper & Row, Publishers, 1988).

Nochlin, Linda (1988) *Women, Art and Power and Other Essays* New York: Harper & Row, Publishers

Parker, Rozsika; Pollock, Griselda (1987) *Framing Feminism: Art and the Women's Movement, 1970-85*, Routledge & Kegan Paul

Pollock, Griselda (1981) *Old Mistresses: Women, Art and Ideology*. Londres, Routledge and Kegan Paul

Pollock, Griselda (1982) 'Vision, voice and power Feminist Art History and Marxism,' Block,

Pollock, Griselda (2003) *Vision and Difference: Feminism, Femininity and the Histories of Art*, Routledge, [1988]

Robinson, Hilary (2001) *Feminism-art-theory: An Anthology, 1968-2000*, Blackwell Publishing

Suleiman, Susan Rubin (1986) *The Female Body in Western Culture: Contemporary Perspectives*, Harvard University Press.

7.Π.Σ.Φυσικής Αγωγής

Και στο συγκεκριμένο Π.Σ. επισημαίνουμε τη γενικευμένη χρήση αρσενικής γλώσσας και η σωρεία αρσενικών αναπαραστάσεων. Στη σ. 2 χαρακτηριστικό παράδειγμα γλωσσικού σεξισμού είναι ο τίτλος «*του διοικητικού συντονιστή*», που χρησιμοποιείται, για να περιγράψει τη σημαντική συμβολή μίας γυναίκας εκπαιδευτικού στη σύνταξη του Π.Σ. .

Στη σ. 10 προτείνεται να συμπληρωθεί μετά τη φράση «θετική κοινωνική συμπεριφορά» η ακόλουθη: «*Τέλος κρίνεται απαραίτητη η συμπερίληψη γνώσεων για ίση συμμετοχή των φύλων σ' όλες τις περιοχές της γνώσης*».

Στη σ. 11 προτείνεται να συμπληρωθεί μετά τη φράση «της προσωπικότητας» η ακόλουθη: *«Επιδιώκει την άρση των προκαταλήψεων που συνδέονται με τις δυνατότητες και δεξιότητες των δύο κοινωνικών φύλων».*

Στη σ. 11 προτείνεται να συμπληρωθεί στο σχεδιάγραμμα στον 4^ο πίνακα μετά «το σεβασμό των άλλων» *«και η αποδοχή της ετερότητας»* και στον 5^ο πίνακα μετά «αλληλεπίδραση» *«η υπέρβαση στερεοτύπων σεξιστικών /ρατσιστικών».*

Στη σ.14 προτείνεται να προστεθεί μετά τη λέξη «καθενός» η περίοδος *«Ειδικότερα , θα πρέπει να ενθαρρύνονται παιδιά διαφορετικής πολιτισμικής προέλευσης και μάλιστα κορίτσια που οι συγκεκριμένες κουλτούρες αντιτίθενται στην ενασχόληση τους με τη φυσική αγωγή και τον αθλητισμό».*

Στη σ.14 προτείνεται να προστεθεί μετά τη λέξη «αποτέλεσμα» η περίοδος *«Ιδιαίτερη μέριμνα και στα δύο επίπεδα λαμβάνεται για την ενθάρρυνση των κοριτσιών να συμμετάσχουν σε σχετικές δραστηριότητες που παραδοσιακά χαρακτηρίζονται ως «ανδρικές».*

Στη σ.15 προτείνεται να προστεθεί μετά τη λέξη «παιδιά» *«αγόρια και κορίτσια».*

Στις σ. 15 και 35 συχνές είναι διατυπώσεις που παραπέμπουν σε αρσενικές αναπαραστάσεις, όπως οι ασκούμενοι , ο ασκούμενος.

Στη σ.15 προτείνεται να προστεθεί μετά τη λέξη «αλληλεπιδράσεις» *«Ειδικότερα τα κορίτσια ενισχύουν την αυτοεκτίμηση τους και αντιλαμβάνονται καλύτερα πως δεν υφίστανται «ανδρικά» και «γυναικεία» πεδία αλλά οι χώροι έκφρασης και δράσης είναι κοινοί και για τα δύο φύλα».*

Στη σ.17 προτείνεται η αύξηση των ποσοστών του πέμπτου σκοπού και για το Νηπιαγωγείο, Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση.

Στη σ.23 προτείνεται μετά «διαφορετικών μεγεθών» να προστεθεί *«ανεξάρτητα φύλου»*.

Στη σ.24 προτείνεται μετά από το πολλοί παιδαγωγοί να προστεθεί *«άνδρες και γυναίκες»*.

Στη σ.26 προτείνεται μετά από «κινητική δραστηριότητα» να συμπληρωθεί *«Ταυτόχρονα η κοινή συμμετοχή των αγοριών και των κοριτσιών στις διάφορες σχετικές δραστηριότητες συντελεί στην αποδόμηση των έμφυλων στερεοτύπων ήδη από την κρίσιμη προσχολική ηλικία»*.

Στη σ.30 προτείνεται μετά από «χωρών» να συμπληρωθεί *«ισότητα φύλων»*.

Στη σ.30 προτείνεται μετά από «αυτοαξιολόγησης» να συμπληρωθεί *«αναγνωρίζουν ως αυτονόητο γεγονός τη δυνατότητα κοινών δράσεων αγοριών/κοριτσιών.»*

Στη σ.31 προτείνεται μετά από «παιδιά» να συμπληρωθεί *«ανεξάρτητα φύλου»*.

Στη σ.32 προτείνεται μετά από «τάξεων» να συμπληρωθεί *«με ιδιαίτερη σχετική φροντίδα στα κορίτσια»*.

Στη σ.33 σημειώνεται ότι θα μπορούσε να γίνει αναφορά στις δύο τελευταίες τάξεις στην έμμηνο ρύση.

Στη σ.33 προτείνεται μετά από «τα παιδιά» να συμπληρωθεί *«και ειδικότερα τα κορίτσια»*.

Στη σ.33 προτείνεται μετά από «ευχαριστούν» να συμπληρωθεί *«υπερβαίνοντας συχνά τις αναχρονιστικές προκαταλήψεις του τύπου « το ποδόσφαιρο είναι μόνο για τα αγόρια»*.

Στη σ.34 προτείνεται η φράση «αποφεύγοντας» να διορθωθεί *« και να μην»*.

Στη σ.33 προτείνεται μετά από «φυσική δραστηριότητα» να συμπληρωθεί *«εσωτερίκευση της έννοιας της ισότητας στη φυσική δραστηριότητα»*.

Στη σ.33 προτείνεται μετά από «γνωστική λειτουργία» να συμπληρωθεί *«στ) συντελούν στην υπέρβαση στερεοτύπων και προκαταλήψεων που συνδέονται με τα φύλα και άλλες μορφές κοινωνικών διακρίσεων»*.

Στη σ. 37 προτείνεται μετά από «μοναδικότητας» να συμπληρωθεί *«αλλά και της ετερότητας»*.

Στη σ. 44 προτείνεται μετά από «ομαδικά αγωνίσματα» να συμπληρωθεί *«υπερβαίνοντας ταυτόχρονα αναχρονιστικές στερεοτυπικές αντιλήψεις αποκλεισμού ενός φύλου από αγωνίσματα που παραδοσιακά προσιδιάζουν στο άλλο φύλο»*.

Στη σ. 45 λείπει η αναφορά στην ιστορία του αθλητισμού στο πλαίσιο της οποίας θα μπορούσε να αναφερθεί η συμβολή των γυναικών στον αθλητισμό με αναφορά σε σημαντικές αθλήτριες ή σε γεγονότα άγνωστα και συσκοτισμένα όσον αφορά το φύλο λ.χ. οι γυναικείοι ολυμπιακοί αγώνες και οι λοιποί γυναικείοι αγώνες.

Στη σ. 46 προτείνεται μετά από «ιδιαιτέρα χαρακτηριστικά τους» να συμπληρωθεί *«υπερβαίνοντας ταυτόχρονα προκαταλήψεις που συνδέονται με το κοινωνικό ρόλο των φύλων και τη φυσική αγωγή»*.

Στη σ.47 προτείνεται μετά από «παιδιά» να συμπληρωθεί *«ανεξάρτητα φύλου»*.

Στη σ.47 προτείνεται μετά από «ικανότητες τους» να συμπληρωθεί *«και ειδικότερα τα κορίτσια, που έως πρόσφατα αποκλείονταν λόγω του φύλου τους από πολλές δραστηριότητες»*.

Στη σ. 48 συχνές είναι διατυπώσεις που παραπέμπουν σε αρσενικές αναπαραστάσεις, όπως ο διδάσκων, αλλά και η φράση «να διαδραματίσει ρόλο μεσολαβητή».

Στη σ.48 προτείνεται μετά από «σχολείου» να συμπληρωθεί *«που προσδιορίζει έντονα από τη διάσταση του πλουραλισμού και της ισότητας»*.

Στη σ.48 παρατηρείται αδύνατη διατύπωση στην έκφραση : « άλλους παράγοντες (για παράδειγμα το φύλο» και προτείνεται να αντικατασταθεί με τη φράση : *« οι ιστορικές προκαταλήψεις που συνδέονται με το φύλο»* .

Στη σ.52 προτείνεται στις επιδιώξεις του στόχου 2 μετά από «αθλητικές δραστηριότητες» να συμπληρωθεί *«χωρίς αποκλεισμούς κυρίως αυτούς που συνδέονται με τα φύλα»*.

Στη σ.54 προτείνεται στο στόχο 2 μετά από «ρατσισμού» να συμπληρωθεί *«και σεξισμού»*.

Στη σ.56 προτείνεται στο 2^ο στόχο μετά από «γνώση» να συμπληρωθεί «της ιστορίας του αθλητισμού με έμφαση στην παρουσία και των δύο φύλων».

Στη σ.58 προτείνεται στο 2^ο στόχο του 5^{ου} σκοπού μετά από «γνώση» να συμπληρωθεί « Υπέρβαση αναχρονιστικών σχετικών προκαταλήψεων και στερεοτύπων».

Στη σ.61 πολύ σημαντικό θεωρείται να προστεθούν τα παρακάτω στον υπάρχοντα πίνακα :

Προκαταλήψεις και στερεότυπα που συνδέονται με το φύλο	<p>Η προκατάληψη μπορεί να οριστεί ως η εκ των προτέρων κρίση και αντίληψη για έναν άνθρωπο ή ομάδα ανθρώπων, η οποία έχει σχηματιστεί χωρίς γνώση ή εξέταση των γεγονότων. Οι προκαταλήψεις συχνά ενισχύονται από τα στερεότυπα και βασίζονται συνήθως σε υποθέσεις, συναισθήματα και πεποιθήσεις, που μπορούν να επηρεάσουν αντιλήψεις και συμπεριφορές.</p> <p>Γλωσσάρι Ευρωπαϊκής Ένωσης κατά των διακρίσεων, το οποίο βρίσκεται στην ηλεκτρονική διεύθυνση:</p> <p>http://ec.europa.eu/employment_social/fdad/cms/stopdiscrimination/resources/glossary/?langid=el</p>
Sexisme	<p>Σεξισμός, Σεξιστής</p> <p>Ο σεξισμός περιγράφει τη διάκριση εναντίον κάποιου εξαιτίας του φύλου του και χρησιμοποιείται επίσης για να περιγράψει κάθε τύπο διαχωρισμού που βασίζεται στη γενετήσια ορμή.</p> <p>Γλωσσάρι Ευρωπαϊκής Ένωσης κατά των διακρίσεων, το οποίο βρίσκεται στην ηλεκτρονική διεύθυνση:</p> <p>http://ec.europa.eu/employment_social/fdad/cms/stopdiscrimination/resources/glossary/?langid=el</p>

<p>Ρατσισμός/ ξενοφοβία</p>	<p>ρατσισμός είναι η αντίληψη εκείνων που πιστεύουν ότι η δική τους φυλή είναι ανώτερη από τις άλλες που η φύση τις έχει καταδικάσει σε κληρονομική κατωτερότητα. Ο παραπάνω ορισμός βρίσκεται στην ηλεκτρονική διεύθυνση:http://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/search.html?lq=%CF%81%CE%B1%CF%84%CF%83%CE%B9%CF%83%CE%BC%CF%8C%CF%82&dq=</p> <p>ξενοφοβία : ο φόβος, η εχθρότητα προς τους ξένους ως φορείς πολιτιστικών επιδράσεων, που αντιμετωπίζονται από τους ντόπιους ως επικίνδυνες.</p> <p>http://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/search.html?lq=%CE%BE%CE%B5%CE%BD%CE%BF%CF%86%CE%BF%CE%B2%CE%AF%CE%B1&dq=</p>
<p>Κοινωνικό φύλο</p>	<p>Ο όρος προσδιορίζει στους κοινωνικά κατασκευασμένους ρόλους που απονέμονται στους άνδρες και στις γυναίκες. Οι ρόλοι αυτοί μαθαίνονται και αφομοιώνονται υποσυνείδητα ως μέρος της διαδικασίας κοινωνικοποίησης από διάφορους φορείς (όπως την οικογένεια, το σχολείο, το κράτος, τα Μ.Μ.Ε., το σχολείο. Το κοινωνικό φύλο (ή το τι σημαίνει να είσαι άνδρας ή γυναίκα) είναι μια επίκτητη ταυτότητα στην οποία καταρτιζόμαστε από πολύ μικρή ηλικία και πριν τη γέννηση μας κιόλας.</p>

Στο αναλυτικό Πρόγραμμα Φυσικής Αγωγής Τάξεις: Νηπιαγωγείο στον 4ο σκοπό μετά τη φράση «παρακίνησης» προτείνεται να συμπληρωθεί η φράση **«και θεωρούν αυτονόητη τη συμμετοχή και των δύο φύλων από κοινού σε όλες τις δραστηριότητες».**

Στο αναλυτικό Πρόγραμμα Φυσικής Αγωγής Τάξεις: Νηπιαγωγείο στην αξιολόγηση πολύ σημαντικό θεωρείται να παραμείνει κυρίαρχη η θηλυκή κατάληξη, αφού δεν υπάρχουν δάσκαλοι εκτός ελαχίστων. (δασκάλες/οι, νηπιαγωγοί, γυναίκες και άνδρες).

Στο αναλυτικό Πρόγραμμα Φυσικής Αγωγής Τάξεις: Προδημοτική στον 3^ο σκοπό προτείνεται μετά από «παιδιά» να συμπληρωθεί **«ανεξάρτητα φύλου»**.

Στο αναλυτικό Πρόγραμμα Φυσικής Αγωγής Τάξεις: Προδημοτική στον 4^ο σκοπό , στην 7^η ενότητα προτείνεται μετά από «παρακίνηση» να συμπληρωθεί **« και ταυτόχρονα υπερβαίνουν αβίαστα έμφυλες προκαταλήψεις και στερεότυπα»**.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ιωαννίδου, Ε., Αλβανόπουλος, Ι., & Αλεξανδρής, Κ. (2005). Γυναίκα και διοίκηση του αθλητισμού. Η σύγχρονη πραγματικότητα και ο ρόλος του μάνατζμεντ στην ενδυνάμωση της συμμετοχής των γυναικών στα κέντρα λήψης αποφάσεων των αθλητικών οργανισμών. *Γυναίκα και Άθληση, 1*, 73-82.

Κωνσταντινίδου, Ξ., Χαραχούσου, Υ., & Κατσικαδέλλη, Α. (2002). Ο αθλητικός ρόλος της γυναίκας. Στερεότυπα-σύγκρουση ρόλων. *Γυναίκα & άθληση, 1*, 27-28.

Πατσαντάρας, Νικόλαος (2007). *Το Ολυμπιακό Φαινόμενο: Ολυμπισμός, κοινωνικά νοήματα, ηθικά νοήματα, μεταβολή των ολυμπιακών αξιών, διαφοροποίησης, εμπορευματοποίηση, πολιτική Εργαλειοποίηση, ΜΜΕ, κοινωνικό φύλο, doping*. Νομική Βιβλιοθήκη.

Χαραχούσου, Υβόννη (2003). «Γυναίκες σε ηγετικούς ρόλους του αθλητισμού: τρόποι αποτελεσματικής συμβολής». *Γυναίκα & Άθληση*. Έκδοση της Πανελληνίας Ένωσης για την Προώθηση των Γυναικών στον Αθλητισμό και τα Σπορτ (ΠΕΠΓΑΣ), τόμος Ι, τεύχος1: 21-28.

Hargreaves, Jennifer (2000) *Heroins of Sport: the politics of difference and identity*. London and New York: Routledge.

Heywood, Leslie & Dworkin, L. Shari (2003). *Built to Win: the female athlete as cultural icon*. Sports and Culture Series, University of Minnesota Press, Minneapolis.

Holmes, Mary (2007). *What is gender?: Sociological Approaches*. Sage Publications Ltd.

Kamberidou, Irene & Patsantaras, Nikolaos (2006). "Towards a Gender-Neutral Inclusive Information Society: Preserving the European Model in the Information Age." Στο *CORDIS focus online edition*, March 2006: <http://cordis.europa.eu.int/ist/directorate/g/seminar20060405.htm>.

Kamberidou, Irene & Patsantaras, Nikolaos (2007). "A New Concept in European Sport Governance: Sport as Social Capital". *Biology of Exercise*, volume 3: 21-34.

Kamberidou, Irene (2007). "The Social Gender and Sport Identity: a bio-socio-cultural interpretation". Στο *Sport and the Construction of Identities*. Proceedings of the XIth International CESH-Congress, 17-20/9/08. The European Committee for Sport History (CESH), the Institute of Classical Archaeology & the Centre for Sport Sciences and University Sport, University of Vienna. Verlag Turia & Kant, A-1-10 Schottengasse, Vienna, Austria: 584-501.

8.Π.Σ. Θεατρικής Παιδείας και Αγωγής

Παρατηρείται σ' όλο το αναλυτικό πρόγραμμα ότι χρειάζεται να υιοθετηθεί ο πληθυντικός αριθμός και να διευκρινιστεί ότι η αναφορά γίνεται σε ομάδες ανδρών και γυναικών, αγοριών και κοριτσιών. Χαρακτηριστικά επισημαίνεται πως ενώ στη σ.1 τη συγγραφική ομάδα απαρτίζουν μόνο γυναίκες, σ' όλο το αναλυτικό πρόγραμμα , όταν γίνεται αναφορά σ' αυτή χρησιμοποιείται πάντα το αρσενικό γένος.

Εκτός των ανωτέρω:

Στη σ.3 προτείνεται «του κοινωνικού ηθοποιού» να αντικατασταθεί από «*των κοινωνικών ηθοποιών ανδρών και γυναικών*».

Στη σ. 6 στον πρώτο πυλώνα λείπει η ιστορία του Θεάτρου.

Στη σ. 6 χρειάζεται να συμπληρωθεί μετά από «συμμετέχοντες/ουσες»:« *Ενημερώνονται για την ιστορία και την εξέλιξη του Θεάτρου*».

Στη σ. 6 ο όρος «δραματουργίας» κρίνεται ως δυτικοκεντρικός και θα πρέπει να διευρυνθεί και με άλλα είδη Θεάτρου, κυρίως από την παράδοση της Ανατολής.

Στη σ. 6 προτείνεται να συμπληρωθεί μετά από «δραματουργίας»:« *Πληροφορούνται για είδη θεατρικής έκφρασης σε διαφορετικούς πολιτισμούς π.χ. Κίνα, Σουμάτρα κ.λπ.*».

Στη σ. 8 στο δεύτερο πυλώνα επισημαίνεται ότι : «*Γνωρίζουν διαφορετικά θεατρικά είδη πολιτισμικής προέλευσης. Ενημερώνονται για εκφράσεις και είδη λαϊκού θεάτρου σε διάφορες χώρες π.χ. Κίνα, Καραγκιόζης, Ομιλίες κ.λπ.*».

Στη σ. 8 στον τίτλο του δεύτερου πυλώνα προτείνεται να συμπληρωθεί μετά από «πολίτες» «*άνδρες και γυναίκες*».

Στη σ. 8 προτείνεται να συμπληρωθεί μετά από «το άλλο φύλο» «*Διερευνούν τις κοινωνικές /πολιτισμικές συνθήκες που κράτησαν μακριά τις γυναίκες από τη θεατρική δημιουργία (και έως ένα βαθμό και θέαση). Διερευνούν κατά πόσον οι σημαντικές θεατρικές ηρωίδες ανταποκρίνονταν στην πραγματική κοινωνική κατάσταση των γυναικών του ή αποτέλεσαν τελικά «επινοήματα» των ανδρών συγγραφέων.*»

Στη σ. 8 προτείνεται να συμπληρωθεί μετά από το προηγούμενο «*Πληροφορούνται για το τι είναι φεμινιστικό θέατρο, θέατρο της μετανάστευσης και άλλοι τύποι εναλλακτικού θεάτρου*».

Στη σ. 9 προτείνεται να συμπληρωθεί στις ενδεικτικές δραστηριότητες «*Ανταλλάσσουν πληροφορίες με συμμαθητές/τριες διαφορετικής πολιτισμικής προέλευσης για το έργο θεατρικών συγγραφέων ανδρών και γυναικών ή και για τα είδη θεατρικών δρώμενων τα οποία συγκρίνονται μεταξύ τους (λ.χ. κυπριακά τσακίσματα , ζακυνθινές ομιλίες, ισπανικές μπαράγκες» και «*Διερευνούν τους επτά μύθους που αναφέρονται στη Μήδεια και προσπαθούν να ξανακατασκευάσουν την προσωπικότητά της*».*

Στη σ. 10 προτείνεται να συμπληρωθεί μετά από «αξίες » « *της ισότητας , της ανοχής της ετερότητας και της δημοκρατίας*». Διαφορετικά θεωρείται ότι προωθείται ο εθνικισμός.

Στη πρόταση των θεατρολόγων για την αναμόρφωση του αναλυτικού προγράμματος για το θέατρο στην εκπαίδευση κυριαρχεί ο αρσενικός λόγος.

Στη σ. 4 η φράση «Μέσα από τη διαδικασία εκμάθησης και καλλιέργειας των πιο πάνω, οι μαθητές αναπτύσσουν δεξιότητες και στάσεις που χαρακτηρίζουν έναν δημοκρατικό πολίτη, αποκτούν αυτοπεποίθηση, ευχέρεια στην έκφραση και την επικοινωνία, ενσυναίσθηση, κριτική σκέψη. Μέσα από τη θεατρική πράξη, ο μαθητής ανακαλύπτει και εμπλουτίζει την προσωπική του ταυτότητα» παραπέμπει ολοκληρωτικά σε αρσενικές αναπαραστάσεις που αποκλείουν τη θηλυκή παρουσία.

Στη σ. 6 η φράση «την ιδιότητα του δημιουργού», ταυτίζει τη δημιουργία με την αρρενωπότητα και έμμεσα παραπέμπει στη μακρόχρονη συζήτηση για τον αρσενικό χαρακτήρα της ευφυΐας .

Στη σ. 6 Δημιουργείται το εύλογο ερώτημα γιατί δεν αναφέρθηκαν στους αρχικούς στόχους οι παρακάτω στόχοι : «*Να γνωρίσουν και να κατανοήσουν άλλους λαούς και την κουλτούρα τους μέσα από την παγκόσμια θεατρική παραγωγή. Να κατανοήσουν το ιστορικό και κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο της κάθε εποχής όπως διαφαίνεται μέσα από τα θεατρικά κείμενα*» .

Στη σ. 7 προτείνεται να συμπληρωθεί μετά από «δράσης» «*Να πληροφορηθούν για τη συμβολή του θεάτρου και των συγγραφέων Ρίτα, Λόρκα, Ασινίκη σε μεγάλες κοινωνικές στιγμές λ.χ. Θέατρο του βουνού, το θέατρο στον ισπανικό εμφύλιο πόλεμο, θέατρο και φεμινισμός κλπ*».

Στη σ. 7 προτείνεται να συμπληρωθεί στο τέλος του 2ου κεφαλαίου « *Να αντιληφθούν και να αξιολογήσουν την απουσία κοινωνικών ομάδων από το θέατρο για συγκεκριμένους πολιτικούς και πολιτισμικούς λόγους*».

Στη σ. 8 προτείνεται να συμπληρωθεί μετά από «να σέβονται» **«και να αξιοποιούν»**.

Στη σ. 10 στο τέλος προτείνεται να συμπληρωθεί η πρόταση: **« 5. Να αποκτήσουν τις πρώτες γνώσεις για τη γέννηση, την εξέλιξη και τη συμβολή του θεάτρου στον πολιτισμό»**.

Στη σ. 11 προτείνεται να συμπληρωθεί η διδακτική ενότητα : **«η απουσία των γυναικών»** με τον ακόλουθο διδακτικό στόχο : **« Να κατανοήσουν τους λόγους αυτής της απουσίας και τις αρνητικές επιπτώσεις της στην εξέλιξη και τον εμπλουτισμό της θεατρικής δημιουργίας»** και με την ακόλουθη ενδεικτική δραστηριότητα : **«Δημιουργία θεατρικού μονολόγου με την «απολογία» μιας συκοφαντημένης θεατρικής ηρωίδας (λ.χ. τι θα απαντούσαν η Μήδεια και η Κλυταιμνήστρα;)»**.

Στη σ. 14 προτείνεται να συμπληρωθεί μετά από το «δράμα» η διδακτική ενότητα **«το χρονικό μιας απουσίας: Γυναίκες και πρόσβαση στη γνώση»**.

Στη σ. 14 προτείνεται να συμπληρωθούν μετά από «Ιονέσκο» οι διδακτικές ενότητες **«Συσκοτισμένη θεατρική ιστορία»**, **«Γυναίκες συγγραφείς του παρελθόντος , σύγχρονες συγγραφείς»**, **«το φεμινιστικό θέατρο»**, **«Το λαϊκό θέατρο σε διάφορες χώρες»**.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Πατσαλίδης, Σ. (1992) Ελληνικό Γυναικείο (Φεμινιστικό;) Θέατρο: Μια πρώτη προσέγγιση *Ουτοπία* 4, 105-138

Πούχνερ Β. (1989) *Λαϊκό θέατρο στην Ελλάδα και στα Βαλκάνια (συγκριτική μελέτη)*, Αθήνα

Σακκελαρίδου Έλση (2007) *Σύγχρονο γυναικείο θέατρο*. Αθήνα: Ελληνικά γράμματα

Κανακίδου, Ελ. Παπαγιάννη Β.(1994) *Διαπολιτισμική Αγωγή*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα

9.Π.Σ. Χημείας

Σ' όλες τις ενότητες του συγκεκριμένου προγράμματος χρησιμοποιείται αποκλειστικά το αρσενικό γένος που επικυρώνει την κυρίαρχη αντίληψη για την αρσενική διάσταση της συγκεκριμένης επιστήμης και - εμμέσως πλην σαφώς-νομιμοποιεί τον αποκλεισμό των κοριτσιών (ο μαθητής, πολλοί μαθητές). Θεωρούμε πως πρέπει να δοθεί συνειδητή έμφαση στην παρουσία και τα επιτεύγματα των γυναικών στο πλαίσιο της συγκεκριμένης επιστήμης. Έτσι προτείνεται στο αναλυτικό πρόγραμμα της Γ' γυμνασίου προτείνεται να συμπληρωθεί το «Προϊστορία της Χημείας, αλχημεία και σύγχρονη ιστορία της χημείας. Η Χημεία σαν διαφορετική και αυτόνομη επιστήμη», με το «*Η συμβολή των γυναικών στην ανάπτυξη της επιστήμης (από τις αλχημίστριες στην Κιουρί)*».

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ντρενογιάννη, Ε., Σέρογλου, Φ. & Τρέσσου, Ευ. (επιμ.) (2007) Φύλο και Εκπαίδευση: Μαθηματικά, Φυσικές Επιστήμες, Νέες Τεχνολογίες. Αθήνα: Καλειδοσκόπιο

Σταυρίδου, Ε. & Σαχινίδου, Ν. (1999). Τα στερεότυπα των δύο φύλων στα εγχειρίδια των φυσικών επιστημών του δημοτικού σχολείου. Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών, τεύχος 25-26

10.Π.Σ. Βιολογίας

Και στην προκειμένη περίπτωση ισχύουν οι προαναφερόμενες παρατηρήσεις σε ό,τι αφορά στη γλώσσα και τις αναπαραστάσεις. Παράλληλα:

Στη σ. 5 προτείνεται να συμπληρωθεί μετά από «φύση» « *αλλά και μεταξύ των φύλων*».

Στη σ. 7 προτείνεται να συμπληρωθεί στο κεφάλαιο στάσεις « *ισότητα των φύλων και φυλών*» (*αξιοποίηση της βιολογίας*).

Στη σ. 8 προτείνεται να συμπληρωθεί το «καθημερινή ζωή» με το « *και την υπέρβαση κοινωνικών στερεοτύπων και προκαταλήψεων που αντλούν τη νομιμοποίησή τους από την επίκληση της βιολογίας (φύλα, φυλή, αναπηρία κ.λπ.)*».

Στο κεφάλαιο «Οργάνωση δομής και λειτουργίας (Κύτταρο-ιστός-όργανο-σύστημα-οργανισμός)» προτείνεται να συμπληρωθεί το «αναπαραγωγή» με το «*Στην περίπτωση των ανθρώπων σε καμιά περίπτωση δεν δικαιολογούνται κοινωνικές ανισότητες*».

Στο κεφάλαιο «Κληρονομικότητα» προτείνεται να συμπληρωθεί το «περιβάλλον» με το «*Αλλά μπορεί να είναι επίκτητα και να συνδέονται με τις κοινωνικές /πολιτισμικές συνθήκες της κάθε εποχής*».

Στο κεφάλαιο «Κανόνες και συμπεριφορά» προτείνεται να συμπληρωθεί το «οργανισμού» με το «*Στην περίπτωση των ανθρώπων ιδιαίτερα επιδρά στη συμπεριφορά το ισχύον κάθε φορά κοινωνικό/πολιτισμικό σύστημα αξιών και οι ισχύοντες κοινωνικοί κανόνες*».

Στο κεφάλαιο «πληθυσμοί και οικοσυστήματα» προτείνεται να συμπληρωθεί και το θηλυκό γένος στις λέξεις «*καταναλωτές, αποικοδομητές*».

Στο κεφάλαιο «ατομική υγεία και ασφάλεια» προτείνεται να συμπληρωθεί το ουσιαστικό «αλλαγές» με το επίθετο «*έμφυλες*».

Στο κεφάλαιο «ατομική υγεία και ασφάλεια» προτείνεται να συμπληρωθεί το «ανθρώπινες σχέσεις» με το «*και ιδιαίτερα τις σχέσεις μεταξύ των φύλων*».

Στο κεφάλαιο της Α΄ Γυμνασίου «Επιστήμη της βιολογίας» προτείνεται να συμπληρωθεί το «της βιολογίας» με το «*θετικές και αρνητικές της χρήσεις*».

Στο κεφάλαιο της Γ΄ Γυμνασίου «ατομική υγεία και ασφάλεια» προτείνεται να προστεθεί μετά τα «Ναρκωτικά» η φράση «*Βίαη συμπεριφορά*».

Στο κεφάλαιο της Γ΄ Λυκείου «βιολογία του ανθρώπου» προτείνεται να συμπληρωθεί το «πεποιθήσεις» με το «*ασυμμετρία ανάμεσα στα φύλα, άσκηση σωματικής, ψυχολογικής βίας*».

Τέλος αξιοσημείωτο είναι ότι χρειάζεται να προστεθεί το θέμα: «*Βιολογία και κοινωνία*» στο οποίο γίνεται αναφορά στα παρακάτω:

- *Η βιολογία αποτέλεσε εργαλείο σε αυταρχικά κοινωνικοπολιτικά συστήματα (ναζισμός, αντισημιτισμός, αποικιοκρατία, ευγονική κλπ.)*
- *Η βιολογία υπήρξε βάση τεκμηρίωσης κοινωνικών ανισοτήτων (φύλων, φυλών, αρτιμέλειας, σεξ. προσανατολισμού κ.λπ.)*
- *Η βιολογία ως εργαλείο και επιστήμη υπέρβασης αναχρονιστικών αντιλήψεων και προκαταλήψεων.*

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αθανασίου Αθηνά «*Γυναίκες και Φύλα: Ανθρωπολογικές και Ιστορικές Προσεγγίσεις Η Μελέτη του Φύλου ως Αναλυτικού Εργαλείου στο Χώρο της Υγείας*». Εκπόνηση μελέτης-έργο ΕΠΕΑΕΚ «ΠΜΣ-Γυναίκες και Φύλα: Ανθρωπολογικές και ιστορικές προσεγγίσεις». Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας και Ιστορίας.

Ellis Lee, Hershberger Scott, Field Evelyn, Wersinger Scott, Pellis Sergio, Geary David, Palmer Craig, Hoyenga Katherine, Hetsroni Amir, Karadi Kazmer (2008) «*Sex Differences Summarizing More than a Century of Scientific Research*» by Psychology Press ISBN: 978-0-8058-5959-1.
[αυτοτελές έργο]

Geary C. David (1998) «*Male, Female: The Evolution of Human Sex Differences*» by American Psychological Association, ISBN: 1-555798-527-8. [αυτοτελές έργο]

Ortner B. Sherry and Whitehead H., (1981) *Sexual Meanings: The Cultural Construction of Gender and Sexuality*. Cambridge University Press.[αυτοτελές έργο]

11.Π.Σ. Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης/ Εκπαίδευσης για την αειφόρο ανάπτυξη

Στο συγκεκριμένο Π.Σ. επιβάλλεται αλλαγή της γενικευμένης χρήσης αρσενικής γλώσσας και των αρσενικών αναπαραστάσεων γιατί, εκτός των άλλων έρχονται αντικειμενικά σε αντίθεση με σημαντικούς στόχους της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, όπως διατυπώνονται από τους /τις συντάκτες/τριες του και πριν από όλους με αυτόν που αναφέρει πως « οι μαθητές να διεκδικούν τη θέση τους στην κοινωνία ως ενημερωμένοι, κριτικοί και ενεργοί πολίτες», αφού η διατύπωση αυτή αποκλείει τα κορίτσια και αποδίδει κατ' αποκλειστικότητα την ιδιότητα του πολίτη στα αγόρια. Επίσης σημειώνουμε την απουσία από το Π.Σ. αναφορών σε οικολογικές θεωρίες και κινήματα που εκτιμάμε πως θα ήταν ιδιαίτερα χρήσιμες στους μαθητές και στις μαθήτριες των μεγαλύτερων τάξεων και θα καθιστούσε ορατή την αρχέγονη σχέση των γυναικών με τη γη και την οικολογία, μέσω των θέσεων των οικοφεμινιστικών κινήματων. Τέλος θεωρούμε απαραίτητο να τονιστεί και να αναδειχθεί περισσότερο η έννοια και το περιεχόμενο του πολιτισμικού περιβάλλοντος γενικότερα.

Προτείνουμε ακόμα:

Στη σ. 6 προτείνεται να συμπληρωθεί μετά από «πολιτικά» « **αλλά και πολιτισμικά**».

Στη σ. 7 προτείνεται να συμπληρωθεί μετά από «δημοκρατία» «**η έμφυλη ισότητα**».

Στη σ. 8 προτείνεται να συμπληρωθεί μετά από «πολιτών» «**ανδρών και γυναικών**».

Στη σ. 8 προτείνεται να συμπληρωθεί στο τέλος του τρίτου κεφαλαίου «-*Ευαισθητοποιημένοι/ες σε θέματα περιβάλλοντος καθίστανται ικανοί/ες να αντιληφθούν και να ..... και τη σχέση του με κοινωνικές ανισότητες όπως αυτές μεταξύ των φύλων, των εθνών, των θρησκειών κλπ*».

Στη σ. 9 προτείνεται να συμπληρωθεί μετά από «περιβαλλοντική» « *έμφυλη* ».

Στη σ. 12 προτείνεται να συμπληρωθούν και οι όροι «*οικοφεμινισμός/οί και οικολογικά κινήματα* ».

Στη σ. 15 από τις θεματικές του κεφαλαίου «σχετικά ζητήματα» λείπει εντελώς η πολιτιστική διάσταση

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Γκασούκα Μ (2008), «Οικοφεμινισμός και γυναικεία Πραγματικότητα: Όψεις των σχέσεων των γυναικών με τη φύση», στο Καίλα Μ, Θεοδωροπούλου Ε., κ.ά., Περιβαλλοντική Ηθική, Αθήνα: Ατραπός (υπό δημοσίευση)

Vandana Sh. (1989), *Staying Alive: Women, Development, and Ecology in India*, London: Zed Press

12.Π.Σ. Μουσικής

Όλοι και όλες γνωρίζουμε ότι μέχρι στιγμής η ιστορία της μουσικής είναι μια ιστορία ολοκληρωτικά γραμμένη από άντρες. Στον χώρο της μουσικής δημιουργίας και σύνθεσης, γυναίκες συνθέτες με σοβαρά δείγματα γραφής άρχισαν να εμφανίζονται συστηματικά μόλις στον 20ο αιώνα. Τότε λοιπόν μια ξεκίνησε ευρεία συζήτηση για το "πρωτόγνωρο" αυτό φαινόμενο. Το ξαφνικό ενδιαφέρον των γυναικών για την σύνθεση έθεσε μια σειρά προβληματισμών μεταξύ σοβαρών θεωρητικών εντός και εκτός των φεμινιστικών κύκλων. Είναι άραγε στην φύση των γυναικών η σύνθεση; Αντιλαμβάνονται οι γυναίκες την μουσική με τον ίδιο τρόπο όπως οι άντρες; Υπάρχει γυναικεία γραφή; Πολλοί επικαλέστηκαν έρευνες και μελέτες από τον χώρο της βιολογίας περί της ιδιαιτερότητας στην λειτουργία του γυναικείου εγκεφάλου όσον αφορά στην σχέση του αριστερού "αρσενικού", ορθολογικού ημισφαιρίου και του δεξιού "θηλυκού", συναισθηματικού ημισφαιρίου του εγκεφάλου (Λεονάρδος Σλέιν, χειρουργός)για να

αποδείξουν πως οι άνδρες έχουν εκ «φύσεως» το προνόμιο της «σοβαρής» σύνθεσης και οι γυναίκες θα πρέπει να αποδεχτούν τον περιορισμένο τους ρόλο στην ερμηνεία. Σήμερα οι στερεοτυπικές αυτές αντιλήψεις υποχωρούν, προτάσσουν ωστόσο σθεναρή αντίσταση και τα μουσικά και αισθητικά ευρύτερα μαθήματα είναι δυνατό να συμβάλλουν στην ολοκλήρωση της αποδόμησής τους.

Στο συγκεκριμένο Π.Σ. επιβάλλεται αλλαγή της γενικευμένης χρήσης αρσενικής γλώσσας και των αρσενικών αναπαραστάσεων. Παντού στο πρόγραμμα εμφανίζεται ο πρωταρχικός ρόλος των ανδρών (ο μαθητής, ο δάσκαλος) παρά τη μεγάλη συμμετοχή μαθητριών και γυναικών εκπαιδευτικών γεγονός το οποίο, εκτός των άλλων, έρχεται αντικειμενικά σε αντίθεση με σημαντικούς στόχους της καλλιτεχνικής εκπαίδευσης, όπως λ.χ. αυτός της κοινωνικοποίησης (σ.5, 1^η παρ.). Κι αυτό γιατί μια σεξιστική γλώσσα που αποκλείει τα κορίτσια στρεβλώνει την κοινωνικοποίηση.

Επιπρόσθετα:

Στη σ.8, 3^η παρ. μετά το «εκπαιδευτικοί» να προστεθεί το διευκρινιστικό *«άνδρες και γυναίκες»*.

Στη σ.9 προτείνεται να μπει ως δ. το *«ενθαρρύνει τις μαθήτριες και τους μαθητές να πληροφορηθούν για μουσικές άλλων πολιτισμών και ιδιαίτερα τη μουσική πολιτισμικών ομάδων από τις οποίες προέρχονται συμμαθήτριες και συμμαθητές τους»*.

Στη σ. 4.4, 2^η παρ., μετά το «συναισθηματική ανάπτυξη των παιδιών» να προστεθεί - *«την αποδοχή της διαφορετικότητας και την ανάπτυξη της συνεργασίας»*.

Στη σ.10, στο κεφ. 4.5, στη 2^η παρ. προτείνεται μετά το «η ισότητα» να προστεθεί *« - η αποδοχή της διαφορετικότητας»*.

Στη σ.11 στο 4.7 στη φράση «Η διαφορετικότητα μπορεί να είναι κοινωνική» προτείνεται να συμπληρωθεί και το επίθετο *«έμφυλη»*.

Στο ίδιο κεφάλαιο, στη φράση «Οι μαθητές βρίσκονται σε διάφορα επίπεδα όσον αφορά στην επίδοσή τους και αναπόφευκτα έχουν πολύ διαφορετικά προφίλ νοημοσύνης» προτείνεται να διαγραφεί το «και αναπόφευκτα έχουν πολύ διαφορετικά προφίλ νοημοσύνης», ως επικίνδυνο για ρατσιστικές παρανοήσεις.

Στη σ.13, στην 3^η παρ. προτείνεται μετά το «οργανοπαίκτες» να προστεθεί το « - *μουσικούς ομάδων διαφορετικής πολιτισμικής προέλευσης, όπως Αρμένιοι, Παλαιστίνιοι, Τουρκοκύπριοι κ.λπ.*»

Στη σ.13 στην 4^η παρ μετά το «παρακολούθηση συναυλιών και μουσικών παραστάσεων από ευρύ ρεπερτόριο μουσικής» να προστεθεί «*αλλά και μουσικών εκδηλώσεων φεστιβάλ κ.λ.π. άλλων πολιτισμικών ομάδων που κατοικούν στην Κύπρο.*»

Στη σ. 13 στο τέλος της 5^η παρ. προτείνεται η φράση «δημιουργία μουσικών δρώμενων συνεργασία με άλλους πολιτιστικούς φορείς να αντικατασταθεί από την: «*Ενθάρρυνση δημιουργίας διαπολιτισμικών μουσικών δρώμενων.*»

Στη σ. 13 στο τέλος της 6^η παρ. μετά το «ηλικίας» χρειάζεται να προστεθεί το «- *φύλου*» και μετά το «περιοχής» να προστεθεί το « *πολιτισμικής προέλευσης.*»

Στη σ. 13 στο κεφ. 4.9 εκτιμάμε πως οι βασικές αρχές είναι προτιμότερο να μην περιλαμβάνονται σε ειδικό κεφάλαιο, αλλά να βρίσκονται διάχυτες σε όλο το πρόγραμμα (mainstreaming).

Στη σ.15 κρίνεται ως αναγκαία η αναφορά στην ιστορία της μουσικής. Στο πλαίσιο της θα πρέπει να διερευνηθεί η παρουσία ή - κυρίως- η απουσία των γυναικών από τα σπανιότερα είδη της (λ.χ. κλασική) και να αναφερθούν οι κοινωνικοπολιτισμικές συνθήκες που απαγόρευαν την παρουσία τους σε τομείς όπως λ.χ. η σύνθεση ή η διεύθυνση ορχήστρας, ενώ την επέτρεψαν στο τραγούδι. Επίσης να γίνει αντιπαράθεση αυτής της απουσίας με τη συμβολή τους σε σημαντικά είδη παραδοσιακής μουσικής, όπως μοιρολόγια, ταχταρίσματα, νανουρίσματα κ.λ.π., αλλά και της σημαντικότητας παρουσίας τους σε όλα τα είδη τραγουδιού (λ.χ. όπερα). Σημειώνεται επίσης πως στην ιστορία προσφέρεται η ευκαιρία να γνωρίσουν μουσικές και όργανα άλλων πολιτισμών.

Στη σ.19, στο 7, προτείνεται να προστεθεί : « *να γνωρίσουν την ιστορία της μουσικής και τη συμβολή της στην ανάπτυξη όλων των πολιτισμών.*»

Στη σ.23, δηλαδή στη Βαθμίδα 2: Γ'-Ε' Δημοτικού προτείνεται να προστεθεί το «*Να γνωρίσουν είδη μουσικής άλλων πολιτισμών*»/ «*Να πληροφορηθούν - στο επίπεδο που επιτρέπει η ηλικία - για την ιστορική εξέλιξη της μουσικής και το ρόλο της στην πολιτισμική ανάπτυξη και την ανθρώπινη επικοινωνία.*»

Στη σ. 26 στη Βαθμίδα 3: Στ' Δημοτικού- Β' Γυμνασίου προτείνεται να συμπληρωθεί δεξιά από το «Να αναγνωρίζουν, να κατανοούν και να περιγράφουν τον πολύπλευρο ρόλο της μουσικής στο πολιτιστικό, οικονομικό και ιστορικό περιβάλλον και να αξιολογούν τους παράγοντες που την

καθιστούν κατάλληλη για τις συγκεκριμένες κοινωνικές συνθήκες (π.χ. χώρος, χρόνος, περιστάσεις, εξέλιξη των μέσων δημιουργίας της μουσικής, επίδραση της τεχνολογίας).» το: *«Να κατανοήσουν και να εξηγήσουν τις συνθήκες που απέκλεισαν τις γυναίκες από διάφορες εκφάνσεις και είδη μουσικής»* και στη συνέχεια *«Να ερευνήσουν στο διαδίκτυο, για να ανακαλύψουν σημαντικές γυναίκες μουσικούς»*.

Στη σ. 29 στη Βαθμίδα 4: Γ΄ Γυμνασίου- Α΄ Λυκείου προτείνεται να συμπληρωθεί μετά από « εξέλιξη των μέσων δημιουργίας της μουσικής» το *«να συγκρίνουν και να ερμηνεύουν την παρουσία των γυναικών δημιουργών σε είδη μουσικής (λ.χ. λαϊκή/δημώδη ψυχαγωγία) και την απουσία ως δημιουργών ειδών που κατατάσσονται στην υψηλή βαθμίδα κοινωνικής αξιολόγησης (λ.χ. κλασική όπερα)»*.

Στη σ. 30 στη Βαθμίδα 4: Γ΄ Γυμνασίου- Α΄ Λυκείου προτείνεται να συμπληρωθεί μετά από «Να παρακολουθούν ποικιλία μουσικών δρώμενων (συναυλίες, κοντσέρτα κλπ) και να συμπεριφέρονται ανάλογα με την περίπτωση» το *«Να ενημερώνονται και να παρακολουθούν τα είδη μουσικής μη δυτικών πολιτισμικών ομάδων»*.

Στη σ. 31 προτείνεται να συμπληρωθεί μετά από «Στέκομαι σωστά, δεν ντρέπομαι για το σώμα και τη φωνή μου, έχω καλή διάθεση.» *«ανεξάρτητα φύλου, αφού όλοι/ες μπορούν να ασχοληθούν με όλες τις μουσικές εκφάνσεις : σύνθεση, εκτέλεση, διεύθυνση, απόδοση»*.

Στη σ. 32 προτείνεται να συμπληρωθεί στο τέλος: *«Να ενημερώνεται για τη μουσική άλλων πολιτισμικών ομάδων και να την αντιμετωπίζουν με σεβασμό χωρίς αξιολογήσεις και ιεραρχήσεις»*.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Σακελαριάδης Γ., (2008) Διαπολιτισμική μουσική εκπαίδευση Αθήνα: Ατραπός - Περιβολάκι

Wayne D. Bowman, Philosophical Perspectives on Music (1998, Oxford University Press)

Berys Gaut and D. Lopes, *Aesthetics* (2006, Routledge)

Καρλ Γιουνγκ, *Ο άνθρωπος και τα σύμβολά του* (1964, εκδόσεις Αρσενίδη)

13.Π.Σ. Θρησκευτικών

Η προσέγγιση του ΑΠ των Θρησκευτικών υπήρξε μάλλον ευχάριστη καθώς υπήρχε μια ικανοποιητική ως προς το φύλο χρήση του λόγου, αλλά και συνάδουσα με τις αρχές της διαπολιτισμικότητας Θεματολογία. Η προσεκτική ωστόσο ανάγνωση υπήρξε μάλλον απογοητευτική, καθώς σημειώσαμε σοβαρή αναντιστοιχία μεταξύ του δεύτερου και τρίτου στόχου που θέτει ο σκοπός του μαθήματος και του πραγματικού περιεχομένου. Το τελευταίο παρουσιάζει ευκαιριακή αναφορά, εξαιρετικά άνιση και περιορισμένη στα σύγχρονα θρησκευτά και εξίσου ευκαιριακή αναφορά στο θρησκευτικό φαινόμενο από το οποίο απουσιάζει κάθε νύξη και στο δικαίωμα των ανθρώπων να μην πιστεύουν- και υπάρχουν πολλοί τέτοιοι άνθρωποι, που με τον τρόπο αυτόν γίνονται αόρατοι- ενώ είναι εντελώς υποτιμημένο το βαθύ πολιτισμικό περιεχόμενο του συνόλου των θρησκειών.

Με την ευκαιρία, αξίζει να επισημανθεί πως η μη αναφορά σε αρχαϊκά και αρχαία θρησκευτικά συστήματα αδικεί ιδιαίτερα τις γυναίκες που έχουν ένα εξαιρετικά ενδιαφέρον σχετικά παρελθόν με γυναικοκεντρικά και πιθανόν μονοθεϊστικά θρησκευτικά συστήματα. Επίσης θα λέγαμε πως μάλλον είναι προτιμότερο το μάθημα να ξεκινάει με την ανάλυση της έννοιας και του περιεχομένου του θρησκευτικού φαινομένου κι έπειτα να πηγαίνει στην ορθοδοξία και τις άλλες θρησκείες.

Γενικότερα εκτιμάμε πως στο πλαίσιο του Α.Π. πρέπει:

1. να υπογραμμιστούν οι αξίες της ισότητας και της ελευθερίας που ενστερνίζεται ο χριστιανισμός σύμφωνα με τα λόγια του ίδιου του Ιησού
2. να υπάρξουν περισσότερα παραδείγματα γυναικών από την Παλαιά Διαθήκη, αλλά κυρίως από την Καινή Διαθήκη, αφού στα χρόνια που αφορά αρκετές γυναίκες είχαν σημαντική θέση στη χριστιανική παράδοση επιδεικνύοντας δύναμη χαρακτήρα,
3. να εξισορροπηθεί η αναλογία ανδρών - γυναικών,
4. η χρήση της γλώσσας να εξισορροπηθεί ως προς τις έμφυλες αναφορές της και τη σεξιστική χρήση της (αντωνυμίες, επίθετα κ.λπ.),
5. να γίνει συνειδητή η προσπάθεια των εκπαιδευτικών, γυναικών και ανδρών, να τονίζουν την ισότητα των φύλων,

6. να υπάρχει μεγαλύτερη γκάμα επιλογής διδακτικών εγχειριδίων στα Θρησκευτικά.

Επίσης, θα προσθέταμε ότι επιβάλλεται αύξηση των θηλυκών υποδειγμάτων πέρα της Παναγίας και ιδιαίτερα έμφαση στις μαθήτριες του Χριστού, συνεχής αναφορά στη συνεισφορά των γυναικών στο χριστιανικό κίνημα και τη διάδοσή του. Επισημαίνουμε, τέλος, πως ο Μασονισμός δεν είναι θρησκευτική αίρεση, αλλά μυστικιστική αδελφότητα που δέχεται στους κόλπους της μέλη από όλες τις θρησκείες και τα διάφορα χριστιανικά δόγματα και πως θα ήταν προτιμότερο να λείπουν απαξιοτικές αναφορές στους/στις χιλιαστές/στριες γιατί υπάρχουν συχνά παιδιά αυτής της θρησκευτικής κουλτούρας μέσα στις τάξεις. Τέλος θεωρούμε ατυχή και αντιπαιδαγωγικά υποδείγματα και αναφορές σε «δαιμονισμένες/ους».

Πιο συγκεκριμένα:

Στη σ.9 λείπει η αναφορά στην αναγνώριση του δικαιώματος σε διαφορετική πίστη ή τον αθεϊσμό

Στη σ.10 δεν αντιλαμβανόμαστε τον όρο «κολοβώνεται». Μήπως ταιριάζει καλύτερα ο όρος **«υπονομεύεται»**; . Επίσης προτείνεται η αντικατάσταση του όρου «ισοτιμία των φύλων» με τον όρο **«ισότητα των φύλων»**

Στη σ.12 στο τέλος του 2.3 προτείνεται να υπάρξει αναφορά και σε αυτούς που δεν πιστεύουν, ενώ στο 3.1 να προστεθεί το **«και με βαθύτατο πολιτισμικό περιεχόμενο»**

Στη σ. 13 , στο 2, προτείνεται να προηγηθεί το θρησκευτικό φαινόμενο και να ακολουθήσουν οι θρησκείες

Στη σ.14 προτείνεται:

- αύξηση θηλυκών υποδειγμάτων πέραν της Παναγίας
- αναφορά στη συνεισφορά των γυναικών στο χριστιανικό κίνημα και τη διάδοσή του. Εκτενής αναφορά στις μαθήτριες του Ιησού και τη δράση τους, στις διακόνισσες, στις συγκεκριμένες γυναίκες που αναφέρει ο Παύλος στις επιστολές του, στη Μακρίνα, σε Βυζαντινές γυναίκες , αλλά και στο συγκλονιστικό παιδαγωγικό-επιμορφωτικό έργο της Αγίας Φιλοθέης (Φιλοθέη Μπενιζέλου) κ.λπ.
- εκτενής αναφορά σε ανατολικές θρησκείες αλλά και προχριστιανικά και αρχαϊκά γυναικοκεντρικά θρησκευτικά συστήματα
- Χρήση όρων όπως: ισότητα (όχι ισοτιμία), συμμετρία, διαφορετικότητα, αποδοχή ετερότητας

σ.18 επισημαίνουμε ότι τέτοιες αναφορές («παραθρησκευτικά φαινόμενα...») άπτονται συχνά του δικαιώματος στην ανεξιθρησκία και την ελεύθερη άσκηση των θρησκευτικών καθηκόντων. Κατά την άποψή μας είναι καλό να αποφεύγεται η συγκεκριμένη ενότητα σε ένα ανοικτό διαπολιτισμικό σχολείο

Στη σ.20 στη θεματική ενότητα β προσοχή στη γλώσσα!!!!(οι δάσκαλοι, οι συμμαθητές, φίλος Α,Β, Γ,- ούτε μια συμμαθήτρια ή φίλη δεν χωράει σε αυτό τον αρσενικό κόσμο;)

σ.22 αντί των βεβαρημένων με πράξεις και παραλείψεις Κωνσταντίνου και Ελένης προτείνονται ο Άγιος Βασίλειος και η αδελφή του Μακρίνα με το τόσο ευρύ όσο και αποσιωπημένο της έργο.

Στη σ.27 «Αδελφοί και αδελφές όλων: Οι Άγιοι και οι Αγίες»

Στη σ.30 στη θεματική ενότητα Δ να προστεθεί ως 26 το «*Οι γυναίκες και η συμμετοχή τους στο χριστιανικό κίνημα / γυναίκες μάρτυρες / οι διακόνισσες*»

Στη σ.31 στο 38 αντί Άγιος να μπει *Αγία*

Στη σ.32 στη θεματική ενότητα Α υπάρχει διαφωνία για το 6 . Δεν μπορεί να εμφανίζεται στους μαθητές και στις μαθήτριες ως «*αυθεντική ζωή*» αυτή του μοναχισμού. Εξάλλου είναι και επικίνδυνο όσον αφορά στις νεανικές αναπαραστάσεις

Στη σ.34 στο 38 αντί Άγιος να μπει *Αγία*

Στη σ.35 στη θεματική ενότητα Β το 6 καλύτερα να λείπει ως αναχρονιστική αναφορά και το 7 να διατυπωθεί διαφορετικά, καθώς έρχεται σε αντίθεση με την περιβαλλοντική ηθική π.χ. «*Η σημασία του να είσαι άνθρωπος*»

Στη σ.36 α.στο «η πορεία της Εκκλησίας» διατηρούμε τις προαναφερόμενες επιφυλάξεις β.στη θεματική ενότητα Ε καλύτερα «*Η Ορθόδοξη Εκκλησία*» γ. στη θεματική ενότητα ΣΤ θα ήταν ιδιαίτερα χρήσιμη η αναφορά σε προϋπάρχοντα γυναικοκεντρικά/ανδροκεντρικά θρησκευτικά συστήματα αλλιώς διαγράφουμε τη θρησκευτική ιστορία

Στη σ.37, στο 38 αντί Άγιος να μπει *Αγία* στο 39, να υπάρξει εκτενής αναφορά σε γυναίκες κήρυκες και μοναχές δασκάλες (Φιλοθέη Μπενιζέλου), αλλά και στο ρόλο πολλών γυναικείων μοναστηριών ως κέντρων εκπαίδευσης γυναικών

Στη σ.38, στη θεματική ενότητα Β κρίνεται πως τα 8 και 9 είναι επικίνδυνα για την ενοχοποίηση των γυναικών καθώς η πτώση και η απώλεια του παραδείσου χρεώνονται κατ' αποκλειστικότητα σε αυτές και χρειάζεται προσοχή στον τρόπο που θα αποδοθεί το νόημα και ο συμβολισμός του χωρίς ευκολίες που σχετίζονται με την έυα-γυναίκα

Στη σ.39 στη θεματική ενότητα Γ να υπάρξει ένα ακόμα με τίτλο «*Αναφορά σε γυναίκες της Π. Διαθήκης*»

Στη σ.40 στη θεματική ενότητα ΣΤ να μπει και Προφήτισσα λ.χ. η Δεββόρα

Στη σ.41 στη θεματική ενότητα Β να υπάρξει ένα ακόμα με τίτλο «Ο Ιησούς και οι μαθήτριάς του» και στο 40 αντί Άγιος να μπει *Αγία*

Στη σ.43 στη θεματική ενότητα Γ να υπάρξει να προστεθεί ένα ακόμα με τίτλο «*Η ισότητα ανάμεσα στα φύλα («Ουκ ένι...)*» και να αλλάξει στη Δ το υπόδειγμα με τον δαιμονιζόμενο

Στη σ.45, στη θεματική ενότητα ΣΤ, να προστεθεί ένα ακόμα με τίτλο «*Οι γυναίκες συναντούν πρώτες τον Αναστάνα Ιησού. Κήρυκες, μάρτυρες, μοναχές και Άγιες*» και στο 40 αντί Άγιος να μπει *Αγία*

Στη σ.47 να καταργηθεί το 10. Στο 15 να γίνει αναφορά στη Μακρίνα, και το μορφωτικό/φιλανθρωπικό της έργο και να υπάρξει ένα ακόμα ως 21 «*οι Χριστιανές παρούσες: Η Αγία Ξιλοθέη και άλλες γυναίκες*»

Στη σ.48 στη θεματική ενότητα Ζ δεν υπάρχει αναφορά στις ανατολικές θρησκείες ούτε στα ανδοκρατικά / γυναικοκεντρικά θρησκευτικά συστήματα

Στη σ.54 στο 16 χρειάζεται προσοχή στον τρόπο που θα αποδοθεί καθώς πολλά παιδιά προέρχονται από μη θρησκευόμενες οικογένειες. Στη θεματική ενότητα Γ να προστεθεί ακόμα το « *αρχαϊκά θρησκευτικά συστήματα: Η λατρεία της Μεγάλης Μητέρας Θεάς*» . διαφωνία για το 34, όπως προαναφέρθηκε. Στο 33 η επιστήμη δεν αναγνωρίζει το μασονισμό ως θρησκευτική οργάνωση, αλλά ως αποκρυφιστική, που δέχεται στους κόλπους της άτομα ανεξαρτήτως δόγματος. Δεν είναι άλλωστε τυχαίο που πολλοί ελληνορθόδοξοι ιερείς υπήρξαν μασόνοι

Στη σ.57 στο 5 θα θέλαμε να γνωρίζαμε το περιεχόμενο - συχνά αποδίδεται εσφαλμένα και αναπαράγει μακράιωνες πατριαρχικές αντιλήψεις

Στη σ.58 στο 41 να προστεθεί και Αγία

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Behr-Sigel Elizabeth, *Το λειτούργημα της γυναίκας στην Εκκλησία* (μετφρ. Καίτη Χιωτέλλη), Αθήνα, άνευ χρονολογίας.

Bingeme L.M.C., «Όπου οι γυναίκες βιώνουν την εμπειρία της αδικίας», *Καθ' Οδόν* 9 (1994) 73-93.

.Δημοσθένους Αρετή, *Γυναίκα και Ισλάμ*, Εκδόσεις Ακρίτας: Αθήνα 2005.

Dimitron Ivan Z., «Η παρουσία των γυναικών στις Πράξεις των Αποστόλων», *Οι Πράξεις των Αποστόλων. Εισηγήσεις Ε΄ Συνάξεως Ορθόδοξων Βιβλικών Θεολόγων*, Φραγκαβίλλα 1988, 137-144.

Δρεττάκη-Λαρίου Μαρία, *Η γυναίκα στην Καινή Διαθήκη*, Εκδόσεις Επτάλοφος: Αθήνα 2005.

Δρούλιας Ι., *Η γυναίκα στην αρχαία ελληνική διανόηση και τη χριστιανική θεώρηση*, Αθήνα 1988.

Θεοδώρου Ευάγγελος, *Η Χειροτονία ή Χειροθεσία των Διακονισσών* (διδ.διατρ.), Αθήνα 1954.

Τερά Μητρόπολις Βεροίας, Ναούσης και Καμπανίας, Θ΄ Παύλεια - Πρακτικά Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου, *Η γυναίκα κατά τον Απόστολο Παύλο*, Βέροια 2003.

.Κασσελούρη-Χατζηβασιλειάδη Ε., «Η διήγηση της ομολογίας του Πέτρου (Ματθ. 16,13-20 παρ.) και της μυράλειψης του Ιησού (Ματθ. 26,6-13 παρ.). Παράλληλες μεσσιανικές διηγήσεις; *Δελτίο Βιβλικών Μελετών* 13 (1994) 27-33. Επίσης, στο *Κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον (Πρακτικά της Ζ΄ Συνάξεως Ορθόδοξων Βιβλικών Θεολόγων)*, 1996, 169-175.

Κασσελούρη-Χατζηβασιλειάδη Ε., «Ουκ ένι άρσεν και θήλυ... Εκκλησιολογική κατανόηση του Γαλ. 3,28γ», στο *Η προς Γαλάτας Επιστολή του Αποστόλου Παύλου (Πρακτικά της Η΄ Συνάξεως Ορθόδοξων Βιβλικών Θεολόγων)*, 1997, 175-182.

Κασσελούρη-Χατζηβασιλειάδη Ε., "Η φεμινιστική Θεολογία: πρόκληση για διάλογο», *Ορθοδοξία* 2 (Νοέμβριος 1999) 65-66.

Κασσελούρη-Χατζηβασιλειάδη Ε., "Η Ερμηνευτική της υποψίας και η συμβολή της στη μελέτη του ρόλου των γυναικών στις προς Θεσσαλονικείς Επιστολές", στα Πρακτικά της Θ' Συνάξεως Ορθόδοξων Βιβλικών Θεολόγων: *Οι δύο προς Θεσσαλονικείς Επιστολές του Αποστόλου Παύλου. Προβλήματα Φιλολογικά, Ιστορικά, Ερμηνευτικά, Θεολογικά* (Θεσσαλονίκη 2000) σελ. 209-223.

Κασσελούρη-Χατζηβασιλειάδη Ε., «Ο Ιησούς και το όραμα της κοινωνίας ανδρών-γυναικών», *Διάβαση* 45 (Σεπτέμβριος-Οκτώβριος 2003) 6-11.

Κασσελούρη-Χατζηβασιλειάδη Ε., *Φεμινιστική Ερμηνευτική. Ο παράγοντας φύλο στη σύγχρονη βιβλική ερμηνευτική*, Πουρναράς: Θεσσαλονίκη 2003.

Κασσελούρη-Χατζηβασιλειάδη Ε., *Η Μυράλειψη του Ιησού στα Ευαγγέλια (Ματθ.26:613//Μαρκ.14:3-9//Λουκ.7:36:50//Ιω.12:1-8)*, Εκδόσεις Επίκεντρο: Θεσσαλονίκη 2006.

Laurentin R., «Ο Ιησούς και οι Γυναίκες: μια ξεχασμένη επανάσταση», *Σύγχρονα Βήματα* 45 (1983) 48-60.

Μπέγζος Μάριος, *Φύλο και Θρησκεία (Φάκελος Μαθήματος)*, Αθήνα 2003.

Οικονόμου Χρήστος, *Ουκ ένι άρσεν και θήλυ...*, Λευκωσία 1986.

Ortega Ofelia, «Η κοινότητα ανδρών και γυναικών. Η Θεολογία της Συνάφειας και η πρόκληση της φεμινιστικής θεολογίας», *Καθ' Οδόν* 4 (1993) 79-89.

14. Π.Σ. Προσχολικής Αγωγής και Πρώτης Σχολικής Περιόδου

Στο αναλυτικό πρόγραμμα της προσχολικής αγωγής παρατηρείται πάντα το θηλυκό γένος του άρθρου μπροστά από τη λέξη «νηπιαγωγός». Αναμφισβήτητα η υπεροχή των γυναικών στο σύγχρονο νηπιαγωγείο εξηγείται ως επέκταση του ρόλου της μάνας (Φρειδερίκου, 1995), αφού αποδίδονται στη γυναικεία ταυτότητα μόνο παραδοσιακά στοιχεία. Χρειάζεται , όμως να προστεθεί και το αρσενικό γένος μπροστά από τη λέξη «νηπιαγωγός», αφού και οι άνδρες ασκούν εξίσου αποτελεσματικά το συγκεκριμένο επάγγελμα χωρίς να θίγεται ο ανδρισμός τους. Χρειάζεται η κοινωνία να συνειδητοποιήσει ότι οι άνδρες μπορούν και οφείλουν να συμμετέχουν ισότιμα στη διαπαιδαγώγηση των τέκνων τους είτε είναι νήπια είτε είναι παιδιά και έφηβοι (Φρειδερίκου, Α. (1995-1996) "Ανεξάρτητα από φύλο και καταγωγή": Η ισότητα των φύλων στα γλωσσικά εγχειρίδια του δημοτικού σχολείου, Δίνη, 8, σσ.180-90).

Ειδικότερα :

Στη σ. 18 στο κεφάλαιο «ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ, Κοινωνική γνώση, Κοινωνικές δεξιότητες στο «Να δραματοποιούν ομαδικά παραμύθια», προτείνεται να συμπληρωθεί το « *αποδομώντας έμφυλα στερεότυπα, αλλά και στερεότυπα που συνδέονται με το χρώμα τη φυλή ή την πολιτισμική προέλευση, την αναπηρία κ.λπ.*», αλλά και το « *Να συμμετέχουν σε ομαδικά παιχνίδια ισότιμα αγόρια, κορίτσια*». Ακόμα στο κεφάλαιο «ΑΞΟΝΕΣ- ΕΠΙΔΙΩΞΕΙΣ- ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ ΕΦΑΡΜΟΓΕΣ» να εμπλουτιστεί η φράση «Να συνειδητοποιήσει ότι όλα τα άτομα είναι ίσα *ανεξάρτητα από το φύλο τους ή την κουλτούρα τους και να μάθει να σέβεται και να εκτιμά ατομικές, πολιτιστικές, θρησκευτικές ομοιότητες και διαφορές*» .

Στη σ. 23 στο κεφ. «Χρήση, Συντονισμός και Έλεγχος μεγάλων μυών» Προτείνονται «Δραστηριότητες με μικρά και μεγάλα όργανα γυμναστικής.» «Γνωριμία με αθλήματα όπως σκυταλοδρομία, καλαθόσφαιρα, πετόσφαιρα» Χρειάζεται να προστεθεί «*ανεξάρτητα από το φύλο*», γιατί παρατηρείται ότι τα κορίτσια αποκλείονται από «ανδροκρατούμενα αθλήματα».

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Κανατσούλη, Μ. (1999). Πρόσωπα γυναικών σε παιδικά λογοτεχνήματα. Αθήνα, Πατάκη

Μαραγκουδάκη, Ε.(1995). «Τα στερεότυπα φύλα στα βιβλία προσχολικής αγωγής», στο Υπουργείο Πρωτοβάθμιας-Γ.Γ.Ι. Εκπ/ση και Φύλο. Αθήνα: Γ.Γ.Ι.

Φραγκουδάκη, Α. (1979). *Τα αναγνωστικά βιβλία του Δημοτικού σχολείου - Ιδεολογικός πειθαναγκασμός και παιδαγωγική βία. Αθήνα: Θεμέλιο.*

Φρειδερίκου, Α. (1995). «*Η Τζένη πίσω από το τζάμι*»: Αναπαραστάσεις των φύλων στα εγχειρίδια γλωσσικής διδασκαλίας του δημοτικού σχολείου. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Φρόση, Λ., Κουϊμτζή, Ε. και Χ. Παπαδήμου (2001). *Ο παράγοντας φύλο και η σχολική πραγματικότητα στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια εκπαίδευση.* Αθήνα: Κ.Ε.Θ.Ι.

<http://www.kethi.gr/greek/meletes/> Πρόσβαση Δεκέμβριος 2005

15. Π.Σ. Λογοτεχνίας

Στο αναλυτικό πρόγραμμα Διδασκαλίας της Λογοτεχνίας παρατηρείται η γενικευμένη χρήση του αρσενικού γένους, για να δηλώσει και τα δύο γένη τόσο στα ουσιαστικά όσο και στα επίθετα και στις αντωνυμίες. Απαραίτητο κρίνεται να χρησιμοποιηθούν παράλληλα καταλήξεις θηλυκών και αρσενικών τύπων: ο ακροατής/η ακροάτρια, ο μαθητής/η μαθήτρια, ο διδάσκων/η διδάσκουσα, ο συμμαθητής/η συμμαθήτρια, ο/η εκπαιδευτικός, ο/η συγγραφέας κ.λ.π., γιατί δημιουργείται η εσφαλμένη εντύπωση ότι ο κόσμος ανδροκρατείται και οι γυναίκες είναι απύσες.

Επιπρόσθετα οι συγγραφείς των εκπαιδευτικού υλικού οφείλουν με κριτήρια που σχετίζονται με το φύλο να επιλέξουν το διδακτικό υλικό που προορίζεται για τους /τις αυριανούς/ές πολίτες/ίδες. Έτσι είναι αδήριτη ανάγκη να εμπλουτιστεί η διδακτέα ύλη της Β΄+Γ΄ Λυκείου είτε πρόκειται για μάθημα «κορμού», «επιλογής», «ενδιαφέροντος», «εξειδίκευσης», όπως χαρακτηρίζονται από την επιτροπή με θεματολογία που σχετίζεται με το φύλο. Προτείνεται ανάμεσα στα ανθολογούμενα κείμενα του *εγχειρίδιου* ή του «ανθολόγιου» με τίτλο «Κείμενα Λογοτεχνίας» για τη Β΄+Γ΄ Λυκείου να υπάρξουν και αποσπάσματα από το έργο ευρωπαϊών γυναικών συγγραφέων του 19^{ου} και του 20^{ου} αιώνα, που εκπροσωπούν την αγγλοσαξονική και γαλλική φεμινιστική κριτική, όπως οι Kate Millet, Mary Ellmann, Elaine Showalter, Simone de Beauvoir, Helene Cixous, Luce Irigaray, αλλά και άλλων γυναικών πρωτοπόρων, όπως η Madame de Laffayette, η Mary Wollstonecraft και η Madame de Stael. Τέλος κρίνεται αξιοσημείωτη η παρουσίαση του έργου της Jane Austen, που έχει χαρακτηριστεί για την ήρεμη δύναμη της γραφής της, της Charlotte Bronte, που διακρίνεται για τη θυελλώδη γραφή, της George Sand, που διέθετε τη γοητεία της ρήξης, της Virginia Woolf με το θεωρητικό στοχασμό και τη ρηξικέλευθη γραφή και της Charlotte Perkins Gilman με τη γραφή σε απόγνωση. Ακόμα ιδιαίτερη μνεία χρειάζεται να γίνει στα εισαγωγικά σημειώματα που αναφέρονται στο 18^ο και 19^ο αιώνα για τη λειτουργία και τη σημασία του ψευδωνύμου γενικότερα και ειδικότερα για τις γυναίκες και στη περίπτωση της George Sand, αλλά και η ανάδειξη σημαντικών αγνοημένων έως πρόσφατα γυναικών συλλογών και συγγραφέων λαϊκών ιστοριών και παραμυθιών που ανέπτυξαν ενδιαφέρουσα για την εποχή και την αριστοκρατική τους τάξη πρώιμη φεμινιστική συνείδηση.

Ακόμα στο αναλυτικό πρόγραμμα της Λογοτεχνίας η γυναικεία παρουσία απαιτείται να υπάρχει ισότιμα όχι μόνο σε επίπεδο συγγραφικής παραγωγής, αλλά και σε επίπεδο αναφορών στα κείμενα. Επιπρόσθετα τα ανθολογημένα κείμενα είναι επιβεβλημένο να μην παρουσιάζουν γυναίκες μόνο σε παραδοσιακούς ρόλους της μητέρας, συζύγου, κόρης με χαμηλό επίπεδο μόρφωσης και πεδίο δράσης τη γειτονιά και το σπίτι. Επίσης, όταν παρουσιάζονται ως εργαζόμενες, σημαντικό είναι να μην ασκούν επαγγέλματα χαμηλού κοινωνικού-οικονομικού κύρους χωρίς δικαιώματα, ώστε να μην αναπαράγονται

συνειδητά ακραίες παραδοσιακές έμφυλες ταυτότητες και στερεοτυπικές συμπεριφορές. Σε περίπτωση που προβάλλονται παραδοσιακά πρότυπα στα λογοτεχνικά κείμενα επιβάλλεται με αφορμή την κειμενική εκδοχή να πραγματοποιείται διάλογος με στόχο την αποδόμηση των έμφυλων στερεοτυπικών αντιλήψεων, αφού είναι αναμφισβήτητο ότι τα ανθολογούμενα κείμενα όχι μόνο μεταδίδουν γνώσεις, αλλά και διαμορφώνουν ιδεολογικά μαθητές/τριες και συμβάλλουν στην κοινωνικοποίησή τους μωώντας τους στις εκάστοτε κοινωνικές και πολιτιστικές αξίες. Γι' αυτό προκύπτει η ανάγκη ουσιαστικής διερεύνησης του ιδεολογικού πλαισίου που εμπεριέχονται στο σχολικό εκπαιδευτικό υλικό σε ό,τι αφορά τα δύο φύλα .

Τέλος στην προτεινόμενη βιβλιογραφία χρειάζεται να προστεθεί υποκεφάλαιο με τίτλο: " Φύλο και λογοτεχνία», προκειμένου όλοι/ ες, οι εκπαιδευτικοί να ενημερωθούν και να ευαισθητοποιηθούν σε θέματα φύλου και λογοτεχνίας αξιοποιώντας και τη συνημμένη βιβλιογραφία. Παράλληλα εκτός από τη γενικευμένη παρατήρηση της (βαθιά πολιτικής πάντοτε) ανάγκης να είναι ορατό το θηλυκό γένος που στην περίπτωση μάλιστα της Λογοτεχνίας παίρνει ιδιαίτερες διαστάσεις (λ.χ. αν δεν προστεθούν και οι κατάληξεις του θηλυκού γένους στην παρακάτω φράση: «μαθητών στη διαδικασία της γνώσης, ως κοινότητας αναγνωστών και ερμηνευτών» δημιουργείται η εντύπωση ότι οι μαθήτριες είναι απύσες και αμέτοχες στη διαδικασία ανάγνωσης και ερμηνείας των λογοτεχνικών κειμένων. Το ίδιο συμβαίνει αν δεν προστεθεί η κατάληξη του θηλυκού γένους στο επίθετο «ικανούς» στην παρακάτω φράση «Τους καθιστά, συνεπώς, ικανούς να αντιλαμβάνονται την πραγματικότητα στις πολυειδείς όψεις και εκδοχές της, και να παίρνουν κριτική θέση απέναντι σε ζητήματα της ατομικής και κοινωνικής ζωής», όπου τίθενται σε αμφισβήτηση οι ικανότητες των γυναικών.

Προτείνεται ακόμα:

Στη σ. 1:1. «Εισαγωγή»:μετά το «συνύπαρξης διαφορετικών πολιτισμών, ανεκτικότητας απέναντι στον «άλλο» και σεβασμού της ετερότητας» να προστεθεί το «*ίσων ευκαιριών και για τα δύο φύλα.*»

Στη σ.4 Α.Π.: 1. «Εισαγωγή»: Θεωρούμε απαραίτητο να συμπεριληφθούν στο **κοινό Ανθολόγιο** (βλ. επόμενη παράγραφο) σημαντικά, με κριτήριο *την ποιότητά τους*, κείμενα της ελληνοκυπριακής διαλεκτικής λογοτεχνικής παράδοσης (από τις πετράρχικες *Ρίμες Αγάπης* και την ποιητάρικη ποίηση μέχρι τους/τις νεότερους/ες διαλεκτικούς/ες ποιητές/ριες), αλλά και της τουρκοκυπριακής, της φράγκικης κ.λπ. εφόσον είναι δυνατό. Οπωσδήποτε όμως επιβάλλεται να συμπληρωθεί «**το κριτήριο του φύλου**», αφού είναι απαραίτητο να προβληθούν και λογοτεχνικές ικανότητες γυναικών .

Στη σελ. 6. και στο παρακάτω χωρίο προστέθηκε το Θηλυκό γένος του άρθρου στις λέξεις «συγγραφέας» και «δημιουργός» και οι καταλήξεις του Θηλυκού γένους, γιατί δημιουργείται η εντύπωση ότι δεν υπάρχουν γυναίκες δημιουργοί.: «δημιουργία **του/της** συγγραφέα και, επίσης, η ένταξή του στο πλαίσιο της γραμματολογικής του «παράδοσης», η σχέση του με τη λογοτεχνική-αισθητική παράδοση που το τροφοδοτεί». Με την β) το **εξωτερικό πλαίσιο αναφοράς**, η σχέση δηλαδή του λογοτεχνικού έργου με την εποχή του (με την ιστορική-πολιτισμική περιρρέουσα ατμόσφαιρα) και, ιδίως, με το κοσμοείδωλο στο οποίο αναφέρεται και μέσα στο οποίο "βλέπει" τον εαυτό του **ο/η** δημιουργός - ο τρόπος, με λίγα λόγια, που **ο/η** δημιουργός ερμηνεύει τον κόσμο *σε συνάρτηση* με την εποχή **του/της**. Τέλος, σε αυτό το αντικειμενικά διδακτό μέρος της λογοτεχνίας -εκτός από το έργο, τον/τη δημιουργό, το γραμματολογικό, ιστορικό και πολιτισμικό πλαίσιο- οφείλουμε να εντάξουμε και την παράμετρο του **δέκτη/κτριάς** τους όρους δηλαδή *πρόσληψης* του λογοτεχνικού έργου.»

Στο ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α.Π. ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ: Ι. «Θεωρία&Γραμματική της λογοτεχνικής γλώσσας» στην παρακάτω φράση «αλλά από αφηγηματολογική σκοπιά, ως κατηγορίες της **εστίασης** («ποιος βλέπει;») και της **φωνής** («ποιος μιλάει;»),» χρειάζεται να προστεθεί και «**ποια βλέπει και ποια μιλάει**», προκειμένου να γίνει κατανοητό ότι και οι γυναίκες ασχολούνται με τη λογοτεχνία, ενώ στον όρο «**αποδέκτη**» χρειάζεται να προστεθεί και «**αποδέκτρια**», αφού και οι γυναίκες μελετούν και ερμηνεύουν λογοτεχνικά έργα.

Στο ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α.Π. ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ: Ι/β. «Η τομή του Ρεαλισμού στο σύστημα της αφηγημ. πεζογραφ.» σελ.1 χρειάζεται να προστεθεί : «**της αφηγήτριας και τη συγγραφέα, καθοδηγήτρια, , πληροφοριοδότηρα**».

Στο Α.Π. ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ: 2. «Γενικοί σκοποί του Ε.Π.Σ.Λ.» σελ. 16 Στο « Αξιακό περιεχόμενο □ διαμόρφωση αξιών-στάσεων-συμπεριφορών μέσα από την επαφή με λογοτεχνικά κείμενα που να υπηρετούν: τη σφυρηλάτηση θεμελιωδών αξιών και δικαιωμάτων του ανθρώπου, όπως η ελευθερία, η δικαιοσύνη, η δημοκρατία, η αλληλεγγύη, ο σεβασμός της ετερότητας, η κοινωνική υπευθυνότητα, η αγωνιστικότητα» προτείνεται να προστεθεί το: « **οι ίσες ευκαιρίες και για τα δύο φύλα**».

Στο ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α.Π. ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ: **II** «Προτάσεις διδακτικής μεθοδολογίας» σελ. 1, το «ώστε οι μαθητές», χρειάζεται να συμπληρωθεί με το «*και οι μαθήτριες*».

Στο ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α.Π. ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ: **II/α**. «Ειδολογική οργάνωση/μεθόδευση της Λογοτεχνικής ύλης» σελ.21 χρειάζεται να προστεθούν στα ενδεικτικά κείμενα για διδακτική αξιοποίηση και έργα γυναικών λογοτεχνών, για να επιτευχθεί ισότιμη εκπροσώπηση γυναικών συγγραφέων - ποιητριών.

Στο ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α.Π. ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ: **II/α**. «Ειδολογική οργάνωση/μεθόδευση της Λογοτεχνικής ύλης» σελ.24 χρειάζεται να προστεθεί ο/η συγγραφέας, γιατί καταξιωμένες γυναίκες συγγραφείς υπάρχουν και στην ελληνική και στην κυπριακή λογοτεχνία.

Στο ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α.Π. ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ: **II/β**. «Οι "εποχές" της Λογοτεχνίας (γραμματολογικοϊστορικό διάγραμμα)» γίνεται αναφορά μόνο σε δύο γυναίκες συγγραφείς, στη Μέλπω Αξιώτη και στη Ζωή Καρέλη. Ενδεικτικά μπορεί να παρουσιαστεί η Ελισάβετ Μούτζα - Μαρτινέγκου αλλά και η Μαρία Πολυδούρη, η Έλλη Αλεξίου, η Ρέα Γαλανάκη κ.λπ.

Στο ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α.Π. ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ: **3**. «Οργάνωση του Ε.Π.Σ.Λ. / Εγχειρίδια» και συγκεκριμένα στον προτεινόμενο θεματικό άξονα «ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ & ΚΟΙΝΩΝΙΑ [το κυρίως ανθρωπογενές περιβάλλον]» ανάμεσα στα κοινωνικά προβλήματα: βιοπάλη | αστυφιλία | μετανάστευση/αποδημία, προσφυγιά | κρίνεται αναγκαίο να συμπληρωθεί «*διακρίσεις σε βάρος των γυναικών*».

Στο ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α.Π. ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ: **3**. «Οργάνωση του Ε.Π.Σ.Λ. / Εγχειρίδια» και συγκεκριμένα στον προτεινόμενο θεματικό άξονα «ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ & ΑΝΘΡΩΠΙΝΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ» και στο υποκεφάλαιο: "Σχέσεις με τους συνανθρώπους (φιλία, αγάπη/έρωτας, αλληλεγγύη | ρατσισμός, βία,

πόνος | αλλοτρίωση, μοναξιά)“ χρειάζεται να προστεθεί: « *ισότητα των φύλων*», « *διαφορετικότητα*», « *αποδοχή*»

Στο ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α.Π. ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ: **III**. «Δείγμα φύλλου αξιολόγησης / εξεταστικού δοκιμίου» σελ. 42 δίνεται η εκφώνηση: « Χαρακτηριστικό παράδειγμα της πρώτης περίπτωσης είναι το αφήγημα «.....» του Παπαδιαμάντη, όπου η ηρωίδα με τις πράξεις της απειλεί τα θεμέλια του κοινωνικού συστήματος αφανίζοντας τα θηλυκά μέλη του· αντίθετα, η σύγκρουση ατόμου - κοινωνίας είναι πιο επιφανειακή, και τελικά ανώδυνη, στο αφήγημα «.....» του Κονδυλάκη, όπου ο πρωταγωνιστής, ενώ στην αρχή γίνεται ο περίγελος του χωριού, στο τέλος θαυμάζεται ως ήρωας από τους συγχωριανούς του (γιατί τα βάζει με τους Τούρκους). Επειδή σε καμιά περίπτωση δεν πρέπει να αναπαράγεται η αναχρονιστική αντίληψη ότι οι γυναίκες απειλούν τα θεμέλια του κοινωνικού συστήματος, προτείνεται να αντικατασταθεί με την πρόταση *«όπου η ηρωίδα βιώνοντας απόρριψη και άνιση μεταχείριση λόγω του φύλου της οδηγείται «στο ψήλωμα του νου» και διαπράττει αποτρόπαιες πράξεις» εναντίον του ίδιου της του φύλου σε μια -καταδικασμένη έστω- προσπάθεια να το σώσει»*

Στο ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α.Π. ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ: **III**. «Δείγμα φύλλου αξιολόγησης / εξεταστικού δοκιμίου» σελ. 45 να συμπληρωθεί στη λέξη ήρωας και η λέξη «*ηρωίδα*» .

Στο ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α.Π. ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ: **III**. «Δείγμα φύλλου αξιολόγησης / εξεταστικού δοκιμίου» σε. 46 υπάρχει η εκφώνηση (i) Δηλώστε τον τίτλο και τον συγγραφέα του έργου από το οποίο προέρχεται το καθένα από τα παρακάτω αποσπάσματα. (ii) Ποια συμπεράσματα μπορείτε να εξάγετε για τη θέση της γυναίκας τη συγκεκριμένη εποχή και ποιοι είναι οι κοινωνικοί λόγοι που ευθύνονται, κατά την άποψη των συγγραφέων για τη θέση αυτή; [τεκμηριώστε την απάντησή σας με συγκεκριμένα στοιχεία από τα ίδια τα κείμενα]. Προτείνεται να αντικατασταθεί η λέξη της γυναίκας με τον όρο «*των γυναικών*», αφού δεν αναφέρεται σε μια συγκεκριμένη, αλλά σε κοινωνική ομάδα.

Στο Α.Π. ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ: **4**. «Διάρθρωση του Ε.Π.Σ.Λ. ανά βαθμίδα / Κατανομή της ύλης» σελ.34 στις φράσεις «από τους «μάχιμους» εκπαιδευτικούς», «στον εκπαιδευτικό» προτείνεται να

συμπληρωθεί και «*από τις μάχιμες*», «*στην εκπαιδευτικό*» γιατί υπηρετούν με το ίδιο ζήλο στα Κυπριακά σχολεία.

Στο Α.Π. ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ: 4. «Διάρθρωση του Ε.Π.Σ.Λ. ανά βαθμίδα / Κατανομή της ύλης» σελ.35 αναφέρεται ότι «Τα νήπια καλούνται να δημιουργήσουν ή να «δραματοποιήσουν» τις δικές τους ιστορίες, παίρνοντας ως ερέθισμα τον τίτλο ενός ποιήματος ή ενός παραμυθιού, αλλάζοντας την ιστορία, μεταβάλλοντας το τέλος κ.ο.κ.». Χρειάζεται να συμπληρωθεί «*προσέχοντας ώστε οι λειτουργίες της γλώσσας, οι γλωσσικές ποικιλίες, ο επιτονισμός, τα παραγλωσσικά, τα εξωγλωσσικά στοιχεία και το λεξιλόγιο να προάγουν τις αρχές της ισότητας των φύλων και του σεβασμού της ετερότητας, αφού οι μαθητές/τριες υποδύμενοι/ες κοινωνικούς ρόλους προετοιμάζονται για τους μελλοντικούς κοινωνικούς ρόλους που θα αναλάβουν, παρακινούνται να υιοθετούν απόψεις και να αντιμετωπίσουν κοινωνικές καταστάσεις, αλλά και ευαισθητοποιούνται σε διάφορα κοινωνικά θέματα ακόμα και από τη νηπιακή ηλικία*».

Στο Α.Π. ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ: 4. «Διάρθρωση του Ε.Π.Σ.Λ. ανά βαθμίδα / Κατανομή της ύλης» σελ.35 σχετικά με τη διδασκαλία των τραγουδιών και των έμμετρων ποιημάτων χρειάζεται να γίνεται προσεκτική επιλογή τους από ευαισθητοποιημένους/ες εκπαιδευτικούς, που δεν μαγεύονται μόνο από τη μελωδία, αλλά συνειδητοποιούν ότι οι σίχοι των τραγουδιών είναι φορείς ιδεολογίας και σε ορισμένες περιπτώσεις αναπαράγουν σεξιστικές αντιλήψεις της εποχής στην οποία δημιουργήθηκαν.

Στο Α.Π. ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ: 4. «Διάρθρωση του Ε.Π.Σ.Λ. ανά βαθμίδα / Κατανομή της ύλης» σελ.35 σχετικά με τη διδασκαλία παραμυθιών χρειάζεται να επισημανθεί ότι σε πολλά παραμύθια αποδίδονται στα φύλο παραδοσιακοί ρόλοι. Έτσι οι εκπαιδευτικοί οφείλουν σ' αυτές τις περιπτώσεις να αναδιοργανώσουν το αξιακό μοντέλο προβάλλοντας τη συνεργασία και το σεβασμό μεταξύ ανθρώπων που έχουν διαφορετικό φύλο, θρήσκευμα, καταγωγή και όχι την αντιπαλότητα, υποβάθμιση και υποτίμηση.

Στο Α.Π. ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ: 4. «Διάρθρωση του Ε.Π.Σ.Λ. ανά βαθμίδα / Κατανομή της ύλης» σελ.36 στο Β. Δημοτική εκπαίδευση στην προτεινόμενη ενότητα ΛΟΓ. & ΚΟΙΝΩΝΙΑ χρειάζεται να

συμπληρωθεί: *«όλες ίδιες , όλες διαφορετικές για όλες τις τάξεις, γιατί οι γυναίκες αποτελούν ισότιμα μέλη της δημοκρατικής κοινωνίας».*

Στο Α.Π. ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ: 4. «Διάρθρωση του Ε.Π.Σ.Λ. ανά βαθμίδα / Κατανομή της ύλης» σελ.37 στο χωρίο «να κατανοήσουν ότι είμαστε «όλοι ίδιοι, όλοι διαφορετικοί», και δυνάμει να διακρίνουν ότι οι πιο πολλές ομοιότητες έχουν ανθρωπολογική βάση (σχετίζονται με τη φύση του ανθρώπου, την ψυχική εμπειρία του και τον συναισθηματικό του κόσμο), ενώ αρκετές διαφορές έχουν κοινωνική βάση (αφορούν τη θέση μας στην κοινωνία, την κοινωνική μας «ταυτότητα»). Χρειάζεται να συμπληρωθεί ότι : *«η διαφορετικότητα δεν πρέπει να γίνεται αφορμή για κοινωνική κατωτερότητα ή/και άνιση μεταχείριση».*

Στο Α.Π. ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ: 4. «Διάρθρωση του Ε.Π.Σ.Λ. ανά βαθμίδα / Κατανομή της ύλης» σελ.37 στο χωρίο «οι μαθητές να γνωρίσουν την πολιτισμική τους κληρονομιά με έμφαση στη συγκρότηση της ελληνικής εθνικής πολιτισμικής ταυτότητας, μέσα από θέματα και κείμενα της λαϊκής παράδοσης: λαογραφικά ήθη και έθιμα, ιστορικούς θρύλους και παραδόσεις, θρησκευτική λατρεία και ζωή» προτείνεται να συμπληρωθεί : *«γνωρίζοντας ταυτόχρονα και αποδεχόμενοι/ες και την πολιτιστική κληρονομιά συμμαθητών/τριών άλλης εθνικότητας ακόμα και διαφορετικού θρησκευάτος και ειδικότερα την κληρονομιά πολιτισμικών ομάδων με μακράιωνη παρουσία στο νησί της Κύπρου ».*

Στο Α.Π. Λογοτεχνίας: 6. «Προτάσεις άμεσης προτεραιότητας για την εφαρμογή του Ε.Π.Σ.Λ.» στο κεφάλαιο «Επιμόρφωση των εκπαιδευτικών» στη φράση «αλλά χρειάζονται πρωτίστως συστηματική και τακτή επιμόρφωση σε θέματα που αφορούν κυρίως τη θεωρητική θεμελίωση και τη διδακτική μεθοδολογία του μαθήματος » χρειάζεται να συμπληρωθεί « *αλλά και τα νέα δεδομένα που προσφέρει η φεμινιστική παιδαγωγική και η μη-σεξιστική αγωγή*».

Στο Α.Π. Λογοτεχνίας: 6. «Προτάσεις άμεσης προτεραιότητας για την εφαρμογή του Ε.Π.Σ.Λ.» στο κεφάλαιο «Συγγραφή νέων βιβλίων» επιβάλλεται να επισημανθεί ότι σε κάθε συγγραφική ομάδα χρειάζονται επιστήμονες με γνώση και ευαισθητοποίηση σε θέματα που αφορούν στο φύλο, για να αποφεύγονται περιπτώσεις αναπαραγωγής έμφυλων στερεοτύπων και να ενσωματώνουν αξίες και υποθέσεις που υποβιβάζουν και απαξιώνουν τη γυναικεία εμπειρία και τα επιτεύγματα των γυναικών όχι μόνο στα γραπτά κείμενα, αλλά ακόμα και στην εικονογράφηση των εγχειριδίων. Το ίδιο είναι προφανές πως πρέπει να συμβαίνει και σε θέματα που συνδέονται με τον πολιτισμό και τη διαπολιτισμική εκπαίδευση

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Γκασούκα Μ (1998), *Η Κοινωνική Θέση των Γυναικών στο Έργο του Παπαδιαμάντη*, Αθήνα: Φιλιππούτη
- Γκασούκα Μ (2002), «Εμφυλες Κοινωνιολογικές Προσεγγίσεις της Λογοτεχνίας» στο Κατσίκη-Γκίβαλου Α. (επ.), *Η Λογοτεχνία Σήμερα: Όψεις, Αναθεωρήσεις. Προοπτικές*, Πρακτικά Συνεδρίου, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- Γκασούκα Μ (2008), *Κοινωνιολογία του Λαϊκού Πολιτισμού ΙΙ. -Το Φύλο κάτω από το Πέπλο: Γυναικεία Πραγματικότητα και Αναπαραστάσεις του Φύλου στα Λαϊκά Παραμύθια*, Αθήνα: Ψηφίδα
- Κανατσούλη Μ. (1987). «Το Μοντέλο της γυναίκας στη σύγχρονη ελληνική παιδική λογοτεχνία». *Διαδρομές*, 6, σ.102-106.
- Κανατσούλη Μ. (2000). *Ιδεολογικές Διαστάσεις της Παιδικής Λογοτεχνίας*. Αθήνα: Τυπωθήτω, Γιώργος Δαρδάνος.
- Κανατσούλη Μ., *Πρόσωπα γυναικών σε παιδικά λογοτεχνήματα*, Πατάκης, 1997.
- Κανταρτζή, Ε. (1991) *Η Εικόνα της Γυναίκας. Διαχρονική έρευνα των Αναγνωστικών βιβλίων του Δημοτικού Σχολείου*, Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- Κογκίδου, Δ. (1997) «Φεμινιστική Παιδαγωγική: ένα πλαίσιο για την εκπαίδευση των εκπαιδευτικών», στο Δεληγιάννη, Β., και Ζιώγου, Σ. (επιμ.) *Φύλο και Σχολική Πράξη*. Συλλογή Εισηγήσεων, Θεσσαλονίκη: Βάνιας, σ. 227-257.
- Κολοβός, Γ. (1998). *Κυριαρχία και ιεραρχία: αναπαραστάσεις της οικογένειας και του φύλου στην κριτική λογοτεχνία*. Αθήνα, Φιλοσοφική Σχολή Πανεπιστημίου Αθηνών
- Λόππα-Γκουνταρούλη, Ε. (1999) «Ο γυναικείος λόγος στα κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας του Λυκείου, *Χρονικά του Πειραματικού Σχολείου του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*, 9, 14-33.
- Λόππα-Γκουνταρούλη, Ε. (2000) «Η γυναικεία παρουσία στα Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας του Λυκείου», στο ΚΕΘΙ *Ισότητα των δύο φύλων. Ο ρόλος των εκπαιδευτικών. Φάκελος παρεμβατικών μαθημάτων*, Φάκελος 3, σ. 7-20.

Λούβρου, Ε. (1994) «Το σεξιστικό προφίλ των αναγνωστικών «Η Γλώσσα μου» του Δημοτικού σχολείου: γλωσσική ανάλυση», *Γλώσσα*, 32, σ. 45-61

Μακρυγιάννη Δ. (1986). *Η παιδική ηλικία στα αναγνωστικά βιβλία 1834-1919*, Δωδώνη, Αθήνα. 1986.

Μαραγκουδάκη, Ε. (1989). *Η Διαφοροποίηση των Φύλων σε Παιδικά Βιβλία Προσχολικής Ηλικίας*. Αδημοσίευτη Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Γιάννενα.

Woolf, V. (1999) Δοκίμια. Αθήνα, Scripta

16. Π.Σ. Τεχνολογίας Γυμνασίου και Λυκείου

Είναι εντυπωσιακό στο συγκεκριμένο Π.Σ. πως η συντακτική ομάδα του αντανάκλα την ισχύουσα έμφυλη ιεραρχία στο πεδίο των Νέων Τεχνολογιών καθώς απαρτίζεται από δέκα εννέα επιστήμονες εκ των οποίων μία είναι μόνο γυναίκα.

Σ' όλο το αναλυτικό πρόγραμμα αναφέρεται μόνο η λέξη « μαθητές». Χρειάζεται να αντικατασταθεί με τη λέξη μαθήτριες, αφού αποτελεί χαρακτηριστική περίπτωση γλωσσικού σεξισμού. Δημιουργείται εύκολα η ολοκληρωτικά εσφαλμένη εντύπωση ότι η επιστήμη του σχεδιασμού και της Τεχνολογίας Γυμνασίου και Λυκείου εμπλουτίζεται από τους άνδρες, και συνεπώς, η ενασχόληση γυναικών σ' αυτή είναι περιττή. Επίσης, κρίνεται απαραίτητος ο εμπλουτισμός του αναλυτικού προγράμματος με αποφθέγματα και δημιουργήματα καταξιωμένων γυναικών στην επιστήμη του Σχεδιασμού και της Τεχνολογίας, για να προβληματιστούν οι μαθητές/τριες για τους λόγους που σε παλαιότερες εποχές απομάκρυναν τις γυναίκες από την τεχνολογία και τον περιορισμό αυτού του φαινομένου στη σύγχρονη εποχή. Ταυτόχρονα προτείνεται να συμπληρωθεί ο κοινωνιολογικός όρος «ψηφιακό χάσμα» που περιγράφει τις ποικίλες μορφές ανισομερούς κατανομής τεχνολογικών μέσων, οικονομικών πλεονασμάτων, κοινωνικών ευκαιριών, πολιτιστικών προϊόντων ,το χάσμα στην ανάπτυξη υποδομών και στην πρόσβαση στις ΤΠΕ , το χάσμα σ' ότι αφορά την πραγματική χρήση, τ' αποτελέσματα και τις επιδράσεις της χρήσης των ΤΠΕ.

Ειδικότερα στην εισαγωγή σ. 2 το «γνώσεις, δεξιότητες και στάσεις» προτείνεται να συμπληρωθεί με το «*ανεξάρτητα από το φύλο, την καταγωγή και το θρήσκευμα*».

Στην εισαγωγή σελ.4 προτείνεται να εμπλουτισθεί η φράση «Οι μαθητές *και οι μαθήτριες* συμμετέχουν *ισότιμα* σε αλληλεπιδραστικές, διερευνητικές δραστηριότητες, σχεδιάζουν και κατασκευάζουν προϊόντα, επιλύουν πρακτικά προβλήματα σε προσωπικό, κοινοτικό και εθνικό επίπεδο (π.χ. παγκύπριους διαγωνισμούς, συνεργασία εκπαίδευσης και βιομηχανίας)

Στην εισαγωγή σ.14 μετά το «σε ομάδες, σεβασμού και συνεργασίας» προτείνεται το «*μεταξύ «ατόμων διαφορετικού φύλου και διαφορετικής κουλτούρας*».

Στην εισαγωγή σ. 28 «γυμναστή» χρειάζεται να συμπληρωθεί με το «*γυμνάστρια*».

Στη σ. 7 Ενέργεια και Περιβάλλον κλίμακα 4 το «δημιουργία αφίσας σε θέματα» προτείνεται να συμπληρωθεί «*χωρίς σεξιστικές αναπαραστάσεις*».

Στη σ.22 Δομές και Μηχανισμοί η πρώτη φωτογραφία προτείνεται να αντικατασταθεί με φωτογραφία που απεικονίζει γυναίκες, προκειμένου να καλλιεργηθεί η εντύπωση ότι οι γυναίκες είναι ικανές να ασχοληθούν επιτυχώς με τη τεχνολογία και ασχολούνται μ' αυτή.

Στο Χριστίνα Σολομωνίδου: Α.Π. 'Σχεδιασμός και Τεχνολογία' Δημοτικού σ.10 η φράση «Πρωθείται η ολόπλευρη ανάπτυξη του παιδιού» προτείνεται να αντικατασταθεί με το «*Πρωθείται η ανάπτυξη όλων των παιδιών ανεξάρτητα από το φύλο, την καταγωγή και τη θρησκεία τους*».

Στο Χριστίνα Σολομωνίδου: Α.Π. 'Σχεδιασμός και Τεχνολογία' Δημοτικού Παράρτημα Σελ.32 «Τα παιδιά συνεργαζόμενα σε μικρές ομάδες των 2-3 ατόμων αναζητούν μια παραδοσιακή συνταγή για μαγείρεμα.» Προτείνεται να συμπληρωθεί μετά το «μικρές ομάδες» η φράση «*αγοριών και κοριτσιών*» .

Στο Χριστίνα Σολομωνίδου: Α.Π. 'Σχεδιασμός και Τεχνολογία' Δημοτικού Παράρτημα σ.32 «Τα παιδιά συνεργαζόμενα σε μικρές ομάδες των 2-3 ατόμων αναπτύσσουν ένα σχέδιο παρασκευής ενός τροφίμου (ψωμιού) προκειμένου να καλυφθεί η ανάγκη τροφής». Προτείνεται να συμπληρωθεί μετά το «μικρές ομάδες» η φράση φράση «*αγοριών και κοριτσιών*» .

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Βιτσιλάκη .Χ.,(2005). Σύγχρονες αντιθέσεις & ανισότητες: Ο ρόλος των νέων τεχνολογιών, 5^η διάλεξη , ΤΕΠΤΑΕΣ, Ρόδος

Βιτσιλάκη ,Χ., (2005). "Φύλο και νέες τεχνολογίες", διάλεξη σε ημερίδα του Παρατηρητηρίου Ισότητας Κύπρου-ΠΙΚ ,Μάρτης 2005

Στρατηγάκη, Μ. *Φύλο, Εργασία, Τεχνολογία, Ο Πολίτης*, Αθήνα, 1996.

Στρατηγάκη, Μ. «Φύλο, τεχνολογία και εργασία: Μια δύσκολη αμφίδρομη σχέση» στο Χ. Ναζάκης, Μ.Χλέτσος (επ.) *Το μέλλον της εργασίας*, Αθήνα, εκδ. Πατάκη, 2005.

Faulkner, W. (2001) 'The technology question in feminism: A view from feminist technology studies', *Women's Studies International Forum*, 24(1): 19-95.

17. Π.Σ. Ελληνικών

Όπως προαναφέρθηκε, ο προφορικός και γραπτός λόγος δεν είναι απλώς μέσο για τη μετάδοση της σκέψης, είναι κοινωνική πράξη, κοινωνική ενέργεια, φορέας ιδεολογίας και αξιών. Γι' αυτό κρίνεται απαραίτητο ιδιαίτερα στα αναλυτικά προγράμματα των Ελληνικών να αποφευχθούν περιπτώσεις γλωσσικού σεξισμού, όπως η παράθεση μόνο καταλήξεων αρσενικού γένους , η χρησιμοποίηση της μεθετικής χροιά της λέξης «*άντρας/αντρών*» και με αρνητική χροιά της λέξης «*γυναίκας/γυναικών*» , ο προσδιορισμός των γυναικών με υποκοριστικά, ενώ προβάλλονται ως υποκείμενα σε παθητικά ρήματα.

Ειδικότερα για τη Γλώσσα στη δεύτερη βαθμίδα: **τάξεις Β΄ - Στ΄ Δημοτικού** χρειάζεται στα ανθολογούμενα κείμενα οι στερεοτυπικές αναπαραστάσεις των φύλων χρειάζεται να αντισταθμιστούν ή /και αντικατασταθούν με κείμενα που προβάλλουν άνδρες στο σπίτι, που ασχολούνται με τη διαπαιδαγώγηση των παιδιών, καθώς και την επιστημονική ενασχόληση των γυναικών. Ώστε η εικόνα, που διαμορφώνουν μαθητές/τριες για το γυναικείο φύλο οφείλει να μην είναι ελλειπτική, αποσπασματική, μεμονωμένη, αλλά ολοκληρωμένη. Κατά τη συγγραφή του αναλυτικού προγράμματος των Ελληνικών στη Δεύτερη Βαθμίδα παρατηρήθηκε ότι δεν έχει προβληθεί η διάσταση του φύλου, ώστε να προβληματιστούν οι διδάσκοντες/ουσες. Δεν τέθηκαν συγκεκριμένοι στόχοι ως προς το φύλο και δεν προωθήθηκε η υπέρβαση έμφυλων στερεοτύπων, ούτε αντιμετωπίστηκε η «αυτοεκπληρούμενη προφητεία» για τη επιλογή σπουδών και επαγγελματικό προσανατολισμό. Επιπρόσθετα σε ελάχιστες περιπτώσεις είναι ορατές οι μαθήτριες, διαμορφώνεται η εντύπωση ότι υπάρχουν μόνο άνδρες συγγραφείς, αφού σε ορισμένες περιπτώσεις είναι ορατά τα δύο γένη, γιατί σε πολλά επίθετα και ουσιαστικά παραλείπονται οι καταλήξεις του Θηλυκού γένους. Δεν υπάρχει στην οργάνωση του εκπαιδευτικού υλικού η διάσταση του φύλου. Η χρήση παραδειγμάτων δεν σχετίζεται με το γυναικείο φύλο. Δεν έχει αξιοποιηθεί ικανοποιητικά η έμφυλη βιβλιογραφία για τη σύνταξη των αναλυτικών προγραμμάτων σχετικά με το φύλο.

Κατά τη συγγραφή του αναλυτικού προγράμματος της Τρίτης Βαθμίδας Γυμνάσιο-Λύκειο (τάξεις Α΄ - Γ΄ Γυμνασίου, Α΄-Γ΄ Λυκείου) για το Γυμνάσιο Λύκειο παρατηρείται ότι το γυναικείο φύλο είναι ανύπαρκτο, ώστε οι μαθητές/τριες να σχηματίζουν ελλειπτική, αποσπασματική, μεμονωμένη άποψη για τις πνευματικές και όχι μόνο ικανότητες των γυναικών. Κυριαρχούν οι καταλήξεις αρσενικού γένους και περιορισμός των καταλήξεων των Θηλυκών δημιουργούν την εντύπωση στους/στις μαθητές /τριες ότι ο κόσμος ανδροκρατείται και οι γυναίκες είναι απούσες. Πότε δεν γίνεται επίκληση στην αυθεντία σε γυναίκες, αν και έχουν καταξιωθεί σε όλους τους επιστημονικούς τομείς.

Αν και διανύουν την περίοδο της εφηβείας, εποχή που τους ενδιαφέρει έντονα το θέμα της σχέσης με το άλλο φύλο, αν και διανύουν περίοδο της κοινωνικοποίησης τους, δεν προτείνονται είτε δοκίμια είτε επιστημονικά αποσπάσματα είτε άρθρα με θέμα την αξία της ισότητας των φύλων, αλλά και της γόνιμης συνεργασίας και της αρμονικής συμβίωσης τους.

Επιπρόσθετα όλα τα προφορικά κειμενικά είδη και όλες οι ποικίλες πραγματώσεις γραπτών κειμενικών ειδών, που ενδεικτικά παρουσιάζονται στο αναλυτικό πρόγραμμα, χρειάζεται να αναφερθεί ότι τις περισσότερες φορές προβάλλουν μια «παραμορφωμένη» εικόνα των δύο φύλων και σεξιστικές αντιλήψεις, όπως το γυμνό γυναικείο σώμα, οι αδύναμες γυναίκες είτε σε πολιτικό είτε οικονομικό

επίπεδο, το χαμηλό μορφωτικό τους επίπεδο, το έμφυλο στερεότυπο της πειθήνιας υπόστασης, που διαρκώς προσδιορίζεται από άνδρα. Βέβαια, όταν τα ανθολογούμενα κείμενα αναφέρονται σε παρελθοντικούς χώρους, απαιτείται να γίνεται σεβαστή η πραγματικότητα των προηγούμενων εποχών. Εντούτοις είναι σημαντικό οι μαθητές/τριες να προβληματίζονται και να ασκηθούν στην κριτική προσέγγιση των κοινωνικών μηνυμάτων που δέχονται, ώστε να αποδομούν στερεοτυπικές αντιλήψεις.

Συγκεκριμένα:

Στη Γλώσσα προδημοτική Α΄ Δημοτικού σελ. 6 «αντιπαραβολή λογοτεχνικών και χρηστικών κειμένων που ενδιατρέφουν στο ίδιο ή σε παρόμοιο θέμα αλλά παρουσιάζουν διαφορετικές ιδεολογίες περί διαφυλικών σχέσεων, ταξικών σχέσεων σε παραμύθια, λόγου χάρη)». Χρειάζεται να συμπληρωθεί : **«προωθώντας την ισότητα των φύλων και τις ίσες ευκαιρίες μεταξύ των πολιτών, ανδρών και γυναικών, ανεξαρτήτως θρησκείας, καταγωγής, αρτιμέλειας, σεξουαλικού προσανατολισμού κ.ά. ».**

Στη Γλώσσα προδημοτική Α΄ Δημοτικού σελ. 13 και σελ. 11, όπου αναφέρονται ποικίλες πραγματώσεις γραπτών κειμενικών ειδών. Χρειάζεται να προστεθεί: **«γραπτών κειμενικών των οποίων οι συγγραφείς θα είναι εξίσου άνδρες και γυναίκες».**

Στο Γλώσσα πρόγραμμα σπουδών σελ.2 Στη φράση «Το σχολείο στη σύγχρονη πραγματικότητα καλείται να διαμορφώσει ενεργούς πολίτες που να λειτουργούν με ισονομία, να διεκδικούν με δημοκρατικό τρόπο τα δικαιώματά τους και να πολεμούν κάθε μορφής κοινωνικό αποκλεισμό», προτείνεται να συμπληρωθεί με το **«ειδικότερα δε με αυτόν που συνδέεται με το φύλο»**

Στο Γλώσσα πρόγραμμα σπουδών προτείνεται ο εμπλουτισμός της διατύπωσης «Στόχος μας είναι να οδηγηθούμε στο χτίσιμο ενός σχολείου που, αξιοποιώντας τις νέες τεχνολογίες, διευρύνει την έννοια του σχολικού γραμματισμού, διασφαλίζει την ισότητα συμμετοχής των μαθητών/-τριών/ **την ισόρροπη συμμετοχή μαθητών/τριών** σε ευκαιρίες μάθησης με τρόπους που αξιοποιούν τη δημιουργικότητα και τη φαντασία των παιδιών, σέβεται τις μητρικές γλώσσες και τις μητρικές γλωσσικές ποικιλίες των παιδιών και αξιοποιεί δημιουργικά τον γλωσσικό τους πλούτο.»

Στο Γλώσσα πρόγραμμα σπουδών «Οι εκπαιδευτικοί, **άνδρες και γυναίκες**, καλούνται να αποτιμήσουν το πώς οι αναγνωστικές και οι συγγραφικές δραστηριότητες που οργανώνουν στις σχολικές τάξεις

αναπαράγουν ή αναδομούν τους παραδοσιακούς ρόλους του/της εκπαιδευτικού και του/της μαθητή/-τριας».

Στο Γλώσσα πρόγραμμα σπουδών σελ. 6 «επιστημονικού κειμένου», προτείνεται να συμπληρωθεί με το **«με ισότιμη παρουσίαση ανδρών και γυναικών συγγραφέων»**.

Στο Γλώσσα πρόγραμμα σπουδών σελ.11 το «Εξυπακούεται ότι η επεξεργασία και η παραγωγή χρηστικών κειμένων δε νοείται αποκομμένη από τα περιβάλλοντα χρήσης τους.», προτείνεται να συμπληρωθεί με το **«με αποδόμηση των πιθανών ρατσιστικών και σεξιστικών στερεοτύπων»**.

Στο Γλώσσα πρόγραμμα σπουδών στην ενότητα **Ι. ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΑΤΟΜΟΥ ΚΑΙ ΤΟΜΕΙΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΖΩΗΣ** σελ.18 ανάμεσα στα «Ενδεικτικά χρηστικά κείμενα» χρειάζεται να προστεθεί η φράση **«αυτοβιογραφίες γυναικών»**.

Στο Γλώσσα πρόγραμμα σπουδών σελ. 21 στην ενότητα «αφηγηματικά κείμενα για τη διαφορετικότητα» χρειάζεται να προστεθεί **«ως προς το φύλο, την κουλτούρα, την εθνικότητα, το θρήσκευμα»**.

Στο Γλώσσα ΔΕΥΤΕΡΗ ΒΑΘΜΙΔΑ: τάξεις Β΄ - Στ΄ Δημοτικού στην ενότητα « ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ ΩΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΡΑΞΗ» τίθεται ως στόχος να επισημανθεί ο τρόπος που δομούνται διαφορετικοί κόσμοι (ήρωες/ιδες καλοί -κακοί) μέσα από γλωσσικές επιλογές . Χρειάζεται ειδικότερα να αναφερθεί και ως στόχος **το να αναγνωριστούν και να προσδιοριστούν τα κοινωνικά χαρακτηριστικά που αποδίδονται στα φύλα και να γίνει η αποδόμηση έμφυλων στερεοτυπικών χαρακτηριστικών**.

Στο Γλώσσα ΔΕΥΤΕΡΗ ΒΑΘΜΙΔΑ: τάξεις Β΄ - Στ΄ Δημοτικού στην ίδια ενότητα και στην υποενότητα «ενδεικτικές δραστηριότητες» αναφέρεται η φράση : «διεξαγωγή συζητήσεων στο πλαίσιο ομάδων και σύγκριση των απόψεων των ομάδων για καταγραφή και παρουσίαση των σκέψεων, διαθέσεων, προθέσεων, κρίσεων, συναισθημάτων των μαθητών/-τριών απέναντι τους ήρωες του κειμένου. Αναμφισβήτητα δεν ενθαρρύνεται ο/η μαθητής/τρια να παρουσιάσει σκέψεις , κρίσεις και συναισθήματα απέναντι σε ηρωίδες του κειμένου . Χρειάζεται να συμπληρωθεί: **«λαμβάνοντας υπόψιν τις κοινωνικές συνθήκες στις οποίες ζουν οι ηρωίδες»**.

Στο Γλώσσα ΔΕΥΤΕΡΗ ΒΑΘΜΙΔΑ: τάξεις Β΄ - Στ΄ Δημοτικού στην ενότητα **Β. ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΠΡΟΦΟΡΙΚΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ** αντικείμενο μελέτης αποτελούν «πολυτροπικά κείμενα, κείμενα, δηλαδή, που συνδυάζουν προφορικό λόγο, ήχο / μουσική και εικόνα, π.χ. διαφημίσεις, συνταγές (βλ. και

παραπάνω), πολυτροπικά παραμύθια, ηλεκτρονικά παιχνίδια, πολυαισθητηριακά παιχνίδια». Χρειάζεται να προστεθεί στις ενδεικτικές δραστηριότητες **«να γίνει προφορική αποδόμηση σεξιστικών/ρατσιστικών αντιλήψεων»**.

Στο Γλώσσα ΔΕΥΤΕΡΗ ΒΑΘΜΙΔΑ: τάξεις Β΄ - Στ΄ Δημοτικού Στην ενότητα ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ ΩΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΡΑΞΗ: ΔΟΜΗΣΗ ΤΑΥΤΟΤΗΤΩΝ αναφέρεται στους στόχους «αναγνώριση του τρόπου που οι συνομιλητές/τριες χρησιμοποιούν την εναλλαγή των ομιλητών, τις παύσεις, τον επιτονισμό, την διακοπές, τις επικαλύψεις για να δηλώσουν σχέσεις εξουσίας» , προτείνεται να προστεθεί το **«ώστε να αποκαλύψουν περιπτώσεις ανισότητας και ασυμμετρίας μεταξύ των ανθρώπων που ανήκουν σε διαφορετικά φύλα, φυλές, θρησκείες κ.ά.»**.

Στην ΤΡΙΤΗ ΒΑΘΜΙΔΑ: Γυμνάσιο-Λύκειο(τάξεις Α΄ - Γ΄ Γυμνασίου, Α΄-Γ΄ Λυκείου) στην ενότητα «ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ ΩΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΡΑΞΗ» προτείνεται η δραστηριότητα «η αποκωδικοποίηση και καταγραφή αλληγορικών νοημάτων/μηνυμάτων» χρειάζεται να συμπληρωθεί με το **«αλλά και η αποδόμηση των σεξιστικών/ρατσιστικών αντιλήψεων»**.

Στην ΤΡΙΤΗ ΒΑΘΜΙΔΑ: Γυμνάσιο-Λύκειο(τάξεις Α΄ - Γ΄ Γυμνασίου, Α΄-Γ΄ Λυκείου) στην ενότητα ανάμεσα στους ανθολογούμενους συγγραφείς χρειάζεται να υπάρχει επαρκής αριθμός γυναικών συγγραφέων.

Κρίνεται σημαντικό να προστεθούν οι παρακάτω όροι, που αναφέρονται και στα αναλυτικά προγράμματα. Οι ορισμοί είναι κατανοητοί από τους μαθητές/τριες του Λυκείου και έχουν επιλεγεί από το Γλωσσάρι όρων που συνδέονται με το κοινωνικό φύλο και έχει εκδοθεί από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή:

ΙΣΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΦΥΛΩΝ :

Η έννοια αυτή εκφράζει το γεγονός ότι όλοι οι άνθρωποι είναι ελεύθεροι να αναπτύξουν τις προσωπικές τους ικανότητες και να προβούν σε επιλογές χωρίς τους περιορισμούς που θέτουν οι αυστηρώς καθορισμένοι ρόλοι των φύλων· ότι οι διαφορετικές συμπεριφορές, επιδιώξεις και ανάγκες των γυναικών και των ανδρών θεωρούνται, εκτιμώνται και ευνοούνται εξίσου.

ΙΣΟΤΙΜΙΑ ΤΩΝ ΦΥΛΩΝ :

Δίκαιη μεταχείριση σε σχέση με το φύλο, η οποία μπορεί να είναι ίση μεταχείριση ή μεταχείριση η οποία είναι διαφορετική αλλά θεωρείται ισοδύναμη όσον αφορά τα δικαιώματα, τις παροχές, τις υποχρεώσεις και τις ευκαιρίες.

ΟΠΤΙΚΗ ΤΟΥ ΦΥΛΟΥ :

Η εξέταση και η επισήμανση των διαφορών λόγω του φύλου οι οποίες ενδέχεται να υπάρχουν σε οποιαδήποτε δεδομένη δραστηριότητα/τομέα άσκησης πολιτικής

ΡΟΛΟΙ ΤΩΝ ΦΥΛΩΝ :

Ένα σύνολο στερεότυπων για τη δράση και τη συμπεριφορά των ανδρών και των γυναικών, το οποίο αποτυπώνεται και διατηρείται με τον τρόπο που περιγράφεται στον όρο «Κοινωνικό συμβόλαιο των φύλων».

ΦΥΛΟ (ΒΙΟΛΟΓΙΚΟ) :

Τα βιολογικά χαρακτηριστικά με βάση τα οποία διακρίνονται οι άνθρωποι σε άνδρες και γυναίκες.

ΦΥΛΟ(ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ) :

Έννοια η οποία αναφέρεται στις κοινωνικές διαφορές, σε αντίθεση με τις βιολογικές διαφορές, μεταξύ γυναικών και ανδρών που έχουν διδαχθεί και ενδέχεται να μεταβληθούν με την πάροδο του χρόνου παρουσιάζοντας ευρύτατες διακυμάνσεις τόσο εντός όσο και μεταξύ των διαφόρων πολιτισμικών αντιλήψεων.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Egan-Robertson & Ann-Blome, D. (2003). Γλώσσα και πολιτισμός. Αθήνα, Μεταίχμιο

Δεληγιάννη-Κουϊμτζή Β. (1987). Τα στερεότυπα για τους ρόλους των δύο φύλων στα εγχειρίδια του δημοτικού σχολείου Η Γλώσσα Μου. Φιλολογος, τεύχος 49

Λαλαγιάννη, Β. (1999). Απεικόνιση του γυναικείου φύλου στα "Ανθολόγια" του δημοτικού σχολείου. Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών, τεύχος 25-26

Mills, S. (2008) Κοινωνικό φύλο και Ευγένεια. Αθήνα, Πατάκη

Νατσιπούλου Τ. & Γιαννούλα Σ. (1996). Διερεύνηση στερεοτύπων σχετικά με το φύλο. Σύγχρονη Εκπαίδευση, τεύχος 89

Πολίτης, Φ. Κ. (1994). Για μια αποδόμηση της αντιπαιδαγωγικής διάκρισης των δύο φύλων: Η περίπτωση μελέτης του γλωσσικού σεξισμού στα βιβλία του δημοτικού σχολείου "Η Γλώσσα μου". Νέα Παιδεία, τεύχος 71

Κωστούλα-Μακράκη, Ν. (2001). Γλώσσα και κοινωνία. Αθήνα, Μεταίχμιο

Παυλίδου, Θ. (επιμ.) (2002). Γλώσσα - Γένος - Φύλο. Θεσσαλονίκη, Παρατηρητής

Τσοκαλίδου, Π. (1996). Το φύλο της γλώσσας. Αθήνα, Σύνδεσμος Ελληνίδων Επιστημόνων

Φρειδερίκου, Α. (1995). «Η Τζένη πίσω από το τζάμι»: Αναπαραστάσεις των Φύλων στα εγχειρίδια γλωσσικής διδασκαλίας του Δημοτικού Σχολείου. Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα

18.Π.Σ. Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσας και Γραμματείας, Λατινικής Γλώσσας και Λογοτεχνίας

Αρχικά παρατηρείται ότι σ' όλο το αναλυτικό πρόγραμμα της αρχαίας ελληνικής γλώσσας και γραμματείας κυριαρχεί μόνο το αρσενικό γένος. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν οι εκφράσεις «ανάγνωση από δάσκαλο και μαθητές». Επιπρόσθετα κρίνεται σημαντικό να διδαχτούν οι μαθητές/τριες αποσπάσματα αρχαίας ελληνικής και βυζαντινής γραμματείας που έχουν δημιουργηθεί από γυναίκες, προκειμένου να γίνουν κατανοητά τα αίτια της συστηματικής προσπάθειας αποσιώπησης του έργου των γυναικών, αλλά και να αποδειχθούν οι ικανότητες τους. Παράλληλα απαραίτητο είναι να προβληθούν ηρωίδες, που μάχονται για τα ιδανικά τους και διεκδικούν την ισοτιμία φύλων στην ανδροκρατούμενη κλασική Αθήνα.

Στη σ. 11 στη φράση «στόχοι ομιλητών» προτείνεται να συμπληρωθεί και η κατάληξη του θηλυκού γένους , προκειμένου να παρουσιαστούν και κείμενα γυναικών δημιουργών.

Στη σ.15 στο κεφάλαιο «ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΕΠΙΚΗΣ ΙΔΕΟΛΟΓΙΑΣ (Οδύσσεια)» η φράση «Η Οδύσσεια και το γυναικείο φύλο: ανδρικές αγωνίες σε ένα μεταβαλλόμενο κόσμο. Η «επικίνδυνη» γυναικεία μορφή, η γυναικεία αρετή, η γυναίκα και ο οίκος .» προτείνεται να διορθωθεί σε : «Η Οδύσσεια και το γυναικείο φύλο: **ανδρικές αγωνίες** σε ένα μεταβαλλόμενο κόσμο. Η «επικίνδυνη» γυναικεία μορφή, η γυναικεία αρετή, οι **γυναίκες** και ο οίκος .»

Στη σ. 15 ανάμεσα στα προτεινόμενα για διδασκαλία αρχαία ελληνικά κείμενα είναι και ο Ίαμβος κατά γυναικών του Σημωνίδα, του Αμοργίνου. Αναμφισβήτητα το προαναφερθέν έργο αποτελεί σημαντική

ιστορική πηγή για τη θέση των γυναικών στην κοινωνία του τέλους της αρχαϊκής εποχής, αλλά προβάλλει τις γυναίκες με υποτιμητικό τρόπο, αφού τις παρομοιάζει με ζώα ή με άλλα στοιχεία της φύσεως. Χρειάζεται να επισημανθεί ότι **«με στόχο την αποδόμηση των έμφυλων στερεοτύπων και την επισήμανση των αιτιών αναπαραγωγής τους»** ή να αντικατασταθεί με την «Αντιγόνη» του Σοφοκλή με ηρωίδα την ομώνυμη πρωταγωνίστρια που αναιρεί όλες τις έμφυλες στερεοτυπικές αντιλήψεις σε βάρος των γυναικών.

Στη σ. 16 στη πρόταση «Να γνωρίσουν τους συντελεστές του αρχαίου ελληνικού θεάτρου» προτείνεται να συμπληρωθεί και **«τις συντελέστριες»**, αφού το αθηναϊκό κοινό αποτελούνταν και από γυναίκες.

Στη σ. 17 Αναφέρεται η περίοδος «Το έργο αυτό, μέσα από αφηγήσεις εθνογραφικού και παραδοξογραφικού χαρακτήρα, παρουσιάζει τύπους βίων από διάφορα ελληνικά και βαρβαρικά έθνη της ελληνιστικής περιόδου, οι οποίοι συνιστούν εμβλήματα του σχήματος *τρυφή-ύβρις-άτη*». Σ' αυτή χρειάζεται να προτείνεται να αντικατασταθεί η λέξη βαρβαρικά με το επίθετο «αλλόγλωσσα».

Στη σ. 19 στο κεφ. «Γ. Η έκφραση του προσωπικού αισθήματος στην Αρχαία Ελληνική Λογοτεχνία:

Λυρική ποίηση» προτείνεται να συμπληρωθεί **«π.χ. Σαπφώ, η ωδή της Αφροδίτης»**.

Στη σ. 22 στη φράση «Να καταστούν αντιληπτές οι σχέσεις του φαινομένου που ονομάζεται «ρωμαϊκός πολιτισμός» με την ποικιλία των λαών και των πολιτισμών: (α) οι οποίοι συνέθεσαν το ρωμαϊκό imperium» προτείνεται να συμπληρωθεί **«αναδεικνύοντας την προσφορά τους»**.

Στη σ. 22 μετά τη φράση «(β) οι οποίοι κληρονόμησαν το ρωμαϊκό imperium και το συνέχισαν στο χώρο και το χρόνο.» προτείνεται να συμπληρωθεί και **«γ) ιδιαίτερη αναφορά χρειάζεται να γίνει και στη συμβολή των γυναικών»**. Προκειμένου να επιτευχθούν οι δύο παραπάνω στόχοι της πολιτισμικής και γραμματολογικής ενημέρωσης προτείνεται τα αποσπάσματα που θα επιλεγούν στη διδασκαλία της λατινικής γλώσσας και λογοτεχνίας από το πρωτότυπο να αναφέρονται στη θέση των γυναικών στην ρωμαϊκή κοινωνία και στον πολιτισμό των λαών που κατέκτησαν οι Ρωμαίοι.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Avagianou A., *Sacred Marriage in the Rituals of Greek Religion*, (Bern 1997).

Blok, J. "Sexual Asymmetry: A Historiographical Essay" στο Blok J. και Mason P., (eds.), *Sexual Asymmetry: Studies in Ancient History*, (Amsterdam 1987).

Borneman Ernest, *Η Πατριαρχία: Η προέλευση και το μέλλον του κοινωνικού μας συστήματος*, Μ.Ι.Ε.Τ., (Αθήνα 1988).

Διοματάρη Ουρ., *Η Γυναίκα στον Πλάτωνα*2, (Αθήνα 1997).

Dewald C., «Women and Culture in Herodotus' Histories», στο Foley H., (ed.) *Reflections on Women in Antiquity*, (New York 1981).

Gimbutas Marija, *The Civilization of the Goddess: The world of old Europe*, Harper, (San Francisco, 1991).

Καλογερόπουλος Κ., "Η γυναίκα στη λυρική και την επική ποίηση", *Archive*, Ιαν 2003.

Καλογερόπουλος Κ., "Η συμβολή της γυναίκας στη ζωή της αρχαίας πόλης", *Archive*, Μαρτ 2004.

Καλογερόπουλος Κ., "Γυναίκες-Δουλεία-Δημοκρατία στην Αρχαιοελληνική Κοινωνία", *Archive*, Δεκ 2003.

Lefkowitz, M. (1993). *Γυναίκες στον ελληνικό μύθο* (μτφρ. Α. Μεγαπάνος). Αθήνα, Καστανιώτη

Loraux, N. (1995). *Βίαιοι θάνατοι γυναικών στην τραγωδία*. Αθήνα, Αλεξάνδρεια

Lyons Debora, *Gender and Immortality: Heroines in Ancient Greek Myth and Cult*, Princeton University Press, (Princeton, 1996).

Mossé, Cl., *Η Γυναίκα στην Αρχαία Ελλάδα*3, (μτφρ. Α. Στεφανής), (Αθήνα 2002)

Μπαρδάνη-Σημαντήρη, Σ. (2001). *Γυναικεία πρόσωπα στην Ιλιάδα*. Αθήνα, Παπαδήμα

Περεντίδης, Στ., «Ο Αριστοφάνης για την πολυανδρία», *Στέφανος. Τιμητική προσφορά στον Βάλτερ Πούχνερ* (Αθήνα 2007).

Πετροπούλου Α. «Οικογενειακοί Θεσμοί» στο Μήλιος Α. και άλλοι, *Δημόσιος και ιδιωτικός βίος στην Ελλάδα I: Από την αρχαιότητα έως και τα μεταβυζαντινά χρόνια*, Τομ Α, (Πάτρα, 2000).

Pomeroy S. B., *Goddesses, Whores, Wives, and Slaves*, (New York 1975)

Pomeroy S. B., *Spartan Women* (Oxford 2002)

Reeder Ellen D., (Ed) *Pandora: Women in classical Greece*, Princeton University Press, (Princeton, N. Jersey, 1995).

Rehm R., *Marriage to Death: The Conflation of Wedding and Funeral Rituals in Greek Tragedy*, (New Jersey 1994).

Reinsberg, C., *Γάμος, εταίρες και παιδερασσία στην αρχαία Ελλάδα*, (μτφρ. Δ.Γ. Γεωργοβασίλης και Μ. Pfreimter), (Αθήνα 1999).

Τζεδάκις, Γιάννης, (Εκδ) *Από τη Μήδεια στη Σαπφώ: Ανυπότακτες γυναίκες στην αρχαία Ελλάδα*, ΥΠΠΟ, ICOM-Ελληνικό Τμήμα, (Αθήνα, 1995).

Ξενίδου-Schild, Β. (2001). Οι γυναίκες στην Ελληνική αρχαιότητα. Καταδίκη μνήμης. Αθήνα, Ερμής

Williamson, Margaret, *Sappho's Immortal Daughters*, Harvard University Press, Cambridge 1995.

19.Π.Σ. Αγωγής του Πολίτη

Στο συγκεκριμένο Π.Σ. προτάσσεται ως μείζονος σημασίας αναγκαιότητα η αλλαγή του τίτλου του μαθήματος σε «Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή». Ο υφιστάμενος παραπέμπει στον αρσενικό χαρακτήρα της ιδιότητας αυτής γεγονός με ευρύτερες προεκτάσεις για τη σχέση των γυναικών με τη δημόσια σφαίρα της ζωής και ιδιαίτερα με την πολιτική που επιβεβαιώνει πως σ' αυτήν οι άνδρες είναι ο κανόνας και οι γυναίκες η παρέκκλιση από τον κανόνα στο πλαίσιο της. Τι πιο λογικό συνεπώς από το να αντιμετωπίζονται με δυσπιστία, να κρίνονται εξαιρετικά αυστηρά και να βρίσκονται πάντοτε μπροστά στο ενοχοποιητικό δίλημμα «συνδυασμού πολιτικής καριέρας, οικογένειας/μητρότητας».

Ταυτόχρονα επισημαίνεται και εδώ πως η αποκλειστική χρήση του αρσενικού λόγου σε ένα τόσο ευαίσθητο ως προς τους σκοπούς και τους στόχους του Α.Π υπονομεύει ή/και ακυρώνει αρκετούς από αυτούς όπως λ.χ. αυτόν της σ. 4 «θετική στάση απέναντι στην αξία ισότητα ανάμεσα στα δύο φύλα», ενώ αυτός της σ. 7 «Το σχολείο οφείλει να συμβάλλει στην εδραίωση της παγκόσμιας ειρήνης, της ισότητας των ανθρώπων και την προστασία των δικαιωμάτων τους» καταπατά μέσω της γλωσσικής του διατύπωσης τα δικαιώματα των γυναικών.

Παράλληλα με τα ανωτέρω:

Προτείνεται η γενικευμένη χρήση σε ολόκληρο το κείμενο και του όρου «**πολίτις-ιδος**», που σε άλλες γλώσσες εισήχθη για πρώτη φορά ήδη από την εποχή της Γαλλικής Επανάστασης.

Στη σ. 3 στο «οι αξίες διακρίνονται σε θρησκευτικές.....κ.λπ.» να συμπεριληφθεί και το «**έμφυλες**».

Στη σ. 8 στο Από το Εθνικό..... το «στη σχέση μας με τους «Άλλους» να συμπληρωθεί με το «*Άλλες*».

Στη σ. 13 η επιχειρηματολογία για την εισαγωγή του μαθήματος στο δημοτικό πρέπει να αναφέρει ρητά την έμφυλη διάσταση της «πολιτότητας» για να γίνει κατανοητή από τις/τους εκπαιδευτικούς.

Στη σ. 15 προτείνεται η συμπλήρωση του «Την ενοποίηση και αναδόμηση.....δημοκρατίας» με το «*Ιδιαίτερη μνεία πρέπει να γίνει στη σύνδεση των ανωτέρω με το μεγάλο δημοκρατικό αίτημα του καιρού μας, αυτό της ισότητας των φύλων, αλλά και με το ότι η ισότητα των φύλων αποτελεί προϋπόθεση οικονομικής ανάπτυξης, κοινωνικής συνοχής και δημοκρατικής ολοκλήρωσης*».

Στη σ.16 προτείνεται η συμπλήρωση της τελευταίας παραγράφου με το «*Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η σύνδεση της ιδιότητας του/της πολίτη/ιδος με την οικογένεια και το σχολείο και η ανάδειξη μέσω επιχειρημάτων του γεγονότος πως η έμφυλη ισότητα αποτελεί θεμελιώδες προαπαιτούμενο της σύγχρονης δημοκρατίας*».

Στη σ. 27 είναι καλύτερο να μην αναφέρονται παραδείγματα από συγκεκριμένους ιδεολογικούς χώρους στους οποίους δεν αποκλείεται να ανήκουν οικογένειες μαθητών/τριών. Θα μπορούσε αντί των αναρχικών να μπουν χούλιγκανς.

Στη σ.31 προτείνεται μετά το «...σημασία της διαφήμισης στην κατανάλωση» της πρώτης στήλης να προστεθεί το «*να κατανοήσουν τον τρόπο που οι διαφημίσεις αναπαριστούν τα κοινωνικά φύλα*», στη δεύτερη στήλη να προστεθεί το «*Η συμβολή της διαφήμισης στην αναπαραγωγή πατριαρχικών/σεξιστικών στερεοτύπων και προκαταλήψεων*» και στην τρίτη *στήλη έρευνα για τους ρόλους που τα διαφημιστικά σποτς αναθέτουν στις γυναίκες*.

Στη σ.32 προτείνεται μετά το «πληροφορίες και συμβουλές» της πρώτης στήλης να προστεθεί το «*που συχνά μπορεί να είναι σεξιστικές ή/και ρατσιστικές και όχι μόνο*» και να συμπεριληφθεί στην ίδια στήλη το «*Να μάθουν από νωρίς να αποδομούν σεξιστικά/ρατσιστικά τηλεοπτικά μηνύματα*», στη δεύτερη στήλη να προστεθεί το «*Γιατί πρέπει να αναγνωρίζουμε και να αντιδρούμε στις στερεοτυπικές σεξιστικές αντιλήψεις που πηγάζουν από τη διαφήμιση*» καθώς και το «*Είναι πράγματι όλες οι γυναίκες μανιώδεις καταναλώτριες όπως συνηθίζεται να λέγεται ή αυτό αποτελεί στερεότυπο;*» και στην τρίτη στήλη *έρευνα σεξιστικών συμπεριφορών στο πλαίσιο διαφόρων διαφημίσεων*.

Στη σ.33 προτείνεται να συμπεριληφθεί στην πρώτη στήλη το «*να αξιοποιούν την καταναλωτική τους δυνατότητα για να γνωρίζουν/δοκιμάζουν προϊόντα από άλλες κουλτούρες, ειδικά στο πεδίο των γεύσεων*», αλλά και το «*να κατανοούν πως η υπερκατανάλωση αποτελεί δυτικοκεντρική συνήθεια και πως εκατομμύρια άνθρωποι στον κόσμο δεν μπορούν να ξοδέψουν πάνω από 5 ευρώ την ημέρα*» στη δεύτερη στήλη να προστεθεί μετά το «*παραπλάνηση καταναλωτή*» το «*κατανάλωση και γ' κόσμος*». Τέλος στην τρίτη στήλη να προστεθεί το «*συζητώντας μια Κυριακή με οικιακές βοηθούς από χώρες της Ανατολής για τις καταναλωτικές τους συνήθειες*» και να περιγραφεί η δράση. Στην ίδια σελίδα προτείνεται η αλλαγή του τίτλου «*Κριτικός χρήστης των ΜΜΕ*» σε «*Κριτική χρήση των ΜΜΕ*» και να προστεθεί παρακάτω μετά το «*επιστημονικής γνώσης και της ενημέρωσης*» και το «*της διαμόρφωσης συλλογικής κοινωνικής συνείδησης και ταυτότητας*».

Στη σ.34 προτείνεται μετά το «*...δική τους κριτική ικανότητα*» να προστεθεί το «*να δοθεί μάλιστα έμφαση στις αναπαραστάσεις των ΜΜΕ που συνδέονται με τα φύλα, αλλά και να τους/τις καταστήσει ικανούς/ές να στέκονται κριτικά στον τρόπο που παρουσιάζονται διαφορετικές ανθρώπινες συνήθειες, συμπεριφορές, τρόποι ζωής και επιλογές*» .

Στη σ.31 προτείνεται μετά το αρχικό ΜΜΕ της πρώτης στήλης να προστεθεί το «*να κατανοήσουν τον τρόπο που αναπαριστώνται οι κοινωνικοί ρόλοι των φύλων και οι αρνητικές συνέπειές τους ειδικότερα στις γυναίκες και στις απαιτήσεις της κοινωνίας από αυτές*», και στη δεύτερη στήλη να προστεθεί το «*Προβληματισμός για το πως πρέπει να αντιμετωπίζονται χωρίς ιεραρχίες και στρεβλώσεις με τον απαιτούμενο σεβασμό στην ετερότητα οι διαφορετικές κουλτούρες*». Τέλος στην τρίτη στήλη να προστεθεί το «*Πρόσκληση εκπροσώπου φορέα ισότητας ή του Εθνικού Μηχανισμού για τα Δικαιώματα της Γυναίκας προκειμένου να ενημερωθούν για τις θέσεις τους γύρω από το θέμα ΜΜΕ και Φύλο*» καθώς και «*«Πρόσκληση εκπροσώπου φορέα μεταναστών/τριών προκειμένου να ενημερωθούν για τις θέσεις τους γύρω από το θέμα Μετανάστευση και ΜΜΕ*».

Στη σ. 38 επισημαίνουμε την κοινότητα του θέματος με άλλα Α.Π. και τον κίνδυνο αλληλοεπικάλυψης και σύγχυσης.

Στη σ. 44 προτείνεται η συμπερίληψη στις πυρηνικές γνώσεις και των εννοιών *κοινωνικά φύλα, κοινωνικές τάξεις, ανεργία, υποασπασχόληση, φορείς ισότητας*.

Στη σ. 45 στην πρώτη στήλη προτείνεται η συμπλήρωση του «*...αναζήτηση μιας καλύτερης ζωής*» με το «*Να αντιληφθούν τις αιτίες των φαινομένων της ανεργίας και της υποασπασχόλησης και τις*

συνέπειές τους στις ζωές των ανθρώπων. Να καταλάβουν τον τρόπο που συχνά το φύλο γίνεται εμπόδιο στην επαγγελματική ανέλιξη των γυναικών και τις συνέπειες τόσο για τις ίδιες τις γυναίκες όσο και για την οικογένεια και την οικονομία ευρύτερα».

Στη σ. 46 προτείνεται στην πρώτη στήλη συμπερίληψη των «**Να διαπιστώσουν την υποαντιπροσώπευση των γυναικών στα δημοτικά όργανα και να ερμηνεύσουν τις αιτίες της**» «**Να συζητήσουν την πιθανότητα συμμετοχής στα όργανα αυτά μεταναστών/τριών**».

Στη σ. 44 στην ενότητα η πατρίδα μου μας κάνει εντύπωση η έλλειψη κάθε αναφοράς στην τ/κ. κοινότητα σ' ένα πνεύμα συνύπαρξης. Επίσης προτείνεται η συμπερίληψη στην τελευταία σειρά μετά το «ανάπτυξη» και του «**την ισότητα, αλλά και την αποδοχή και τον σεβασμό της ετερότητας**».

Στη σ. 49 προτείνεται στην πρώτη στήλη η συμπερίληψη του «**Να συζητήσουν εκτενώς για την ανισότητα των φύλων στο εσωτερικό της οικογένειας και πως αυτό παραβιάζει ανθρώπινα δικαιώματα, αλλά και για τα δικαιώματα κατηγοριών εργαζομένων που συνδέονται με την οικογένεια (λ.χ. οικιακές βοηθοί)**».

Στη σ. 50 προτείνεται να ολοκληρωθεί η πρώτη στήλη με συμπερίληψη του «**με έμφαση στην Επίτροπο Ισότητας**». Πάντως μια γενικότερη παρατήρηση στη συγκεκριμένη θεματική είναι πως απουσιάζουν εντελώς από την οπτική της οι άλλες κουλτούρες που κατοικούν στο νησί και τα δικά τους δικαιώματα και αυτό συνιστά ήδη παραβίασή τους

Στη σ. 52 προτείνεται να ολοκληρωθεί η 2^η διδακτική ενότητα με συμπερίληψη του «**Εξίσου σημαντική κρίνεται η ενθάρρυνση συμμετοχής των γυναικών στις δημοκρατικές αυτές διαδικασίες με ταυτόχρονες στρατηγικές εξασφάλισης της αποδοχής τους από το εκλογικό σώμα μέσω της σχετικής ευαισθητοποίησής του, αλλά και η εξασφάλιση της ισόρροπης συμμετοχής και των δύο φύλων στα κέντρα λήψης των αποφάσεων και στα όργανα**»

Στη σ. 53 προτείνεται να ολοκληρωθεί η 1^η διδακτική ενότητα με συμπερίληψη μετά το «...πυρήνας αρχών και αξιών» του «**μεταξύ των οποίων δεσπόζουσα θέση κατέχει η αρχή της ισότητας των φύλων και των ευκαιριών για όλους/ους**»

Στη σ. 54 προτείνεται να ολοκληρωθεί η 2^η διδακτική ενότητα με συμπερίληψη μετά το «...ομάδες συμφερόντων» του «**αυτό βέβαια δεν είναι απόλυτο. Για παράδειγμα, οι διακρίσεις λόγω φύλου και η ιδεολογία της «ανδρικής ανωτερότητας» ενώ φαίνεται να φελούν τους άνδρες στην ουσία**

στρέφονται εναντίον τους καθώς εμποδίζουν την οικονομική ανάπτυξη, την κοινωνική συνοχή, την ίδια τη δημοκρατία» Στην ίδια σελίδα προτείνεται να ολοκληρωθεί η 3^η διδακτική ενότητα με το «έμφαση δίδεται στο θέμα της υποαντιπροσώπησης μεγάλων κοινωνικών κατηγοριών και της εξασφάλισης όρων ισότιμης συμμετοχής» και η 2^η θεματική ενότητα με το «στεκόμαστε ιδιαίτερα στο ζήτημα των πολλών αδικιών και διακρίσεων τις οποίες βιώνουν άνθρωποι, φύλα, λαοί, χώρες, που στερούνται βασικών αγαθών και δικαιωμάτων κάτι που συχνά παραλείπουμε να συζητήσουμε»

Στη σ. 55 στη 2^η διδακτική ενότητα επισημαίνουμε ότι θα έπρεπε να γίνεται ευθεία αναφορά και στις άλλες κουλτούρες που κατοικούν στην Κύπρο

Στη σ. 59 προτείνεται να προστεθεί μετά το «...καλλιέργεια των κοινωνικών σχέσεων» το «της ισότητας των φύλων, της άρσης των προκαταλήψεων που συνδέονται με τη φυλή, την εθνικότητα, τη θρησκεία, τον σεξουαλικό προσανατολισμό, την αναπηρία κ.λπ.» και μετά το «αλλαγές στην κοινωνία» το «να υπερβούν σεξιστικά/ρατσιστικά στερεότυπα και αντιλήψεις». Στην ίδια σελίδα προτείνεται να προστεθεί μετά το «...και αλληλεγγύης των ανθρώπων» το «υπέρβασης έμφυλων ή/και πολιτισμικών και λοιπών προκαταλήψεων» και μετά το «...δίκαιης κοινωνίας» το «που εξασφαλίζει μεταξύ των άλλων την ισότητα των φύλων και των ευκαιριών στους/στις πολίτες/ίδες»

Στη σ. 60 προτείνεται να προστεθεί μετά το «...δικαιοσύνης, αλληλεγγύης κ.λπ.» το «*Να εντοπίζουν και να ερμηνεύουν αναχρονιστικά, πατριαρχικά και όχι μόνο πρότυπα και συμπεριφορές*»

Στη σ. 61 προτείνεται να προστεθεί στις βασικές έννοιες της ενότητας I το «*κοινωνικό φύλο*» και μετά το «εκκλησία, διοίκηση κ.λπ.» το «*Η διάσταση του φύλου στις διαπροσωπικές και κοινωνικές/πολιτικές σχέσεις*»

Στη σ.62 προτείνεται να συμπληρωθεί η ενότητα II με το «*Η πολιτική διάσταση της έμφυλης ισότητας και οι ευεργετικές της συνέπειες στην κυπριακή κοινωνία*», η ενότητα III με το «Ευρωπαϊκές στρατηγικές ισότητας» και η ενότητα «το άτομο και η κοινωνία» με το «*Φύλο, οικονομική ανάπτυξη, κοινωνική συνοχή και δημοκρατία*»

Στη σ.63 προτείνεται να συμπληρωθεί η ενότητα II με το «*Η έμφυλη διάσταση της ιδιότητας του/της πολίτη/ίδος*» και η ενότητα III με τα «*Ευρωπαϊκές στρατηγικές ισότητας*» και «*Ευρωπαϊκές στρατηγικές κατά των διακρίσεων*»

Στη σ.64 προτείνεται να συμπληρωθεί με τα προηγούμενα ο Σκοπός.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- 1) Βαρίκα Ε. - Σκλαβενίτη Κ. Η εξέγερση αρχίζει από παλιά, εκδοτική Ομάδα Γυναικών, Αθήνα 1981
- 2) Δαλακούρα Κ. Το κεντρικό Παρθεναγωγείο Θεσσαλονίκης, εκδ. Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2000
- 3) Δεληγιάννη-Κουίμτζη Β., Γυναίκες και Ιδιότητα του πολίτη, ΒΑΝΙΑΣ, 1988
- 4) Ζιώγου Σ., Διατμημ. Μεταπτυχιακό Παιδαγωγική της Ισότητας Φύλων, Θεμ. Ενót. Ιστορία των Παιδαγωγικών Ιδεών και ο Παράγοντας Φύλο, σημειώσεις ακαδ. έτ. 2002-03, Θεσσαλονίκη 2003
- 5) Ζιώγου Σ., Διατμημ. Μεταπτυχιακό Παιδαγωγική της Ισότητας Φύλων, Θεμ. Ενót. Ιστορία των Παιδαγωγικών Ιδεών και ο Παράγοντας Φύλο, ΙΙ, 19ος αι., σημειώσεις ακαδ. έτ. 2002-03, Θεσσαλονίκη 2003
- 6) Κέντρο Γυναικείων Μελετών και Ερευνών Διοτίμα, Το Φύλο των Δικαιωμάτων - Εξουσία, Γυναίκες και Ιδιότητα του Πολίτη (Πρακτικά Ευρ. Συνεδρίου, Αθήνα, Φεβρ. 1996), ΝΕΦΕΛΗ, Αθήνα 1999
- 7) Κωστόπουλος Τ., Η απαγορευμένη γλώσσα, Μαύρη Λίστα, Αθήνα 2000
- 8) Μπέγζος Μ. - Παπαθανασίου Α., Θέματα Χριστιανικής Ηθικής, Γ' Έν.Λυκείου, ΟΕΔΒ, Γ' Έκδ., Αθήνα 2002
- 9) Παντελίδου-Μαλούτα Μ., Το Φύλο της Δημοκρατίας - Ιδιότητα του Πολίτη και Εμφυλα Υποκείμενα, Σαββάλας, Αθήνα 2002
- 10) Στίουαρτ Α., Τέχνη Επιθυμία και Σώμα στην Αρχαία Ελλάδα, ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ, Αθήνα 2003
- 11) Φουκώ Μ. Η Ιστορία της Σεξουαλικότητας - Η δίψα της Γνώσης, Ράππα 1982
- 12) Φρόυντ Σ., Τοτέμ και Ταμπού, εκδ. Δημ. Δαρεμά, Αθήνα

Αγγλόγλωσση

- 1) Arnot, M. - Dillabough, J., Challenging Democracy, RoutledgeFalmer, London 2000
- 2) Bartley P., The Changing Role of Women 1815-1914, Hodder & Stoughton, London 1999
- 3) Davidoff I. - Hall C., Family Fortunes - Men and Women of the English middle class 1780-1850, Hutchinson, London 1987

- 4) Evans, J. *Feminist Theory Today - An Introduction to Second Wave Feminism*, Sage Publications, London 1995
- 5) Ferreira V. - Tavares T. - Portugal S. "Shifting Bonds, Shifting Bounds Women, Mobility and Citizenship in Europe", Celta Editora, Portugal, 1998
- 6) Haste C., *Rules of Desire. Sex in Britain: World War I to the Present*, Chatto & Windus, London 1992
- 7) Weiler K. (επιμ. άρθρων), *Διατμηματικό Μεταπτυχιακό, Παιδαγωγική της Ισότητας Φύλων*

Διαδίκτυο

- 1) O'Loughlin Marjorie, "Intelligent Bodies and Ecological Subjectivities: Merleau-Ponty's Corrective to Postmodernism's Subjects of Education", στη διεύθυνση

http://www.ed.uiuc.edu/EPS/PES-Yearbook/95_docs/o'loughlin.html

- 2) O'Loughlin "Reinstating emotion in educational thinking", στη διεύθυνση

http://www.ed.uiuc.edu/EPS/PES-Yearbook/97_docs/oloughlin.html

- 3) Επίσημη Ιστοσελίδα του Συν. Ριζ. Αριστεράς www.sra.gr

- 4) Επίσημη Ιστοσελίδα του ΚΚΕ www.kke.gr

- 1) Επίσημη Ιστοσελίδα του ΠΑΣΟΚ www.pasok.gr

- 2) Επίσημη Ιστοσελίδα της Νέας Δημοκρατίας www.nd.gr

- 3) Ιστοσελίδα του περιοδικού Θέσεις www.theseis.com

8) www.libertarian.co.uk/lapubs/lapam/lapam007.pdf

- 9) Ιστοσελίδα με τα εθνικά εκπαιδ. Συστήματα των χωρών της Ε.Ε. www.eurydice.org

- 10) Πρακτικά συνεδρίου Οκτ. 2003 του μεταπτ. Προγρ. Γυναίκες και Φύλα στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου www.aegean.gr/gender-postgraduate/documents/Praktika_Synedriou/Praktika_Synedriou.htm

20.Π.Σ. Φωτογραφίας

Στο συγκεκριμένο Α.Π. ισχύουν γενικότερα οι επισημάνσεις της Αισθητικής Αγωγής, αλλά θα επαναλάβουμε την άποψή μας για την αναγκαιότητα εισαγωγικής αναφοράς στην ιστορία της τέχνης ώστε να γίνουν ορατές και οι γυναίκες στο πλαίσιο της

Στη εισήγηση ομάδας καθηγητών φωτογραφίας για το Νέο Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών στη Φωτογραφία για τις Α΄, Β΄, Γ΄ τάξεις Γυμνασίου Β΄ και Γ΄ Λυκείου χρειάζεται να συμπληρωθεί μετά το «καλλιεργώντας» η φράση *«την ισότητα ανάμεσα στα φύλα και την αποδοχή της ετερότητας»* .

Στη εισήγηση ομάδας καθηγητών φωτογραφίας για το Νέο Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών στη Φωτογραφία για τις Α΄, Β΄, Γ΄ τάξεις Γυμνασίου Β΄ και Γ΄ Λυκείου χρειάζεται να συμπληρωθεί στο τέλος του κεφαλαίου Σκοπός διδασκαλίας της φωτογραφίας: *«Ειδικότερα δε να ανακαλύψει τη σημαντική συμμετοχή και συμβολή των γυναικών στην ανάπτυξη της φωτογραφικής τέχνης και να γνωρίσει σημαντικούς/ες φωτογράφους και την τεχνοτροπία τους»* .

Στη εισήγηση ομάδας καθηγητών φωτογραφίας για το Νέο Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών στη Φωτογραφία για τις Α΄, Β΄, Γ΄ τάξεις Γυμνασίου Β΄ και Γ΄ Λυκείου χρειάζεται να συμπληρωθεί μετά το πρωτοβουλίας : *«υπέρβαση στερεοτυπικών προκαταλήψεων που συνδέονται με το φύλο, τη φυλή , το θρήσκευμα κλπ»*.

Στη εισήγηση ομάδας καθηγητών φωτογραφίας για το Νέο Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών στη Φωτογραφία για τις Α΄, Β΄, Γ΄ τάξεις Γυμνασίου Β΄ και Γ΄ Λυκείου στο κεφάλαιο παιδαγωγικές αξίες του μαθήματος της φωτογραφίας μετά το «ταυτότητα» χρειάζεται να προστεθεί: *«αλλά και αναπαρήγαγε ή δημιούργησε νέα στερεότυπα , όχι πάντοτε θετικά λ.χ. γυναίκα -αντικείμενο»* .

Στο κεφάλαιο παιδαγωγικές αξίες του μαθήματος της φωτογραφίας συχνές είναι διατυπώσεις που παραπέμπουν σε αρσενικές αναπαραστάσεις, όπως ο καλός χρήστης της φωτογραφικής μηχανής.

Στη εισήγηση ομάδας καθηγητών φωτογραφίας για το Νέο Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών στη Φωτογραφία για τις Α΄, Β΄, Γ΄ τάξεις Γυμνασίου Β΄ και Γ΄ Λυκείου στο κεφάλαιο παιδαγωγικές αξίες του μαθήματος της φωτογραφίας στις γνώσεις μετά το «επιδράσεις» προτείνεται να συμπληρωθούν *«Ειδικότερα να «ανακαλύψει» τις γυναίκες και τη συμβολή τους στην ανάπτυξη της τέχνης»* και στη διπλανή στήλη : *« αλλά και να υπερβεί πατριαρχικά στερεότυπα και προκαταλήψεις»* και στην τρίτη στήλη μετά το «συνύπαρξη» *«την ισότητα και την αποδοχή της ετερότητας»* .

Στη φωτογραφική παιδεία στο Γυμνάσιο στο 3^ο Κεφάλαιο «η διαφήμιση και η σημασία της» χρειάζεται να προστεθεί *«Θετικές /αρνητικές λειτουργίες της»*.

Στη φωτογραφική παιδεία στο Γυμνάσιο στο 10^ο Κεφάλαιο «η διαφήμιση και η σημασία της» χρειάζεται να προστεθεί: *« Κοινωνικές καταστάσεις λ.χ. επίσκεψη σ' ένα καταυλισμό προσφύγων ή σε ένα κέντρο στήριξης παιδιών μεταναστών / προσφύγων.»*

Στη διδακτέα ύλη της Β΄ Λυκείου στο κεφάλαιο 1^ο προτείνεται να προστεθεί *«Φύλο και φωτογραφία»*.

Στη διδακτέα ύλη της Β΄ Λυκείου στο κεφάλαιο 3^ο προτείνεται να προστεθεί *« η θετική ή/ και αρνητική»* πριν το «δύναμη», καθώς και στο τέλος *«Κοινωνική φωτογραφία»*.

Στη διδακτέα ύλη της Β΄ Λυκείου στο 1^ο κεφάλαιο προτείνεται να προστεθεί *«φωτογραφία και κοινωνία»*.

Στη διδακτέα ύλη της Β΄ Λυκείου στο 9^ο κεφάλαιο προτείνεται να προστεθούν οι ενότητες « φωτογραφία και φύλο» και «*σύγχρονα κοινωνικά προβλήματα και φωτογραφία*».

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Θεωρούμε πως η βιβλιογραφία της αισθητικής αγωγής είναι το ίδιο χρήσιμη και εδώ. Θα προτείναμε όμως συμπληρωματικά και το άρθρο Εύα Κατσαίτη (2007), «Ασπρόμαυρες Πλάνες, Ψηφιακές Αλήθειες. Αφηγήσεις για το σώμα στη Φωτογραφική Εικόνα» στο Χ.Βιτσιλάκη, Μ.Γκασούκα, Γ.Παπαδόπουλος,(επιμ.) *Φύλο και Πολιτισμός*, Αθήνα:Ατραπός

21. Π.Σ. Πολιτικής Οικονομίας

Στο συγκεκριμένο Α.Π. Θα πρέπει να αποδοθεί η έμφυλη διάσταση της οικονομικής επιστήμης, να γίνουν ρητές αναφορές σε φαινόμενα όπως το «χάσμα αμοιβών» μεταξύ ανδρών και γυναικών και τις αιτίες που το δημιουργούν, τις επιπτώσεις των έμφυλων προκαταλήψεων και της περιθωριοποίησης των ταλέντων, των δεξιοτήτων και των επιδιώξεων των γυναικών στην οικονομική ανάπτυξη. Κρίνουμε, τέλος, ως εντελώς απαραίτητη την αναφορά στη σχέση φύλου και κρατικών προϋπολογισμών, το περίφημο *gender budgeting* , που σήμερα βρίσκεται στην πρώτη γραμμή του ενδιαφέροντος τόσο των γυναικείων/φεμινιστικών κινημάτων όσο και της Ε.Ε. Σας προτείνουμε σχετικά να διαβάσετε την εισαγωγή της Αντιγόνης Λυμπεράκη «Γυναίκες παντού, αλλά πως;» στο A. Wahl, P. Hook, Ch. Holgerson, S. Linghag,(2005), «*Εν τάξει*». *Θεωρίες για την Οργάνωση και το Φύλο*, μετ. Χ. Παππάς, επιστ. επιμ. Μ. Γκασούκα, Αθήνα:ΚΕΘΙ

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

European Commission (2008a) *Europe in Figures*. Eurostat Yearbook 2008. Brussels, Eurostat.

European Commission (2008b) *The life of women and men in Europe: A statistical portrait*, Luxembourg, Eurostat Statistical Books.

Kahn, S. (1995) Women in the Economics Profession. *Journal of Economics Perspectives*, 9, 193-205.

Kyriazis, N. (2003) *Women in Macroeconomic Centers of Decision- Making in the European Union*. Athens, Department of Sociology, Panteion University.

Lampousaki, S. (2008) *Study examines employment trends in Greece*. European Industrial Relations Observatory Online. Labour Institute of Greek General Confederation of Labour/Confederation of Public Servants (INE/GSEE-ADEDY).

Papalexandris, N. (2000) Flexible Working Patterns: Towards Reconciliation of Family and Work, in Brewster, C., Mayrhofer, W. and Morley, M., (ed), *New Challenges for European Human Resource Management*, Macmillan Press Ltd.

Snowdown, B. (2008) *His and hers economics*. *Times Higher Education*, 14 February 2008.

Αθανασιάδου, Χ., Πετροπούλου, Σ. & Μιμίκου, Γ. (2001) *Οι συνθήκες της γυναικείας απασχόλησης στην Ελλάδα: 1980-2000*. Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας (Κ.Ε.Θ.Ι.).

Γενική Γραμματεία Ισότητας (2008) *Ποσοστό Ανεργίας Πληθυσμού 15-64 ετών κατά περιφέρεια και φύλο*, Β Τρίμηνο 2008.

Ματσαγγάνης, Μ. & Πετρόγλου, Α. (2001) *Το σύστημα κοινωνικής προστασίας και οι γυναίκες*. Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας (ΚΕΘΙ).

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ολοκληρώνοντας την αρχική αξιολόγηση των αναλυτικών προγραμμάτων από την σκοπιά του φύλου και του πολιτισμού χρειάζεται να τονισθεί ότι αφού τα αναλυτικά προγράμματα αποτελούν καθοριστικό στοιχείο της διδασκαλίας, όλες οι επισημάνσεις στόχο έχουν οι εκπαιδευτικοί να ευαισθητοποιηθούν, να αναγνωρίζουν και να αποδέχονται την έμφυλη/πολιτισμική και όχι μόνο ετερότητα των μαθητών/τριών τους, υπερβαίνοντας οι ίδιες και οι ίδιοι κατ' αρχήν στερεότυπα και προκαταλήψεις, ώστε να είναι σε θέση να τους/τις αντιμετωπίσουν και να τις/τους ενθαρρύνουν ισόρροπα και ισότιμα, για να μην

υπάρξουν αρνητικά αποτελέσματα αυτοεκπληρούμενης προφητείας και η εκπαίδευση να διατηρήσει τη συνοχή της. Μόνο μ' αυτό τον τρόπο οι μαθητές/τριες ως αυριανοί ελεύθεροι/ες, υπεύθυνοι/ες πολίτες/ίδες με ολόπλευρη ανάπτυξη μπορούν να λειτουργήσουν αποτελεσματικά μέσα στις συνθήκες της μετανεοτερικής εποχής, εποχής παγκοσμιοποίησης, τεχνολογικής, επιστημονικής ανάπτυξης και έντονων αλλαγών.

Προς βοήθεια των εκπαιδευτικών που θα αναλάβουν το δύσκολο ρόλο να εντάξουν την έμφυλη και διαπολιτισμική οπτική στα σχολικά εγχειρίδια που πρόκειται να δημιουργηθούν σας ενημερώνουμε πως διαθέτουμε ικανοποιητικό σχετικό υλικό τεκμηρίωσης σε όλα τα επιστημονικά πεδία το οποίο θα χαρούμε να θέσουμε στη διάθεσή τους. Για τον ίδιο λόγο διαμορφώσαμε και το παράρτημα της παρούσας έκθεσης, που το αποτελούν κριτήρια αξιολόγησης με την οπτική του φύλου και κριτήρια αξιολόγησης με την οπτική του πολιτισμού, καθώς και επιστημονικό κείμενο σχετικό με τον γλωσσικό σεξισμό.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

I. Κριτήρια αξιολόγησης αναλυτικών προγραμμάτων ως προς τον πολιτισμό

Άξονες αξιολόγησης αναλυτικών προγραμμάτων ως προς τον πολιτισμό	Κριτήρια αξιολόγησης αναλυτικών προγραμμάτων ως προς τον πολιτισμό
Διδακτική και παιδαγωγική καταλληλότητα	<p>Κατά τη συγγραφή του συγκεκριμένου υλικού ελήφθη υπόψιν η διάσταση του έθνους, θρησκείας;</p> <p>Υπήρξαν συγκεκριμένοι στόχοι ως προς την πολιτισμική ταυτότητα;</p> <p>Πρωθείται η ανάπτυξη μέσω του συγκεκριμένου υλικού θετικής στάσης του εκπαιδευτικού ως προς την πολιτιστική διαφοροποίηση στη διαδικασία της εκπαιδευτικής πρακτικής;</p> <p>Πρωθείται η υπέρβαση αρνητικών αποτελεσμάτων από τη σημειούμενη συνήθως «αυτοεκπληρούμενης προφητείας» ως προς την πολιτισμική ταυτότητα στο πεδίο επιλογής σπουδών τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και κατ' επέκταση στην επιλογή του εκπαιδευτικού επαγγέλματος;</p> <p>Υποκινούνται οι μαθητές/ τριες στην υπέρβαση των στερεοτύπων και προκαταλήψεων που συνδέονται με την εθνική καταγωγή και τη θρησκεία και στην επιλογή στάσεων, συμπεριφοράς, και αντιλήψεων που συνδέονται με την ισότητα;</p> <p>Θέτει τους/ τις μαθητές/ τριες σε διαδικασίες επεξεργασίας, ανάλυσης, αμφισβήτησης της γνώσης ανεξάρτητα από τις θρησκευτικές του αντιλήψεις και εθνική καταγωγή;</p>
Το περιεχόμενο	<p>Τόσο το συγκεκριμένο υλικό λαμβάνει υπόψη τις διαφορετικές κουλτούρες, που υπάρχουν στο εσωτερικό της Κύπρου;</p> <p>Τόσο το συγκεκριμένο υλικό παραμερίζει τον εθνοκεντρισμό, τις προκαταλήψεις και ό,τι άλλο επηρεάζει τη συνύπαρξη παιδιών διαφορετικής</p>

	<p>πολιτισμικής προέλευσης και εξασφαλίζει τη μεταξύ τους κατανόηση και επικοινωνία;</p> <p>Πόσο το συγκεκριμένο υλικό έχει λάβει μέριμνα ώστε να απαλειφθούν οι στερεότυπες αντιλήψεις για τους άλλους λαούς, οι εχθρικές εικόνες για τους γείτονες και να καλλιεργηθεί μια στάση ανοχής στη διαφορά;</p> <p>Πόσο το συγκεκριμένο υλικό έχει λάβει υπόψη τις οδηγίες της UNESCO όσον αφορά τουλάχιστον την εικόνα που δίνουν για τους άλλους λαούς κυρίως μέσω των «φρονηματιστικών» μαθημάτων της Γλώσσας, της Ιστορίας, της Πολιτικής Αγωγής, της Γεωγραφίας, της Λογοτεχνίας και των Θρησκευτικών προκειμένου να αμβλυνθεί ο εθνοκεντρισμός, οι προκαταλήψεις και τα στερεότυπα στην κατεύθυνση της ειρήνης και της διεθνούς κατανόησης ;</p> <p>Πόσο το συγκεκριμένο υλικό εμμένει στην ύπαρξη εθνικών στερεοτύπων, προκαταλήψεων και εικόνων εχθρού</p> <p>Πόσο το συγκεκριμένο υλικό εστιάζει στην υπερβολική προβολή στρατιωτικών και πολεμικών γεγονότων</p> <p>Πόσο το συγκεκριμένο υλικό καθιστά εμφανή το γείτονα ή τον/την Άλλο/η, τους ανθρώπους και την καθημερινή τους ζωή, καθώς και τις εκφάνσεις των διαφορετικών πολιτισμικών ομάδων που κατοικούν στην Κύπρο;</p> <p>Πόσο το συγκεκριμένο υλικό αναδεικνύει την έννοια της αλλαγής και της εξέλιξης, καθώς και τη θετική επίδραση των μελών άλλων πολιτισμικών ομάδων στην κοινωνική ζωή της Κυπριακής Δημοκρατίας</p> <p>Πόσο στο συγκεκριμένο υλικό οι διαφορετικοί πολιτισμοί αξιολογούνται και ιεραρχούνται σε ιεραρχική κλίμακα στην κορυφή της οποίας βρίσκεται ο αρχαιοελληνικός πολιτισμός και ο ευρωπαϊκός ευρύτερα</p> <p>Πόσο το συγκεκριμένο υλικό έλαβε υπόψη και αξιοποίησε την «Παιδαγωγική της συνάντησης» αντί της ισχύουσας κατά κανόνα «Παιδαγωγικής των συγκρούσεων» στα πλαίσια μιας Πολυπολιτισμικής και Πλουραλιστικής κοινωνίας</p>
--	--

Γλώσσα	<p>Εμφανίζονται ισόρροπα και όλες οι εθνικότητες και θρησκείες στο κείμενο;</p> <p>Είναι ορατά και τα δύο γένη κατά τη χρήση της γλώσσας;</p> <p>Ποια επίθετα χρησιμοποιούνται, για να προσδιορίσουν καθένα από τις εθνικότητες στην Κύπρο;</p> <p>Με ποια ρήματα συνδέεται κάθε εθνικότητα στην Κύπρο;</p>
Δομή - Οργάνωση	<p>Το διδακτικό υλικό είναι κατάλληλα οργανωμένο και δομημένο σε ενότητες, ώστε να επιτυγχάνονται οι εκπαιδευτικοί στόχοι ως προς την εθνικότητα;</p> <p>Στο τέλος του κεφαλαίου περιλαμβάνεται η διαπολιτισμική διάσταση στα εξής: Συνθετικές ασκήσεις/ερωτήσεις - Δραστηριότητες - Θέματα για συζήτηση - Ανακεφαλαίωση/Περίληψη - Γλωσσάριο - Ευρετήριο όρων - που σχετίζονται με τη διαπολιτισμική εκπαίδευση;</p> <p>Αξιοποιείται η ελληνική και διεθνής βιβλιογραφία που σχετίζεται με τη διαπολιτισμική εκπαίδευση;</p>
Αισθητική	<p>Η έκδοση του υλικού είναι ελκυστική για όλους/ες μαθητές/τριες ανεξάρτητα πολιτισμικής προέλευσης;</p> <p>Έχει ληφθεί υπόψη η ισόρροπη παρουσία των διαφορετικών πολιτισμικών ομάδων που κατοικούν στην Κύπρο κατά την εφαρμογή των αρχών της σχεδίασης έντυπου υλικού όπως είναι ο ρυθμός, η ισορροπία, η αναλογία, η ποικιλία, η έμφαση, η αρμονία κλπ;</p> <p>- Έχει ληφθεί υπόψη η ισόρροπη παρουσία των διαφορετικών πολιτισμικών ομάδων που κατοικούν στην Κύπρο κατά την παρουσίαση των συμβόλων, εικονιδίων, πινάκων και σχεδίων;</p>
Απεικονιστικό υλικό	<p>Έχει ληφθεί υπόψη η ισόρροπη παρουσία των διαφορετικών πολιτισμικών ομάδων που κατοικούν στην Κύπρο κατά την παρουσίαση των εικόνων και πινάκων;</p>

2. Κριτήρια αξιολόγησης αναλυτικών προγραμμάτων ως προς το φύλο

Άξονες αξιολόγησης αναλυτικών προγραμμάτων ως προς το φύλο	Κριτήρια αξιολόγησης αναλυτικών προγραμμάτων ως προς το φύλο
Διδακτική και παιδαγωγική καταλληλότητα	<p>Κατά τη συγγραφή του συγκεκριμένου υλικού ελήφθη υπόψιν η διάσταση του φύλου;</p> <p>Υπήρξαν συγκεκριμένοι στόχοι ως προς το φύλο;</p> <p>Πρωθείται η ανάπτυξη θετικής στάσης του εκπαιδευτικού ως προς την έμφυλη διαδικασία της εκπαιδευτικής πράξης;</p> <p>Πρωθείται η υπέρβαση αρνητικών αποτελεσμάτων της σημειούμενης συνήθως «αυτοεκπληρούμενης προφητείας» ως προς το φύλο στο πεδίο επιλογής σπουδών τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και κατ' επέκταση στην επιλογή του εκπαιδευτικού επαγγέλματος;</p> <p>Πρωθούνται οι μαθητές/ τριες στην υπέρβαση των στερεοτύπων και προκαταλήψεων που συνδέονται με τα κοινωνικά φύλα και στην επιλογή στάσεων, συμπεριφοράς, και αντιλήψεων που συνδέονται με την ισότητα;</p>
Το περιεχόμενο	<p>Είναι ορατές οι γυναίκες στο συγκεκριμένο υλικό;</p> <p>Είναι ισόρροπη η χρήση των παραδειγμάτων ως προς το φύλο;</p> <p>Πως κατανέμονται ως προς το φύλο οι κατηγορίες της δύναμης, ηγεσίας, της ενεργητικής δράσης της υποταγής και της παθητικότητας;</p> <p>Ποια είναι η κατανομή της «επίκλησης στην αυθεντία» κατά φύλο;</p> <p>Πως κατανέμονται κατά φύλο οι αναφερόμενοι κοινωνικοί ρόλοι;</p> <p>Ποιο είναι το φύλο των συγγραφέων του συγκεκριμένου εκπαιδευτικού υλικού;</p>

	<p>Αξιοποιούνται κείμενα γραμμένα από γυναίκες;</p> <p>Συνδέεται το συγκεκριμένο κείμενο με τη γυναικεία πραγματικότητα και καθημερινότητα ή διατηρεί αναχρονιστικά/ παραδοσιακά μοντέλα ζωής των γυναικών;</p> <p>Γίνεται κριτική πατριαρχικών και σεξιστικών αντιλήψεων ;</p> <p>Συνδέεται το θέμα της δημοκρατίας και της οικονομικής ανάπτυξης με την άρση των κοινωνικών ανισοτήτων που στηρίζονται στα φύλα;</p> <p>Χρησιμοποιούνται και ενισχύονται παραδείγματα από παραδοσιακά ανδροκεντρικούς τομείς γνώσης , ενώ υποτιμούνται περιοχές που παραδοσιακά θεωρούνται γυναικείες;</p> <p>Βασίζονται τόσο η θεωρία όσο και τα παραδείγματα σε κοινά ενδιαφέροντα αγοριών και κοριτσιών;</p> <p>Διευρύνεται μέσω κειμένου η ανδρική και η γυναικεία ταυτότητα μέσω της προώθησης των αξιών ισότητας στην κοινωνία;</p> <p>Αντικαθίστανται υπάρχουσες σεξιστικές αντιλήψεις από άλλες μη σεξιστικές;</p> <p>Ποιο φύλο ζητάει συνήθως το λόγο , θέτει τα θέματα προς συζήτηση, διακόπτει;</p> <p>Γίνονται αναφορές στις έμφυλες διαιρέσεις ως βιολογικό φαινόμενο;</p> <p>Περιγράφεται ισότιμα ο χώρος εργασίας και η επαγγελματική συμπεριφορά ανδρών και γυναικών σ' αυτό;</p> <p>Έχουμε ισόρροπη αντιπροσώπευση των φύλων σε ανδροκεντρικούς , επαγγελματικούς τομείς και στην τεχνολογία;</p> <p>Εμφανίζονται οι άνδρες σε επαγγέλματα φροντίδας ; Εμφανίζονται οι γυναίκες σε κέντρα λήψης των πολιτικών και οικονομικών αποφάσεων;</p> <p>Λαμβάνεται υπόψη η διάσταση φύλου στις αναφορές στην οικογένεια και</p>
--	--

	<p>στην κατανομή των κοινωνικών ρόλων στο πλαίσιο της</p> <p>Προτάσσονται εναλλακτικά ως προς τους κοινωνικούς ρόλους των ρόλων υποδείγματα τρόπους ζωής;</p>
Γλώσσα	<p>Εμφανίζονται ισόρροπα και τα δύο γένη στο κείμενο;</p> <p>Είναι ορατά και τα δύο γένη κατά τη χρήση της γλώσσας;</p> <p>Ποιά επίθετα χρησιμοποιούνται για να προσδιορίσουν καθένα από τα δύο φύλα;</p> <p>Με ποια ρήματα συνδέεται το κάθε φύλο;</p>
Δομή - Οργάνωση	<p>Το διδακτικό υλικό είναι κατάλληλα οργανωμένο και δομημένο σε ενότητες, ώστε να επιτυγχάνονται οι εκπαιδευτικοί στόχοι ως προς το φύλο;</p> <p>Στο τέλος του κεφαλαίου περιλαμβάνεται η διάσταση του φύλου στα εξής:</p> <p>Συνθετικές ασκήσεις/ερωτήσεις - Δραστηριότητες - Θέματα για συζήτηση - Ανακεφαλαίωση/Περίληψη - Γλωσσάριο - Ευρετήριο όρων - Ευρετήριο λειτουργιών και απαντήσεις σε προβλήματα που παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τον εκπαιδευτικό;</p> <p>Αξιοποιείται η έμφυλη ελληνική και διεθνής βιβλιογραφία;</p>
Αισθητική	<p>Η έκδοση του υλικού είναι ελκυστική και για τα δύο φύλα;</p> <p>Έχει ληφθεί υπόψη η ισόρροπη παρουσία των φύλων κατά την εφαρμογή των αρχών της σχεδίασης έντυπου υλικού όπως είναι ο ρυθμός, η ισορροπία, η αναλογία, η ποικιλία, η έμφαση, η αρμονία κλπ;</p> <p>Έχει ληφθεί υπόψη η ισόρροπη παρουσία των φύλων κατά την παρουσίαση των συμβόλων, εικονιδίων, πινάκων και σχεδίων;</p>
Απεικονιστικό υλικό	<p>Έχει ληφθεί υπόψη η ισόρροπη παρουσία των φύλων κατά την παρουσίαση των εικόνων;</p>

ISBN ΣΕΙΡΑΣ: 978-9963-0-9115-7